

(A. Or.)

4136

i

A or
+136 i

Brhadâranjâkôpani-
shad

<36632156360014

<36632156360014

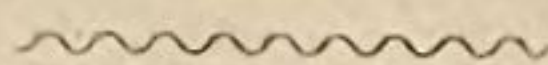
NB

Bayer. Staatsbibliothek

BRHADÂRANJAKOPANISHAD

IN DER

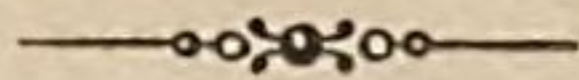
MÂDHJAMĀDINA-RECENSION.

HERAUSGEGEBEN UND ÜBERSETZT

VON

O. BÖHTLINGK.

ST. PETERSBURG, 1889.

Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften:

in St. Petersburg:
Eggers & Co und J. Glasunow.

in Riga:
N. Kymmel.

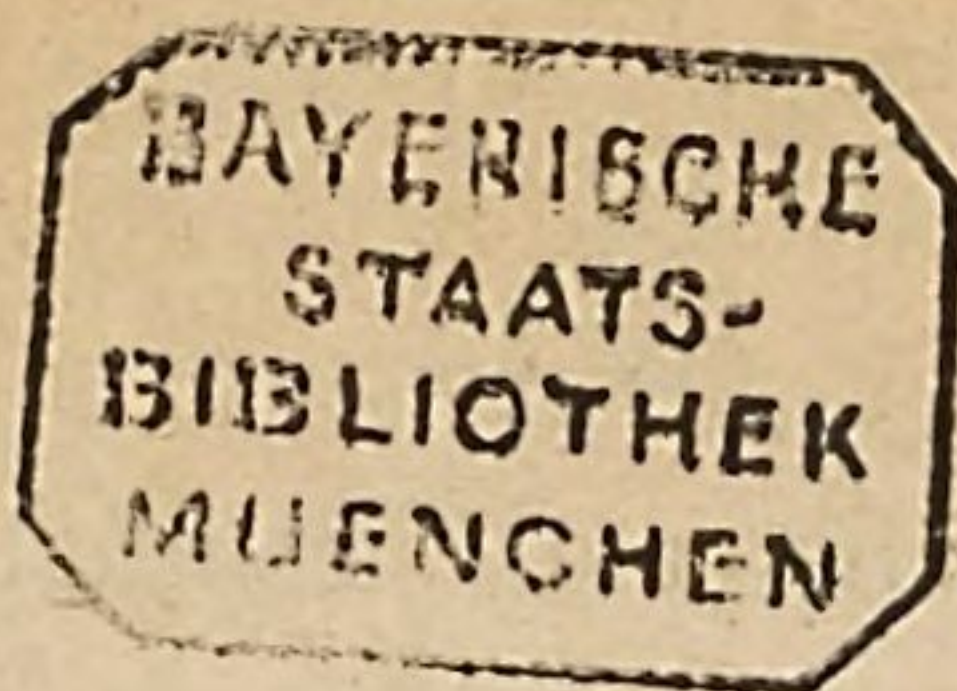
in Leipzig:
Voss' Sortiment (G. Haessel).

—
Preis: 2 Rbl. = 5 Mark.

Gedruckt auf Verfügung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
St. Petersburg, August 1889. C. Vesselofski, beständiger Secretär.

Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
(Was. Ostr., 9. Lin., № 12.)

VORWORT.

Die Mâdhjamañdina-Recension der Brhadaranjakopanishad ist bis jetzt, so viel ich weiss, nicht besonders erschienen. Sie besteht aus den zwei letzten Brâhmaṇa des 10. und aus dem 4. bis 9. Adhjâja des 14. Buches des Çatapathabrâhmaṇa. Die Kânva-Recension¹⁾ haben Poley und Röer herausgegeben; auch die Benares-Ausgabe, die ich nicht kenne, gibt wohl denselben Text. Diese Ausgaben sind theils vergriffen, theils schwer zu erhalten, und so war es wohl angezeigt, eine neue Ausgabe der Upanishad zu veranstalten. Ich wählte die Mâdhj.-Rec., da diese nur den Besitzern des umfangreichen Çat. Br. zu Gebote steht. Meinem Texte liegt die vortreffliche Weber'sche Ausgabe zu Grunde, mit der ich die vorzügliche Handschrift № 1470 der Berliner Bibliothek verglichen habe²⁾. Nach dieser habe ich, meist stillschweigend, die im 14. Adhjâja, worüber schon Weber geklagt hat, so schlecht überlieferte Betonung verbessern können. Nicht selten musste ich auch auf eigene Hand eine Änderung vornehmen. In der Regel habe ich darüber kein Wort verloren; nur bei einem Verbum fin., wo es nach meinem Dafürhalten gegen die Autoritäten bald betont, bald seines Accents verlustig gehen musste, habe ich die Lesart Weber's (W.) und die der Handschrift (H.) in den unten stehenden Noten stets angegeben. Die im Çat. Br. angewandte Accentuation, die wenig Interesse für uns bietet, musste ich schon der von mir eingeführten Interpunctiionszeichen wegen aufgeben. Bei dieser Umsetzung der Accente, die die

1) Bei mir durch K. bezeichnet.

2) Für die beiden ersten Brâhmaṇa hat mir Dr. Klatt in № 1468 freundlichst einige Stellen verglichen.

grösste Aufmerksamkeit verlangte, werde ich wohl hie und da einen Missgriff gethan haben, den man in Anbetracht meiner schwachen Augen und meiner Jahre mir vielleicht nachsehen wird. Schlechter als die überlieferte Accentuation wird sie wahrscheinlich nicht sein.

Übersetzt ist die nur in unerheblichen Dingen abweichende Kânva-Rec. mehrere Male, sowohl vollständig als auch theilweise. An diesen Übersetzungen habe ich vielfach Anstoss genommen und darum versucht eine philologisch genauere, von Çamkarâkârja nicht beeinflusste, den Sanskritphilologen zur Prüfung vorzulegen. Auch diese Übersetzung wird ihre Mängel haben, aber, wie ich glaube, das Verständniss des nicht ganz leichten Textes wesentlich gefördert haben.

Ich fasse mich in diesem Vorworte kurz, da ich, was ich hier noch zu bemerken hätte, schon im Vorworte zu meiner Ausgabe der Khândogjopanishad¹⁾ ausführlicher besprochen habe.

Meinem verehrten Freunde Delbrück, der auch die Correctur dieses Werkes zu lesen gern erbötig war, spreche ich für so manche feine Bemerkung, die dem Werke zu gute gekommen ist, hiermit meinen herzlichsten Dank aus.

Leipzig, den 5. September 1889.

O. Böhtlingk.

1) Diese erscheint gleichzeitig im Verlage von H. Haessel in Leipzig.

॥ अथ बृहदारण्यकोपनिषत् ॥

उषा वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः । सूर्यश्चक्षुः । वातः प्राणः । व्यातमग्निर्वैश्वानरः ।
 संवत्सर आत्मा । अश्वस्य मेध्यस्य द्याष्पृष्ठम् । अक्षरितमुदरम् । पृथिवी पाजस्यम् । दिशः
 पाश्व । अवातरदिशः पर्शवः । ऋतवा ऽङ्गानि । मासाश्चार्धमासाश्च पर्वणि । अक्षरात्राणि
 प्रतिष्ठा । नक्षत्राण्यस्थीनि । नभो मासानि । ऊवध्यं सिकताः । सिन्धवो गुदाः । यकृच्च 5
 लोमानश्च पर्वताः । ओषधयश्च वनस्पतयश्च लोमानि । उद्यन्पूर्वार्धः । निम्नोच्चन्नार्धः ।
 यद्विज्ञम्भते तद्विद्योतते । यद्विधूनुते तत्स्तनयति । यन्मेकृति तद्वर्षति । वागेवास्य
 वाक् । अहर्वा अश्वं पुरस्तान्महिमान्वजायत । तस्य पूर्वे समुद्रं यानि । रात्रिरेन पश्चा-
 न्महिमान्वजायत । तस्यापरे समुद्रं यानि । एता वा अश्वं महिमानावभितः संबभूवतुः ।
 द्यौ भूवा देवानवदत् । वाजी गन्धर्वान् । अर्वासुरान् । अश्वो मनुष्यान् । समुद्रं एवास्य 10
 बन्धुः । समुद्रो यानि ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

नैवेदं किं चनाये आसीत् । मृत्युर्नैवेदमावृतमासीदशनायया । अशनाया हि मृत्युः ।
 तन्मनो ऽकुरुत । आत्मन्वी स्यामिति । सो ऽर्चन्नचरत् । तस्यार्चत आपो ऽजायत । अर्चते
 वै मे कमभूदिति । तदेवाकस्याकत्वम् । कं ह वा अस्मै भवति । य एवमेतदकस्याकत्वं 15
 वेद ॥ १ ॥

अपो वा अर्कः । तद्यदपां शर आसीत् । तत्समहन्यत । सा पृथिव्यभवत् । तस्याम-
श्राम्यत् । तस्य आत्तस्य तप्तस्य तेजो रसो निरवर्तताग्निः ॥ २ ॥

स त्रेधात्मनं व्यकुरुत । आदित्यं तृतीयम् । वायुं तृतीयम् । स एष प्राणस्त्रेधावि-
हितः । तस्य प्राची दिक्किशरः । असा चासा चेसा । अथास्य प्रतीची दिक्पुच्छम् । असा
8 चासा च सकथ्या । दक्षिणा चादीची च पार्श्वे । द्याष्पृष्ठम् । अतरिक्षमुदरम् । इयमुरः । स
एषो ऽप्सु प्रतिष्ठितः । यत्र क्व चेति । तदेवं प्रतितिष्ठत्येवं विद्वान् ॥ ३ ॥

सो ऽकामयत । द्वितीयो न आत्मा जायेतेति । स मनसा वाचं मिथुनं समभवदशनाया
मृत्युः । तद्यद्भूत आसीत् । स संवत्सरो ऽभवत् । न ह पुरा ततः संवत्सर आस । तमेतावत्तं
कालमबिभर्षावात्संवत्सरः । तमेतावतः कालस्य परस्तादसृजत । तं जातमभिव्याददात् ।
10 स भाणकरोत् । सैवं वागभवत् ॥ ४ ॥

स ऐक्षत । यदि वा इममभिमंसे । कनोपो ऽन्नं करिष्य इति । स तया वाचा तेना-
त्मनेदं सर्वमसृजत यदिदं किं च । ऋचौ यजूंषि सामानि च्छन्दांसि यज्ञान्प्रजां पशून् । स
यद्यदेवासृजत । तत्तदुत्तुमधियत । सर्वं वा अतीति तददितेरदितित्वम् । सर्वस्यात्ता भवति ।
सर्वमस्यान्नं भवति । य एवंमेतददितेरदितित्वं वेद ॥ ५ ॥

15 सो ऽकामयत । भूयसा यज्ञेन भूयो यजेयेति । सो ऽश्राम्यत् । स तपो ऽतप्यत । तस्य
आत्तस्य तप्तस्य यशो वीर्यमुदक्रामत् । प्राणा वै यशो वीर्यम् । तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरं
श्चयितुमधियत । तस्य शरीर एव मन आसीत् ॥ ६ ॥

सो ऽकामयत । मध्यं न इदं स्यात् । आत्मन्व्यनेन स्यामिति । ततो ऽश्वः समभवत् ।
यदश्वत् । तन्मध्यमभूदिति । तदेवाश्वमेधस्याश्वमेधत्वम् । एष ह वा अश्वमेधं वेद । य एनमेवं
20 वेद ॥ ७ ॥

तमनवरुध्येवामन्यत । तं संवत्सरस्य परस्तादात्मन आलभत । पशून्देवताभ्यः प्र-
त्यौहत् । तस्मात्सर्वदेवत्यं प्रोक्षितं प्राजापत्यमालभते । एष वा अश्वमेधो य एष तप-
ति । तस्य संवत्सर आत्मा । अयमग्निर्ऋकः । तस्येमे लोका आत्मानः । तावेतावकाश्च-
मेधा । सो पुनरेकैव देवता भवति । मृत्युरेवापः पुनर्मृत्युं जयति । नैनं मृत्युराप्नोति ।
25 मृत्युरस्यात्मा भवति । सर्वमायुरेति । एतासां देवतानामेको भवति । य एवं वेद ॥ ८ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

3. W. तृतीयम् beide Male. — 12. W. च ऽर्चो, d. i. च । ऋचो. — 19. W. अश्वमेधं
unbetont.

द्वयो ह प्राजापत्यो देवाश्चासुराश्च । तैतः कानीयसो एव देवा व्यायसो असुराः । तं
एषु लोकेष्वस्पर्धत ॥ १ ॥

तै ह देवा ऊचुः । कृतासुरान्यज्ञं उद्गीथेनात्ययामेति ॥ २ ॥

तै ह वाचमूचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्यो वागुद्गायत् । यो वाचि भोगस्तं
देवेभ्य आगायत् । यत्कल्याणं वदति तदात्मने । तै ऽविदुः । अनेन वै न उद्गात्रात्येष्य- 5
तीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन् । स यैः स पाप्मो यदेवेदमप्रतिद्वपं वदति । स एव
स पाप्मो ॥ ३ ॥

अथ ह प्राणमूचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्यः प्राणं उद्गायत् । यैः प्राणे भो-
गस्तं देवेभ्य आगायत् । यत्कल्याणं जिघ्रति तदात्मने । तै ऽविदुः । अनेन वै न उद्गात्रा- 10
त्येष्यतीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन् । स यैः स पाप्मो यदेवेदमप्रतिद्वपं जिघ्रति ।
स एव स पाप्मो ॥ ४ ॥

अथ ह चक्षुमूचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्यश्चक्षुर्दगायत् । यश्चक्षुषि भोगस्तं
देवेभ्य आगायत् । यत्कल्याणं पश्यति तदात्मने । तै ऽविदुः । अनेन वै न उद्गात्रात्येष्य-
तीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन् । स यैः स पाप्मो यदेवेदमप्रतिद्वपं पश्यति । स एव 15
स पाप्मो ॥ ५ ॥

अथ ह श्रोत्रमूचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्यः श्रोत्रमुद्गायत् । यैः श्रोत्रे भो-
गस्तं देवेभ्य आगायत् । यत्कल्याणं शृणोति तदात्मने । तै ऽविदुः । अनेन वै न उद्गात्रा-
त्येष्यतीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन् । स यैः स पाप्मो यदेवेदमप्रतिद्वपं शृणोति ।
स एव स पाप्मो ॥ ६ ॥

20

अथ ह मन ऊचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्यो मन उद्गायत् । यो मनसि भो-
गस्तं देवेभ्य आगायत् । यत्कल्याणं संकल्पयति तदात्मने । तै ऽविदुः । अनेन वै न
उद्गात्रात्येष्यतीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन् । स यैः स पाप्मो यदेवेदमप्रतिद्वपं संक-
ल्पयति । स एव स पाप्मो । एवमु खल्वेता देवताः पाप्मभिरुपासृजन् । एवमेनाः पाप्मना-
विध्यन् ॥ ७ ॥

25

अथ हेममासन्धं प्राणमूचुः । त्वं न उद्गायेति । तथेति । तैभ्य एषं प्राणं उद्गायत् ।
तै ऽविदुः । अनेन वै न उद्गात्रात्येष्यतीति । तमभिदुत्य पाप्मनाविव्यत्सन् । स यथा-

श्रमानमृत्वा लोष्टे विधंसेत । एवं कृत्वा विधंसमाना विष्वक्षो विनेषुः । ततो देवा अभवन् ।
परासुराः । भवत्यात्मना । परास्य द्विषन्धातृव्यो भवति । य एवं वेद ॥ ८ ॥

ते होचुः । क्व नु सो ऽभूत् । यो न इत्थमसक्तति । अयमास्ये ऽर्त्तरिति सो ऽयास्यः ।
आङ्गिरसः । अङ्गानां किं रसः ॥ ९ ॥

5 सा वा एषा देवता दूनाम । दूरं ह्यस्या मृत्युः । दूरं ह वा अस्मान्मृत्युर्भवति । य
एवं वेद ॥ १० ॥

सा वा एषा देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्य यत्रासां दिशामस्तद्रमयां
चकार । तदासां पाप्मनो विन्यदधात् । तस्मान्न जनमियात् । नात्तमियात् । नेत्पाप्मानं
मृत्युमन्ववापानीति ॥ ११ ॥

10 सा वा एषा देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्यथैना मृत्युमत्यवहत् ॥ १२ ॥
स वै वाचमेव प्रथममत्यवहत् । सा यदा मृत्युमत्यमुच्यत । सो ऽग्निर्भवत् । सो
ऽयमग्निः परेण मृत्युमतिक्रातो दीप्यते ॥ १३ ॥

अथ प्राणमत्यवहत् । स यदा मृत्युमत्यमुच्यत । स वायुर्भवत् । सो ऽयं वायुः परेण
मृत्युमतिक्रातः पवते ॥ १४ ॥

15 अथ चक्षुरत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमत्यमुच्यत । स आदित्यो ऽभवत् । सो ऽसावादित्यः
परेण मृत्युमतिक्रातस्तपति ॥ १५ ॥

अथ आत्रमत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमत्यमुच्यत । ता दिशो ऽभवन् । ता इमा दिशः
परेण मृत्युमतिक्राताः ॥ १६ ॥

अथ मनो ऽत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमत्यमुच्यत । स चन्द्रमा अभवत् । सो ऽसौ चन्द्रः
20 परेण मृत्युमतिक्रातो भाति । एवं ह वा एनमेषा देवता मृत्युमतिवहति । य एवं वेद ॥ १७ ॥

अथात्मने ऽन्नाद्यमागायत् । यद्वि किं चान्नमद्यते । अनेनैव तदद्यते । इह प्रति-
तिष्ठति ॥ १८ ॥

ते देवा अभवन् । एतावद्वा इदं सर्वं यदन्नं तदात्मन आगासीः । अनु नो ऽस्मिन्नन्न आ-
भजस्वेति । ते वै माभिसंविशतेति । तथेति । तं समत्तं परिणयविशत । तस्माद्यदनेना-
25 न्नमति । तेनैतास्तृप्यन्ति । एवं ह वा एनं स्वा अभिसंविशति । भर्ता स्वानां श्रेष्ठः पुरस्ता
भवत्यन्नादो ऽधिपतिः । य एवं वेद ॥ १९ ॥

यं उ दैवंविदं स्वेषु प्रतिप्रतिर्बुभूषति । न दैवालं भार्यभ्यो भवति । अथ यं एवै-
तमनु भवति । यो वैतमनु भार्यान्बुभूषति । स दैवालं भार्यभ्यो भवति ॥ २० ॥

सो ऽयास्य आङ्गिरसः । अङ्गानां हि रसः । प्राणो वा अङ्गानां रसः । प्राणो हि वा
अङ्गानां रसः । तस्माद्यस्मात्कस्माच्चाङ्गात्प्राणं उत्क्रामति । तदेवं तच्छुष्यति । एष हि
वा अङ्गानां रसः ॥ २१ ॥

5

एष उ एव बृहस्पतिः । वाग्वै बृहती । तस्या एष पतिः । तस्माडु बृहस्पतिः ॥ २२ ॥

एष उ एव ब्रह्मणस्पतिः । वाग्वै ब्रह्म । तस्या एष पतिः । तस्माडु ह ब्रह्मण-
स्पतिः ॥ २३ ॥

एष उ एव साम । वाग्वै साम । एष सा चामश्चेति तत्सामः सामत्वम् । यद्वै समः
प्लुषिणा समो मशकेन समो नागेन सम एभिस्त्रिभिर्लोकैः समो ऽनेन सर्वेण । तस्माद्वै 10
साम । अश्नुते सामः सायुज्यं सलोकाताम् । यं एवमेतत्साम वेद ॥ २४ ॥

एष उ वा उद्गीथः । प्राणो वा उत् । प्राणेन ह्युद्गं सर्वमुत्तब्धम् । वागेव गीथा । उच्च
गीथा चेति स उद्गीथः ॥ २५ ॥

तद्वापि ब्रह्मदत्तश्चेकितानेयो राजानं भर्तयन्नुवाच । अयं त्वस्य राजा मूर्धानं विपा-
तयतात् । यदितो ऽयास्य आङ्गिरसो ऽन्येनोद्गायदिति । वाचा च ह्येवं स प्राणेन चोद्गा- 15
यदिति ॥ २६ ॥

तस्य दैतस्य सामो यः स्वं वेद । भवति ह्यस्य स्वंम् । तस्य वै स्वर एव स्वंम् । त-
स्मादात्विज्यं करिष्यन्वाचिं स्वरमिच्छेत । तया वाचा स्वरसंपन्नयात्विज्यं कुर्यात् । तस्मा-
द्यज्ञे स्वरवत्तं दिदृक्षत्त एव । अथो यस्य स्वं भवति । भवति ह्यस्य स्वंम् । यं एवमेत-
त्सामः स्वं वेद ॥ २७ ॥

20

तस्य दैतस्य सामो यः सुवर्णं वेद । भवति ह्यस्य सुवर्णम् । तस्य वै स्वर एव सुव-
र्णम् । भवति ह्यस्य सुवर्णम् । यं एवमेतत्सामः सुवर्णं वेद ॥ २८ ॥

तस्य दैतस्य सामो यः प्रतिष्ठां वेद । प्रति ह तिष्ठति । तस्य वै वागेव प्रतिष्ठा ।
वाचिं हि खल्वेष एतत्प्राणः प्रतिष्ठितो गीयते । अन्न इत्युक्क आहुः ॥ २९ ॥

अथातः पवमानानामेवाभ्यारोहः । स वै खलु प्रस्तोता साम प्रस्तौति । स यत्र प्रस्तु- 25
यात् । तदेतानि जपेत् ।

असतो मा सद्गमय । तमसो मा ज्योतिर्गमय ।
मृत्योर्मा मृतं गमय ॥

इति ॥ ३० ॥

सं यदाह ' असतो मा सद्गमयेति ' मृत्युर्वी असत् ' सद्मृतम् ' मृत्योर्मामृतं गमय ' अमृतं मा कुरु ' इत्येवैतदाह ॥ ३१ ॥

तमसो मा ज्योतिर्गमयेति ' मृत्युर्वै तमः ' ज्योतिर्मृतम् ' मृत्योर्मामृतं गमय ' अमृतं मा कुरु ' इत्येवैतदाह । मृत्योर्मामृतं गमयेति ' नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ३२ ॥

४ अथ यानीतराणि स्तोत्राणि तेषात्मने ऽन्नाद्यमागायेत् । तस्मादु तेषु वरं वृणीत । यं कामं कामयेत तम् । स एष एवंविदुक्तातात्मने वा यजमानाय वा यं कामं कामयेत । तमागायति । तद्धैतल्लोकजिदेव । न देवालोक्तताया आशास्ति । य एवमेतत्साम वेद ॥ ३३ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

10 आत्मैवेदमग्र आसीत्पुरुषविधः । सो ऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनो ऽपश्यत् । सो ऽहं-
स्मि ' इत्यग्रे व्याहरत् । ततो ऽहं नामाभवत् । तस्मादप्येतर्ह्यामन्नितो ऽहमयमित्येवाग्र
उक्ताथान्यन्नाम प्रब्रूते । यदस्य भवति ॥ १ ॥

सं यत्पूर्वो ऽस्मात्सर्वस्मात्सर्वान्पाप्मन आषत् । तस्मात्पुरुषः । आषति ह वै सं
तम् । यो ऽस्मात्पूर्वो भूभूषति । य एव वेद ॥ २ ॥

15 सो ऽबिभेत् । तस्मादेकाकी बिभेति । स ह्ययमीक्षां चक्रे । यन्मदन्यन्नास्ति । कस्मान्नु
बिभेमीति । तत एवास्य भयं वीयाय । कस्माद्भयेष्यत् । द्वितीयोद्वि भयं भवति ॥ ३ ॥

स वै नैव रेमे । तस्मादेकाकी न रमते । स द्वितीयमैच्छत् । स ह्येतावानास यथा स्त्री-
पुमांसौ संपरिषक्तौ ॥ ४ ॥

स इमेवात्मानं द्वेधापातयत् । ततः पतिश्च पत्नी चाभवताम् । तस्मादिदमर्धवृगलमिव
20 स्वः ' इति ह स्माह योजवत्कथः । तस्मादयमाकाशः स्त्रिया पूर्यत एव । तां समभवत् । ततो
मनुष्या अजायन्त ॥ ५ ॥

सो ह्ययमीक्षां चक्रे । कथं नु मात्मन एव जनयित्वा संभवति । ह्येत तिरो ऽसानीति ॥ ६ ॥

सो गार्भवत् । वृषभ इतरः । तां समेवाभवत् । ततो गौवो ऽजायन्त ॥ ७ ॥

वडबेतराभवत् । अश्ववृष इतरः । गर्दभीतरा । गर्दभ इतरः । तां समेवाभवत् । तत एक-

25 शफमजायत ॥ ८ ॥

अजेतराभवत् । बस्त इतरः । अविर्रितरो । मेष इतरः । तां समेवाभवत् । ततो ऽजा-
वयो अजायन्त । एवमेव यदिदं किं च मिथुनमा पिपीलिकाभ्यास्तत्सर्वमसृजत ॥ ९ ॥

सो ऽवेत् । अहं वाव सृष्टिरस्मि । अहं ह्रीदं सर्वमसृजतीति । ततः सृष्टिरभवत् ।
सृष्ट्यां हास्यैतस्यां भवति । य एवं वेद ॥ १० ॥

अथैतन्मन्थत् । स मुखाच्च योनेर्हस्ताभ्यां चाग्निमसृजत । तस्मादेतदुभयमलौकिक-
मत्तरतः । अलौकिका हि योनिरत्तरतः ॥ ११ ॥

तद्यदिदमाहुः । अमुं यज्ञ । अमुं यज्ञत्येकैकं देवम् । एतस्यैव सा विसृष्टिः । एष ५
उ ह्येव सर्वे देवाः ॥ १२ ॥

अथ यत्किं चेदमाहुः तद्वतसो ऽसृजत । तदु सोमः । एतावद्वा इदं सर्वमन्नं चैवान्नादश्च ।
सोम एवान्नम् । अग्निरन्नादः ॥ १३ ॥

सेषा ब्रह्मणो ऽतिसृष्टिः । यच्छ्रेयसो देवानसृजत । अथ यन्मर्त्यः सन्नमृतानसृजत ।
तस्मादतिसृष्टिः । अतिसृष्ट्यां हास्यैतस्यां भवति । य एवं वेद ॥ १४ ॥ 10

तद्वेदं तद्व्याकृतमासीत् । तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियत । असा नामायमिदं रूप
इति । तदिदमप्येतर्हि नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियते । असा नामायमिदं रूप इति ॥ १५ ॥

स एष इह प्रविष्ट आ नखाग्रैभ्यः । यथा नुरः चुरधाने ऽवहितः स्यात् । विश्वंभरो वा
विश्वंभरकुलार्ये । तं न पश्यति । अकृत्स्नो हि सः ॥ १६ ॥

प्राणैवे प्राणो नाम भवति । वदन्वाक् । पश्यंश्चतुः । शृण्वंश्चैत्रम् । मन्वानो मनः । 15
तान्यस्यैतानि कर्मनामान्येव । स यो ऽत एकैकमुपास्ते । न स वेद । अकृत्स्नो ह्येषो ऽत
एकैकेन भवति ॥ १७ ॥

आत्मेत्येवोपासीत । अत्र ह्येते सर्व एकं भवन्ति । तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यदय-
मात्मा । अनेन ह्येतत्सर्वं वेद । यथा ह वै पदेनानुविन्देत् । एवं कीर्तिं श्लोकं विन्दते । य
एवं वेद ॥ १८ ॥ 20

तदेतत्प्रेयः पुत्रात् । प्रेयो वित्तात् । प्रेयो ऽन्यस्मात्सर्वस्मात् । अत्तरतरं यदयमात्मा ।
स यो ऽन्यमात्मनः प्रियं ब्रुवाणं ब्रूयात् । प्रियं रोत्स्यतीति । ईश्वरो ह तथैव स्यात् ।
आत्मानमेव प्रियमुपासीत । स य आत्मानमेव प्रियमुपास्ते । न हास्य प्रियं प्रमायुकं भव-
ति ॥ १९ ॥

तदाहुः । यद्वह्मविद्यया सर्वं भविष्यतो मनुष्या मन्यन्ते । किमु तद्वह्मावेत् । यस्मात्त- 25
त्सर्वमभवदिति ॥ २० ॥

ब्रह्म वा इदमग्र आसीत् । तदात्मानमेवावेत् । अहं ब्रह्मास्मीति । तस्मात्तत्सर्वमभवत् ।
तद्यो यो देवानां प्रत्यबुध्यत । स एव तदभवत् । तथर्षीणाम् । तथा मनुष्याणाम् ॥ २१ ॥

तद्वैतत्पश्यन्नृषिर्वामदेवः प्रतिपेदे । अहं मनुर्भवं सूर्यश्चेति । तदिदमप्येतर्हि यं
 एवं वेद । अहं ब्रह्मास्मीति । स इदं सर्वं भवति । तस्य ह न देवाश्चनभूत्वा ईशते । आत्मा
 क्षीणं स भवति । अथ यो ऽन्यां देवतामुपास्ते । अन्यो ऽसौ । अन्यो ऽहमस्मीति । न स
 वेद । यथा पशुरेवं स देवानाम् । यथा ह वै बहवः पशवो मनुष्यं भुज्युः । एवमेकैकः
 ४ पुरुषो देवान्भुनक्ति । एकस्मिन्नेव पशावादीयमाने ऽप्रियं भवति किमु बहुषु । तस्मादेषां
 तन्न प्रियं । यदेतन्मनुष्या विद्युः ॥ २२ ॥

ब्रह्मा वा इदमग्र आसीत् । एकमेव । तदेकं सन्न व्यभवत् । तच्छ्रेयो रूपमत्यसृजत
 तत्रम् । यान्येतानि देवत्रा तत्राणि । इन्द्रो वरुणः सौमो रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान
 इति । तस्मात्तत्रात्परं नास्ति । तस्माद्ब्राह्मणः तत्रियमधस्तादुपास्ते राजसूये । तत्र एव
 10 तय्यशो दधाति । सैषा तत्रस्य योनिर्यद्वह्म । तस्माद्ययपि राजा परमंतां गच्छति । ब्रह्मै-
 वात्तत उपनिश्चयति । स्वां योनिं य उ एनं हिनस्ति । स्वां स योनिमृच्छति । स पापी-
 यान्भवति यथा श्रेयांसं हिसिवा ॥ २३ ॥

स नैव व्यभवत् । स विश्वमसृजत । यान्येतानि देवनातानि गणान् आख्यायते । वसवो
 रुद्रा आदित्या विश्वे देवा मरुत इति ॥ २४ ॥

15 स नैव व्यभवत् । स शानं वर्णमसृजत पूषणम् । इयं वै पूषा । इयं ह्रीदं सर्वं पुष्यति
 यदिदं किं च ॥ २५ ॥

स नैव व्यभवत् । तच्छ्रेयो रूपमत्यसृजत धर्मम् । तदेतत्तत्रस्य तत्रं यद्धर्मः । तस्माद्ध-
 मात्परं नास्ति । अथो अबलोयान्बलीयांसमांशते धर्मेण यथा राज्ञेवम् । यो वै स धर्मः सत्यं
 वै तत् । तस्मात्सत्यं वदत्तमाहुः । धर्मं वदतीति । धर्मं वा वदत्तं सत्यं वदतीति । एत-
 20 द्येवैतदुभयं भवति ॥ २६ ॥

तदेतद्ब्रह्म तत्रं विदुः । तदग्निर्नैव देवेषु ब्रह्माभवत् । ब्राह्मणो मनुष्येषु । तत्रि-
 येण तत्रियः । वैश्येन वैश्यः । शूद्रेण शूद्रः । तस्मादग्रावेव देवेषु लोकमिच्छते ब्राह्मणो
 मनुष्येषु । एताभ्यां हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवत् ॥ २७ ॥

अथ यो ह वा अस्माँल्लोकात्स्वं लोकमदृष्ट्वा प्रैति । स एनमविदितो न भुनक्ति । यथा
 25 वेदो वाननूक्ता ऽन्यद्वा कर्माकृतम् । यदु ह वा अप्यनेवंविन्मदृत्पुण्यं कर्म करोति ।
 तद्वास्यात्तत क्षीयत एव । आत्मानमेव लोकमुपासीत । स य आत्मानमेव लोकमुपास्ते ।
 न ह्यस्य कर्म क्षीयते । अस्माँद्येवात्मनः । यद्यत्कामयते । तत्तत्सृजते ॥ २८ ॥

अथो अयं वा आत्मा सर्वेषां भूतानां लोकः । स यज्जुहोति । यज्यते । तेन देवानां

लोकः । अथ यदनुब्रूते । तेन षोणाम् । अथ यत्प्रज्ञामिच्छते । यत्पितृभ्यो निष्पृणाति । तेन
पितृणाम् । अथ यन्मनुष्यान्वासयते । यदेभ्यो ऽशनं ददाति । तेन मनुष्याणाम् । अथ यत्प-
शुभ्यस्तृणोदकं विन्दति । तेन पशूनाम् । यदस्य गृहेषु श्यापदा वयांस्यो पिपीलिकाभ्य
उपजीवति । तेन तेषां लोकः । यथा ह वै स्वाय लोकायोरिष्टिमिच्छेत् । एवं दैवविदे
सर्वदा सर्वाणि भूतान्येरिष्टिमिच्छति । तद्वा एतद्विदितं मीमांसितम् ॥ २९ ॥

5

आत्मैवेदमग्र आसीत् । एक एव । सो ऽकामयत । ज्ञायो मे स्यात् । अथ प्रज्ञायेय ।
अथ वित्तं मे स्यात् । अथ कर्म कुर्वीयेति । एतावान्वै कामः । नेच्छंश्चनतो भूयो विन्देत् ।
तस्मादप्येतर्ह्येकाको कामयते । ज्ञायो मे स्यात् । अथ प्रज्ञायेय । अथ वित्तं मे स्यात् ।
अथ कर्म कुर्वीयेति । स यावदप्येतेषामेकैकं न प्राप्नोति । अकृत्स्न एव तावन्मन्यते ।
तस्यो कृत्स्नता ॥ ३० ॥

10

मन एवास्यात्मा । वाग्ज्ञायो । प्राणः प्रज्ञा । चक्षुर्मानुषं वित्तम् । चक्षुषा हि तद्वि-
न्दति । श्रोत्रं दैवम् । श्रोत्रेण हि तच्छृणोति । आत्मैवास्य कर्म । आत्मना हि कर्म करो-
ति । स एष पाङ्क्ते यज्ञः । पाङ्क्तः पशुः । पाङ्क्तः पुरुषः । पाङ्कमिदं सर्वं यदिदं किं च । त-
दिदं सर्वमाप्नोति यदिदं किं च । य एवं वेद ॥ ३१ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

15

यत्सप्तानानि मेधया । तपसाञ्जनयत्पिता ।
एकमस्य साधारणम् । इदं देवान्भाजयत् ।
त्रिणि आत्मने ऽकुरुत । पशुभ्य एकं प्रायच्छत् ॥
तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम् । यच्च प्राणिनि यच्च न ।
कस्मात्तानि न क्षीयन्ते । अर्धमानानि सर्वदा ॥
यो वै तामन्निति वेद । सो ऽन्नमति प्रतीकेन ।
स देवानपि गच्छति । स ऊर्जमुपजीवति ॥

20

इति श्लोकाः ॥ १ ॥

यत्सप्तानानि मेधया तपसाञ्जनयत्पितेति । मेधया हि तपसाञ्जनयत्पिता । एकमस्य
साधारणमिति । इदमेवास्य तत्साधारणमन्नम् । यदिदमर्धते । स य एतदुपास्ते । न स 25
पाप्मनो व्यावर्तते । मिश्रं ह्येतत् ॥ २ ॥

उ॒हँ दे॒वान॒भान॒यदि॑ति । ऊ॒तं च प्र॑कृतं च । त॒स्मादे॒वेभ्यो॑ जु॒ह्वति॑ च प्र॑ च जु॒ह्वति॑ ।
अ॒थो आ॒हुः । दर्श॑पूर्णमा॒सावि॑ति । त॒स्मान्नै॒ष्टिया॑नु॒कः स्यात् ॥ ३ ॥

प॒शुभ्य॑ ए॒कं प्रा॑यच्छ॒दि॑ति । त॒त्प॑यः । प॒यो ह्ये॒वाग्रे॑ मनु॒ष्याश्च॑ प॒शव॑श्चोप॒जीव॑ति ।
त॒स्मात्कु॒मारं॑ जा॒तं घ॑तं वै॒वाग्रे॑ प्र॒तिले॑ह्य॒ति । स्त॑नं वा॒नुधा॑पय॒ति ॥ ४ ॥

४ अथ॑ व॒त्सं जा॒तमा॑हुः । अ॒तृणा॑द् इति । त॒स्मिन्सर्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तं य॒च्च प्रा॑णिति॒ यच्च॑ न॒ति ।
प॑यसि॒ की॒दं सर्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम् । य॒च्च प्रा॑णिति॒ यच्च॑ न॒ ॥ ५ ॥

त॒द्यदि॑मा॒हुः । सं॒वत्स॑रं प॑यसा जु॒ह्वद॑प पु॒नर्मृ॑त्युं ज॒यती॑ति । न॒ तथा॑ वि॒द्यात् । य॒दे॒
हरे॑र्व जु॒ह्वति॑ । त॒दे॒हः पु॒नर्मृ॑त्युम॒पज॑यत्ये॒वं वि॒द्वान् । सर्वं॑ हि दे॒वेभ्यो॑ ऽन्ना॒द्यं प्र॑यच्छ॒ति ।
क॑स्मा॒त्तानि॑ न॒ क्षीय॑न्ते । अ॒द्यमा॑नानि॒ सर्व॑दे॒ति ॥ ६ ॥

१० पु॒रुषो॑ वा अ॒क्षितिः॑ । स॒ की॒दम॑न्नं पु॒नः पु॒नर्जन॑यते । यो॒ वै ताम॑क्षितिं वे॒देति॑ । पु॒रुषो॑
वा अ॒क्षितिः॑ । स॒ की॒दम॑न्नं धि॒या धि॒या जन॑यते क॒र्मभिः॑ । य॒द्वैत॑न्नं कु॒र्यात् । क्षी॑येत ह । सो
ऽन्न॑म॒ति प्र॑ती॒केने॑ति । मुखं॑ प्र॒तीक॑म् । मुखे॑नेत्येतत् । स॒ दे॒वान॒पि गच्छ॑ति । स॒ ऊ॒र्गमु॑प॒जी॒
वती॑ति प्र॒शंसा॑ ॥ ७ ॥

त्री॒णि आ॒त्मने॑ ऽकुरु॒तेति॑ । म॒नो वा॑चं प्रा॒णम् । तान्या॒त्मने॑ ऽकुरु॒त । अ॒न्यत्र॑म॒ना
१५ अ॒भूव॑म् । ना॒दर्श॑म् । अ॒न्यत्र॑म॒ना अ॒भूव॑म् । ना॒श्रौष॑मि॒ति । म॒नसा॑ ह्ये॒व प॑श्यति । म॒नसा॑
प्र॒णोति॑ ॥ ८ ॥

का॒मः संक॑ल्पो वि॒चिकि॑त्सो अ॒द्वाश्च॑ धृ॒तिर्धृ॑तिर्हृ॒दिर्धि॑र्भी॒रित्ये॑तत्सर्वं म॒न
ए॒व । त॒स्माद॑पि पृ॒ष्ठत॑ उ॒पसृ॑ष्टो म॒नसा॑ वि॒ज्ञाना॑ति ॥ ९ ॥

यः क॑श्च शब्दे वा॒गेव॑ सा । ए॒षा ह्य॑त्तमा॒यता॑ । ए॒षा हि॑ न । प्रा॒णो ऽपा॑नो व्या॒न उ॒दानः॑
२० स॒मानो॑ ऽन॒ इत्ये॑तत्सर्वं प्रा॒ण ए॒व । ए॒तन्म॑यो वा अ॒यमा॑त्मा । वा॒ञ्मयो॑ म॒नोम॑यः प्रा॒ण॒
म॑यः ॥ १० ॥

त्रयो॑ लो॒का ए॒त ए॒व । वा॒गेवा॑यं लो॒कः । म॒नो ऽत्तरि॑त्तलो॒कः । प्रा॒णो ऽसौ॑ लो॒कः ॥ ११ ॥
त्रयो॑ वे॒दा ए॒त ए॒व । वा॒गेवा॑र्वेदः । म॒नो य॒जुर्वे॑दः । प्रा॒णः सा॒मवे॑दः ॥ १२ ॥
दे॒वाः पि॒तर॑ो मनु॒ष्या ए॒त ए॒व । वा॒गेव॑ दे॒वाः । म॒नः पि॒तरः॑ । प्रा॒णो मनु॒ष्याः ॥ १३ ॥
२५ पि॒ता मा॒ता प्र॑जा॒त ए॒व । म॒न ए॒व पि॒ता । वा॒ञ्जा॒ता । प्रा॒णः प्र॑जा ॥ १४ ॥

वि॒ज्ञातं॑ वि॒जिज्ञा॑स्यम॒विज्ञा॑तमे॒त ए॒व । य॒त्किं॑ च वि॒ज्ञातं॑ वाच॒स्तद्रूप॑म् । वा॒ग्धि॒ वि॒
ज्ञा॒ता । वा॒गेन॑ त॒द्रूत्वा॑वति ॥ १५ ॥

यत्किं च विजिज्ञास्यं मनसस्तद्रूपम् । मनो हि विजिज्ञास्यम् । मन एनं तद्रूपा-
वति ॥ १६ ॥

यत्किं चाविज्ञातं प्राणस्य तद्रूपम् । प्राणो ह्यविज्ञातः । प्राण एनं तद्रूपावति ॥ १७ ॥
तस्यै वाचः पृथिवी शरीरम् । ज्योती रूपमयमग्निः । तद्यावत्पेवं वाक्तावती पृथिवी
तावानयमग्निः ॥ १८ ॥

5

अथैतस्य मनसो द्याः शरीरम् । ज्योती रूपमसावादित्यः । तद्यावदेवं मनस्तावती
द्यास्तावानसावादित्यः । ता मिथुनं समैताम् । ततः प्राणो ज्ञायत । स इन्द्रः । स एषो
ऽसपत्नः । द्वितीयो वै सपत्नः । नास्य सपत्नो भवति । य एवं वेद ॥ १९ ॥

अथैतस्य प्राणस्यापः शरीरम् । ज्योती रूपमसा चन्द्रः । तद्यावानेवं प्राणस्तावत्य
आपस्तावानसा चन्द्रः ॥ २० ॥

10

त एतं सर्व एव समाः । सर्वे जनताः । स यो दैतानन्तवत उपास्ते । अन्तवत्तं स लोकं
जयति । अथ यो दैताननन्तानुपास्ते । अनन्तं स लोकं जयति ॥ २१ ॥

स एष संवत्सरः प्रजापतिः षोडशकलः । तस्य रात्रय एव पञ्चदश कलाः । ध्रुववास्य
षोडशी कला । स रात्रिभिरेवा च पूर्यते ऽप च क्षीयते । सो ऽमावास्यां रात्रिमेतया षोड-
श्या कलया सर्वमिदं प्राणभृदनुप्रविश्य ततः प्रातर्जायते । तस्मादेतां रात्रिं प्राणभृतः 15
प्राणं न विच्छिन्त्यादपि कृकलास्यैतस्या एव देवताया अपचित्यै ॥ २२ ॥

यो वै स संवत्सरः प्रजापतिः षोडशकलो ऽयमेव स यो ऽयमेवंवित्पुरुषः । तस्य वि-
त्तमेव पञ्चदश कलाः । आत्मैवास्य षोडशी कला । स वित्तैरेवा च पूर्यते ऽप च क्षीयते ।
तदेतन्नभ्यं यदयमात्मा । प्रधिर्वित्तम् । तस्माद्यद्यपि सर्वस्याग्निं क्षीयते । आत्मना चेज्जी-
वति । प्रधिनागादित्याहुः ॥ २३ ॥

20

अथ त्रयो वाव लोकाः । मनुष्यलोकः पितृलोकः देवलोक इति । सो ऽयं मनुष्यलोकः
पुत्रेणैव जय्यो नान्येन कर्मणा । कर्मणा पितृलोकः । विद्यया देवलोकः । देवलोको वै लो-
कानां श्रेष्ठः । तस्माद्विद्यां प्रशंसति ॥ २४ ॥

अथातः संप्रतिः । यदा प्रैष्यन्मन्यते । अथ पुत्रमाह । त्वं ब्रह्मा । त्वं यज्ञः । त्वं लोक
इति । स पुत्रः प्रत्याह । अहं ब्रह्मा । अहं यज्ञः । अहं लोक इति ॥ २५ ॥

25

यद्वि किं चानूक्तं तस्य सर्वस्य ब्रह्मेत्येकता । यै वै कं च यज्ञास्तेषां सर्वेषां यज्ञ

इत्येकता । ये वै के च लोकास्तेषां सर्वेषां लोक इत्येकता । एतावद्वा इदं सर्वम् । एतन्मा
सर्वं सन्नयमितो भुनजदिति । तस्मात्पुत्रमनुशिष्टं लोक्यमाहुः । तस्मादेनमनुशासति । स
यदैवंविदस्माँल्लोकात्प्रति । अथैभिरेव प्राणाः स ह पुत्रमाविशति । स यद्यनेन किंचिद-
दणया कृतं भवति । तस्मादेनं सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चति । तस्मात्पुत्रो नाम । स पुत्रेणैवास्मि-
५ ल्लोके प्रतितिष्ठति । अथैनमेते देवाः प्राणा अमृता आविशति ॥ २६ ॥

पृथिव्यै चैनमग्रेऽथ देवी वागाविशति । सा वै देवी वाग्यया । यद्यदेव वदति । तत्तद्व-
वति ॥ २७ ॥

दिवश्चैनमादित्याच्च देवं मन आविशति । तद्वै देवं मनो येनानन्येव भवति । अथो
न शोचति ॥ २८ ॥

10 अथश्चैनं चन्द्रमसश्च देवः प्राण आविशति । स वै देवः प्राणो यः संचरंश्चासंचरंश्च
न व्यथते । अथो न रिष्यति । स एष एवंविदसर्वेषां भूतानामात्मा भवति । यथैषा देवता ।
एवं सः । यथैतां देवतां सर्वाणि भूतान्यवति । एवं हैवंविदं सर्वाणि भूतान्यवति । यदु
किं चेमाः प्रजाः शोचन्ति । अमैवासां तद्ववति । पुण्यमेवामुं गच्छति । न ह वै देवान्पापं
गच्छति ॥ २९ ॥

15 अथातो व्रतमीमांसा । प्रजापतिर्ह कर्माणि ससृजे । तानि सृष्टान्यन्यो ऽन्येनास्पर्धत ।
वदिष्याम्येवाहमिति वाग्दधे । हृदयाम्यहमिति चक्षुः । श्रोत्र्याम्यहमिति श्रोत्रम् । एवं-
मन्यानि कर्माणि यथाकर्म ॥ ३० ॥

तानि मृत्युः अमो भूत्वापयेमे । तान्याप्नोत् । तान्यात्वा मृत्युरवारुन्ध । तस्माच्छ्र-
म्यत्येव वाक् । श्रोत्र्याम्यति चक्षुः । श्रोत्र्याम्यति श्रोत्रम् । अथेमेव नाप्नोद्यो ऽयं मध्यमः प्राणः
20 ॥ ३१ ॥

तानि ज्ञातुं दधिरे । अयं वै नः श्रेष्ठो यः संचरंश्चासंचरंश्च न व्यथते । अथो न रिष्यति ।
हृत्तास्यैव सर्वे रूपं भवामेति । त एतस्यैव सर्वे रूपमभवन् । तस्मादेत एतेनाख्यायते
प्राणा इति । तेन ह वाव तत्कुलमाख्यायते । यस्मिन्कुले भवति । य एवं वेद । य उ हैवं-
विदा स्पर्धते । अनुश्रुष्य हैवात्ततो म्रियते । इत्यध्यात्मम् ॥ ३२ ॥

25 अथाधिदेवतम् । ज्वलिष्याम्येवाहमित्यग्निर्दधे । तत्स्याम्यहमित्यादित्यः । भास्या-
म्यहमिति चन्द्रमाः । एवमन्या देवता यथादेवतम् । स यथैषा प्राणानां मध्यमः प्राणः ।

एवमेतासां देवतानां वायुः । श्लाघति ह्यन्या देवताः । न वायुः । सैषानस्तमिता देवता
यद्वायुः ॥ ३३ ॥

अथैष श्लाको भवति ।

यतश्चोदेति सूरिः । अस्तं यत्र च गच्छति ।

इति । प्राणाद्वा एष उदेति । प्राणे ऽस्तमेति ।

5

तं देवाश्चक्रिरे धर्मम् । स एवायं स उग्रः ॥

इति । यद्वा एते ऽमुर्क्षधियन्त । तदेवाप्ययं कुर्वति । तस्मादेकमेव व्रतं चरेत् । प्राण्याच्चै-
वं । अपान्याच्च । नेन्मा पाप्मा मृत्युराप्नुवदिति । यद्यु चरेत् । समापिपयिषेत् । तेनो एतस्यै
देवतायै सायुज्यं सलोकतां जयति । य एव वेद ॥ ३४ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥

10

त्रयं वा इदं नाम त्रयं कर्म । तेषां नामां वागित्येतद्देशामुक्तम् । अतो हि सर्वाणि
नामान्युत्तिष्ठति । एतद्देशं साम । एतद्धि सर्वे नामभिः समम् । एतद्देशं ब्रह्म । एतद्धि
सर्वाणि नामानि बिभर्ति ॥ १ ॥

अथ त्रयाणां चतुर्दशेतद्देशामुक्तम् । अतो हि सर्वाणि त्रयाण्युत्तिष्ठति । एतद्देशं
साम । एतद्धि सर्वे त्रयः समम् । एतद्देशं ब्रह्म । एतद्धि सर्वाणि त्रयाणि बिभर्ति ॥ २ ॥ 15

अथ कर्मणामात्मेत्येतद्देशामुक्तम् । अतो हि सर्वाणि कर्माण्युत्तिष्ठति । एतद्देशं
साम । एतद्धि सर्वे कर्मभिः समम् । एतद्देशं ब्रह्म । एतद्धि सर्वाणि कर्माणि बिभर्ति ।
तदेतत्त्रयं सदेकमयमात्मा । आत्मा एकः सनेतत्त्रयम् । तदेतदमृतं सत्येन च्छन्नम् । प्रा-
णो वा अमृतम् । नामत्रयं सत्यम् । ताम्भ्यामयं प्राणश्छन्नः ॥ ३ ॥

॥ इति प्रथमस्याध्यायस्य षष्ठं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

20

दक्षबालाकिर्हानूचानो गार्ग्य आस । स होवाचाज्ञातशत्रुं काश्यम् । ब्रह्म ते ब्रवा-
णीति । स होवाचाज्ञातशत्रुः । सहस्रमेतस्यां वाचि दक्षः । जनका जनक इति वै जना धा-
वतीति ॥ १ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवासांवादित्ये पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचा-
ज्ञातशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । अतिष्ठाः सर्वेषां भूतानां मूर्धा राजेति वा अहमेतमुपास
इति । स यं एतमेवमुपास्ते । अतिष्ठाः सर्वेषां भूतानां मूर्धा राजा भवति ॥ २ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवासौ चन्द्रे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
४ तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । बृहन्पाण्डरवासाः सौमो राजेति वा अहमेतमुपास इति ।
स यं एतमेवमुपास्ते । अहरहर्द सुतः प्रसुतो भवति । नास्यान्नं क्षीयते ॥ ३ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायं विद्युति पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचा-
ज्ञातशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । तेजस्वीति वा अहमेतमुपास इति । स यं एतमेवमु-
पास्ते । तेजस्वी ह भवति । तेजस्विनी दास्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥

१० सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायमाकाशे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचा-
ज्ञातशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । पूर्णमप्रवर्तीति वा अहमेतमुपास इति । स यं एतमेव-
मुपास्ते । पूर्णं प्रजया पशुभिः । नास्यास्माँल्लोकात्प्रजाद्वर्तते ॥ ५ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायं वाये पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । इन्द्रो वैकुण्ठो ऽपराजिता सनेति वा अहमेतमुपास
१५ इति । स यं एतमेवमुपास्ते । जिह्नुर्होपराजिह्नुर्भवत्यन्यतस्त्यजायै ॥ ६ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायमग्ने पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । विषासर्हिर्हिति वा अहमेतमुपास इति । स यं एतमेव-
मुपास्ते । विषासर्हिर्ह भवति । विषासर्हिर्हास्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायमप्सु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
२० तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । प्रतिद्वप इति वा अहमेतमुपास इति । स यं एतमेवमु-
पास्ते । प्रतिद्वपं हवैनमुपगच्छति नाप्रतिद्वपम् । अथो प्रतिद्वपो ऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायमादर्श पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । रोचिर्हिति वा अहमेतमुपास इति । स यं एतमेवमु-
पास्ते । रोचिर्ह भवति । रोचिर्हास्य प्रजा भवति । अथो यैः संनिर्गच्छति । सर्वास्तान-
२५ तिरोचते ॥ ९ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायं दिनु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । द्वितीयो ऽनपग इति वा अहमेतमुपास इति । स यं एत-
मेवमुपास्ते । द्वितीयवान् ह भवति । नास्माद्रणं प्रिह्यते ॥ १० ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायं यत्तं पञ्चाच्छब्दो ऽनूदति । एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति ।
सं होवाचाज्ञातशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । असुरिरेति वा अहमेतमुपास इति । सं यं
एतमेवमुपास्ते । सर्वं देवास्मिँल्लोकं आयुरेति । नैनं पुरा कालात्प्राणो ब्रूहि ॥ ११ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यं एवायं क्वायामयः पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचा-
ज्ञातशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । मृत्युरिरेति वा अहमेतमुपास इति । सं यं एतमेवमु- ५
पास्ते । सर्वं देवास्मिँल्लोकं आयुरेति । नैनं पुरा कालान्मृत्युरागच्छति ॥ १२ ॥

सं होवाच गार्ग्यः । यश्चायमात्मनि पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति । सं होवाचाज्ञा-
तशत्रुः । मां मैतस्मित्संवदिष्टाः । आत्मन्वेति वा अहमेतमुपास इति । सं यं एतमेवमु-
पास्ते । आत्मन्वेति ह भवति । आत्मन्विनी ह्यस्य प्रज्ञा भवति । सं ह तूष्णीमास गार्ग्यः
॥ १३ ॥

10

सं होवाचाज्ञातशत्रुः । एतावन्नूँ इति । एतावद्धीति । नैतावता विदितं भवतीति ।
सं होवाच गार्ग्यः । उप त्वायानीति ॥ १४ ॥

सं होवाचाज्ञातशत्रुः । प्रतिलोमं वै तथ्यद्वाह्मणः तत्रियमुपेयात् । ब्रह्म मे वदयती-
ति । व्येवं त्वा ज्ञपयिष्यामीति । तं पाणोवादीयोत्तस्थौ । तां ह पुरुषं सुप्तमाज्ञमतुः ।
तमेतैर्नामभिरामत्त्रयां चक्रे । बृहन्पाण्डरवासः सोम राजन्निति । सं नात्तस्थौ । तं पाणि- 15
नोपेषं बोधयां चकार । सं ह्यत्तस्थौ ॥ १५ ॥

सं होवाचाज्ञातशत्रुः । यत्रैष एतत्सुप्तो ऽभूत् । यं एषं विज्ञानमयः पुरुषः क्वैष
तदाभूत् । कुत एतदागादिति । तडु ह न मेने गार्ग्यः ॥ १६ ॥

सं होवाचाज्ञातशत्रुः । यत्रैष एतत्सुप्तो ऽभूत् । यं एषं विज्ञानमयः पुरुषस्तदेषां प्रा-
णानां विज्ञानेन विज्ञानमादाय यं एषो ऽतर्ह्यदय आकाशस्तस्मिँल्लोके ॥ १७ ॥

20

तानि यदा गृह्णाति । अथ ह्येतत्पुरुषः स्वपिति नाम । तद्गृहीतं एव प्राणो भवति ।
गृहीता वाक् । गृहीतं चक्षुः । गृहीतं श्रोत्रम् । गृहीतं मनः ॥ १८ ॥

सं यत्रैतत्स्वप्नया चरति । ते ह्यस्य लोकाः । तडुतेव महाराज्ञो भवति । उतेव महा-
ब्राह्मणः । उतेवोच्चावचं निगच्छति ॥ १९ ॥

सं यथा महाराज्ञो ज्ञानपदान्गृहीत्वा स्वे जनपदे यथाकामं परिवर्तते । एवमेवैष एत- 25
त्प्राणान्गृहीत्वा स्वे शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ २० ॥

अथ यदा सुषुप्तो भवति । यदा न कस्य चन वेद । हितो नाम नाड्यो द्वासप्ततिः सह-
स्राणि हृदयात्पुरीततमभिप्रतिष्ठते । ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति शेते ॥ २१ ॥

सं यथा कुमारे वा महाब्राह्मणो वातिघ्नोमानन्दस्य गर्वा शयीत । एवंमेवैष एत-
च्छेते ॥ २२ ॥

सं यथोर्णवाभिस्तनुनेच्छरेत् । यथाग्नेः तुङ्गा विष्फुलिङ्गा व्युच्चरति । एवंमेवास्मादा-
त्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सर्व एत आत्मानो व्युच्चरति ।
४ तस्योपनिषत्सत्यस्य सत्यमिति । प्राणा वै सत्यम् । तेषामेष सत्यम् ॥ २३ ॥

॥ इति द्वितीयस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

यो ह वै शिशुं साधानं सप्रत्याधानं सस्थूणं सदानं वेद । सप्त ह द्विषतो धातृव्यान-
वरुणद्भि ॥ १ ॥

अयं वाव शिशुर्यो ऽयं मध्यमः प्राणः । तस्येदमेवाधानम् । इदं प्रत्याधानम् । प्राणः
10 स्थूणः । अन्नं दाम । तमेतोः सप्तान्तितय उपतिष्ठते ॥ २ ॥

तथा इमा अक्षौहिन्यो राजयस्ताभिरेन रुद्रो ऽन्वायतः । अथ यो अक्षनापस्ताभिः
पजन्यः । यो कनीनका तयादित्यः । यच्छुक्लं तेनाग्निः । यत्कृष्णं तेनेन्द्रः । अधर्यैनं वर्त-
न्या पृथिव्यन्वायता । धारुतरया । नास्यान्नं क्षीयते । य एवं वेद ॥ ३ ॥

तदेष श्लोको भवति ।

15 अर्वाग्विलश्मसं ऊर्ध्वबुधः । तस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपम् ।
तस्यासत ऋषयः सप्त तीरे । वांगृष्टमी ब्रह्मणा संविदाना ॥

इति ॥ ४ ॥

अर्वाग्विलश्मसं ऊर्ध्वबुध इतीदं तच्छिरः । एष ह्यर्वाग्विलश्मसं ऊर्ध्वबुधः । तस्मि-
न्यशो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा वै यशो निहितं विश्वरूपम् । प्राणानेतदाह । तस्या-
20 सत ऋषयः सप्त तीरे इति प्राणा वा ऋषयः । प्राणानेतदाह । वांगृष्टमी ब्रह्मणा संविदा-
नेति वांगृष्टमी ब्रह्मणा संवित्ते ॥ ५ ॥

इमावेव गोतमभरद्वाजा । अयमेव गोतमः । अयं भरद्वाजः । इमावेव विश्वामित्रजमदग्नी ।
अयमेव विश्वामित्रः । अयं जमदग्निः । इमावेव वसिष्ठकश्यपा । अयमेव वसिष्ठः । अयं
कश्यपः । वागेवात्रिः । वाचा ह्यन्नमयते । अतिह वै नमित्यदत्रिरिति । सर्वस्यात्ता
25 भवति । सर्वमस्यान्नं भवति । य एवं वेद ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

द्वे वाचं ब्रह्मणो रूपं । मूर्तं चैवामूर्तं च । मर्त्यं चामूर्तं च । स्थितं च यच्च । सच्च त्वं च ॥ १ ॥
 तदेतन्मूर्तं यदन्यद्वायोश्चाक्षरिणाञ्च । एतन्मर्त्यम् । एतत्स्थितम् । एतत्सत् ॥ २ ॥
 तस्यैतस्य मूर्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो य एष तपति । सतो
 ह्येष रसः ॥ ३ ॥

अथामूर्तं वायुश्चाक्षरिणं च । एतदमूर्तम् । एतद्यत् । एतत्त्वम् ॥ ४ ॥
 तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्य यत् एतस्य त्वस्येष रसो य एष एतस्मिन्मण्डले
 पुरुषः । त्वस्य ह्येष रसः । इत्यधिदेवतम् ॥ ५ ॥
 अथाध्यात्मम् । इदमेव मूर्तं यदन्यत्प्राणाञ्च यश्चायमक्षरात्मनाकाशः । एतन्मर्त्यम् ।
 एतत्स्थितम् । एतत्सत् ॥ ६ ॥

तस्यैतस्य मूर्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो यच्चतुः । सतो ह्येष
 रसः ॥ ७ ॥

अथामूर्तं प्राणश्च यश्चायमक्षरात्मनाकाशः । एतदमूर्तम् । एतद्यत् । एतत्त्वम् ॥ ८ ॥
 तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्य यत् एतस्य त्वस्येष रसो योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पु-
 रुषः । त्वस्य ह्येष रसः ॥ ९ ॥

तस्य ह्येतस्य पुरुषस्य रूपं यथा माह्वर्जनं वासः । यथा पाण्डुविक्रमः । यथेन्द्रगोपः ।
 यथाग्न्यर्चिः । यथा पुण्डरीकम् । यथा सकृद्विद्युत्तम् । सकृद्विद्युत्तेव ह वा अस्य श्रीर्भव-
 ति । य एवं वेद ॥ १० ॥

अथात आदेशः । नेति नेति । न ह्येतस्मादिदं नेत्यन्यत्परमस्ति । अथ नामधेयं
 सत्यस्य सत्यमिति । प्राणा वै सत्यम् । तेषामेष सत्यम् ॥ ११ ॥

॥ इति द्वितीयस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

20

मैत्रेयि । इति होवाच याज्ञवल्क्यः । उद्यास्यन्वा अरे ऽहमस्मात्स्थानादस्मि । ह्येत ते
 ऽनेया कात्यायन्यान्तं कर्वाणीति ॥ १ ॥

सा होवाच मैत्रेयी । यन्म इयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तं पूर्णा स्यात् । कथं तेनामृता
 स्यामिति । नेति होवाच याज्ञवल्क्यः । यथैवोपकर्णवतां जीवितं तथैव ते जीवितं
 स्यात् । अमृतत्वं तु नाशस्ति वित्तं नेति ॥ २ ॥

25

सा होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्याम् । किमहं तेन कुर्याम् । यदेव भगवान्वेद ।
 तदेव मे ब्रूहीति ॥ ३ ॥

सं होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रियं बतारे नः सतीं प्रियं भाषसे । ऐहि । आस्व । व्याख्यास्यामि ते । व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यासस्वेति । ब्रवीतु भगवानिति ॥ ४ ॥

सं होवाच याज्ञवल्क्यः । न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भवति । आत्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति । न वा अरे ज्ञायि कामाय ज्ञायो प्रियो भवति । आत्मनस्तु कामाय ज्ञायो प्रियो भवति । न वा अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रियो भवति । आत्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रियो भवति । न वा अरे वित्तस्य कामाय वित्तं प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं भवति । न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति । न वा अरे तत्रस्य कामाय तत्रं प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय तत्रं प्रियं भवति । न वा अरे लोकाणां कामाय लोकाः प्रियो भवति । आत्मनस्तु कामाय लोकाः प्रियो भवति । न वा अरे देवानां कामाय देवाः प्रियो भवति । आत्मनस्तु कामाय देवाः प्रियो भवति । न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवति । आत्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भवति । न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मत्तव्यो निदिध्यासितव्यः । मैत्रेयि । आत्मनो वा अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्यां विज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥

15 ब्रह्म तं परादात् । यो अन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद । तत्रं तं परादात् । यो अन्यत्रात्मनः तत्रं वेद । लोकास्तं पराडुः । यो अन्यत्रात्मनो लोकान्वेद । देवास्तं पराडुः । यो अन्यत्रात्मनो देवान्वेद । भूतानि तं पराडुः । यो अन्यत्रात्मनो भूतानि वेद । सर्वं तं परादात् । यो अन्यत्रात्मनः सर्वं वेद । इदं ब्रह्म । इदं तत्रम् । इमे लोकाः । इमे देवाः । इमानि भूतानि । इदं सर्वम् । यदयमात्मा ॥ ६ ॥

20 सं यथा दुन्दुभेर्हन्यमानस्य न बाह्याच्छब्दाच्छ्रुत्याद्भ्रूणाय । दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ७ ॥

सं यथा वीणायै वाद्यमानायै न बाह्याच्छब्दाच्छ्रुत्याद्भ्रूणाय । वीणायै तु ग्रहणेन वीणावादस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥

सं यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य न बाह्याच्छब्दाच्छ्रुत्याद्भ्रूणाय । शङ्खस्य तु ग्रहणेन शङ्खध्मस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥

सं यथाद्रिधाम्नेरभ्याहितस्य पृथग्धूमो विनिश्चरति । एवं वा अरे ऽस्य महतो भूतस्य

निःश्रुतमेतत् । यद्वेदेऽप्युर्वेदः सामवेदेऽथर्ववेदेऽस इतिहासः पुराणं विद्या उप-
निषदः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानानि । अस्यैवैतानि सर्वाणि निःश्रु-
तानि ॥ १० ॥

स यथा सर्वासामेषां समुद्रं एकायनम् । एवं सर्वेषां स्पर्शानां वागेकायनम् । एवं सर्वेषां
गन्धानां नासिके एकायनम् । एवं सर्वेषां रसानां जिह्वेकायनम् । एवं सर्वेषां रूपानां चक्षु- ४
रेकायनम् । एवं सर्वेषां शब्दानां श्रोत्रमेकायनम् । एवं सर्वेषां संकल्पानां मन एका-
यनम् । एवं सर्वेषां वेदानां हृदयमेकायनम् । एवं सर्वेषां कर्मणां कृतावेकायनम् । एवं
सर्वेषामेधनां पादावेकायनम् । एवं सर्वेषामानन्दानामुपस्थ एकायनम् । एवं सर्वेषां वि-
सर्गाणां पायुरेकायनम् । एवं सर्वासां विद्यानां वागेकायनम् ॥ ११ ॥

स यथा सैन्धवखिल्यं उदके प्रास्त उदकेमेवानुविलीयेत । नाहस्योद्धृणायेव स्यात् । 10
यतो यतस्त्वाददीत । लवणमेव । एवं वा अर इदं महद्भूतमनन्तमपारं विज्ञानघनं एव ।
एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यति । न प्रेत्य संज्ञास्तीत्यरे ब्रवीमि । इति हो-
वाच याज्ञवल्क्यः ॥ १२ ॥

सा होवाच मैत्रेयी । अत्रैवं मा भगवानमूमुहत् । न प्रेत्य संज्ञास्तीति ॥ १३ ॥

स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वा अरेऽहं मौहं ब्रवीमि । अलं वा अर इदं विज्ञानाय 15
॥ १४ ॥

यत्र हि द्वैतमिव भवति । तदिदं इतरं पश्यति । तदिदं इतरं जिघ्रति । तदिदं
इतरमभिवदति । तदिदं इतरं शृणोति । तदिदं इतरं मनुते । तदिदं इतरं विज्ञा-
नाति ॥ १५ ॥

यत्र तस्य सर्वमात्मैवाभूत् । तत्केन के पश्येत् । तत्केन के जिघ्रेत् । तत्केन के मभि- 20
वदेत् । तत्केन के शृणुयात् । तत्केन के मन्वीत । तत्केन के विज्ञानीयात् । येनेदं सर्वं
विज्ञानाति । तं केन विज्ञानीयात् । विज्ञातारमरे केन विज्ञानीयादिति ॥ १६ ॥

॥ इति द्वितीयस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

इयं पृथिवी सर्वेषां भूतानां मधु । अस्यै पृथिव्यै सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्यां
पृथिव्यां तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं शरीरस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो 25
ऽयमेव स योऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ १ ॥

इमा आपः सर्वेषां भूतानां मधु । आसामेषां सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमास्वप्सु

तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं रैतसस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स यो
 ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ २ ॥

अयमग्निः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्याग्नेः सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्नाग्ने
 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं वायसस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स
 ५ यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ३ ॥

अयमाकाशः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्याकाशस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्नाकाशे
 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं द्यौःकाशस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो
 ऽयमेव स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ४ ॥

अयं वायुः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य वायोः सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्वायो
 10 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं प्राणस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स यो
 ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ५ ॥

अयमादित्यः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्यादित्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्नादित्ये
 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं चानुषस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो
 ऽयमेव स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ६ ॥

अयं चन्द्रः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्चन्द्रे
 15 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं मानसस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स यो
 ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ७ ॥

इमा दिशः सर्वेषां भूतानां मधु । आसां दिशां सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमासु दिक्षु
 तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं श्रौत्रः प्रातिश्रुत्कस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो
 20 ऽयमेव स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ८ ॥

इयं विद्युत्सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्यां वि-
 द्युति तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं तैजसस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव
 स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ९ ॥

अयं स्तनयितृः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य स्तनयित्वाः सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चाय-
 25 मस्मिन्स्तनयित्वा तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं शाब्दः सौवरस्तेजोमयो
 ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ १० ॥

अयं धर्मः सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य धर्मस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्धर्मं
तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं धर्मस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयं स यो
ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ ११ ॥

इदं सत्यं सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्-
त्सत्यं तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं सात्यस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयं स यो
ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ १२ ॥

इदं मानुषं सर्वेषां भूतानां मधु । अस्य मानुषस्य सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्-
न्मानुषं तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं मानुषस्तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयं
स यो ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ १३ ॥

अयमात्मा सर्वेषां भूतानां मधु । अस्यात्मनः सर्वाणि भूतानि मधु । यश्चायमस्मिन्ना- 10
त्मनि तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमात्मा तेजोमयो ऽमृतमयः पुरुषो ऽयमेव स यो
ऽयमात्मा । इदममृतम् । इदं ब्रह्म । इदं सर्वम् ॥ १४ ॥

स वा अयमात्मा सर्वेषां भूतानामधिपतिः । सर्वेषां भूतानां राजा । तद्यथा रथनाभा च
रथनेमा चाराः सर्वे समर्पिताः । एवमेवास्मिन्नात्मनि सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतानि सर्व एत आत्मानः समर्पिताः ॥ १५ ॥

इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणो ऽश्विभ्यामुवाच । तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् ।
तदा नरा मनगे दंस उग्रम् । आविष्करोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् ।
दध्यङ्गं यन्मधु आथर्वणो वाम् । अश्वस्य शोक्षा प्रं यदीमुवाच ॥
इति ॥ १६ ॥

इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणो ऽश्विभ्यामुवाच । तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् । 20
आथर्वणाय अश्विना दधोचै । अश्विभ्यं शिरं प्रति ऐरयतम् ।
स वा मधु प्रवोचदतार्यन् । त्वष्ट्रं यदस्मावपिकर्त्तिभ्यं वाम् ॥
इति ॥ १७ ॥

इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणो ऽश्विभ्यामुवाच । तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् ।
पुरश्चक्रे दुष्पदः । पुरश्चक्रे चतुष्पदः । 25
पुरः स पत्नी भूतुम्ना । पुरः पुरुष आविशत् ॥

इति । स वा अयं पुरुष सर्वासु पूर्णं पुरिशयः । नैनेन किं चर्नानावृतम् । नैनेन किं चर्नो-
संवृतम् ॥ १८ ॥

इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणो ऽश्विभ्यामुवाच । तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् ।

द्वपं द्वपं प्रतिद्वपो बभूव । तदस्य द्वपं प्रतिचक्षणाय ।

५ इन्द्रो मायाभिः पुरुद्वप इयते । पुक्ता हि अस्य दूरयः शता दश ॥

इति । अयं वै दूरयः । अयं वै दश च सहेस्त्राणि बहूनि चान्तानि च । तदेतद्वैष्णवपूर्वमन-
परमनतरमबाह्यम् । अयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूतिरित्यनुशासनम् ॥ १९ ॥

अथ वंशः । तदिदं वयं शार्पणाय्यात् । शार्पणाय्यो गौतमात् । गौतमो वात्स्यात् । वा-
त्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च । पाराशर्यः सांकृत्याच्च भारद्वाजाच्च । भारद्वाज आदवाक्ष्य
१० शोण्डिल्याच्च । शोण्डिल्यो ब्रजवापाच्च गौतमाच्च । गौतमो ब्रजवापायनाच्च वैष्टपुरेयाच्च ।
वैष्टपुरेयः शोण्डिल्याच्च रौहिणायनाच्च । रौहिणायनः शौनकाच्चात्रेयाच्च रैभ्याच्च । रैभ्यः
पातिमाष्यायणाच्च कैपितन्यानाच्च । कैपितन्यायनः कैपितन्यात् । कैपितन्यः कैपित-
न्यात् । कैपितन्यः कैपितन्याच्चाग्निवेश्याच्च ॥ २० ॥

आग्निवेश्यः सतवात् । सतवः पाराशर्यात् । पाराशर्यो ज्ञातूकर्ण्यात् । ज्ञातूकर्ण्यो भा-
१५ रद्वाजात् । भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च गौतमाच्च । गौतमो भारद्वाजात् । भारद्वाजो ब्रज-
वापायनात् । ब्रजवापायनः काशिकायनेः । काशिकायनिर्धृतकौशिकात् । धृतकौशिकः पा-
राशर्यायणात् । पाराशर्यायणः पाराशर्यात् । पाराशर्यो ज्ञातूकर्ण्यात् । ज्ञातूकर्ण्यो भारद्वा-
जात् । भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च यास्काच्च । आसुरायणस्त्रैवणेः । त्रैवणिरौपज-
न्धनेः । औपजन्धनिरासुरेः । आसुरिर्भारद्वाजात् । भारद्वाज आत्रेयात् ॥ २१ ॥

२० आत्रेयो माण्डेः । माण्डिर्गौतमात् । गौतमो गौतमात् । गौतमो वात्स्यात् । वात्स्यः शो-
ण्डिल्यात् । शोण्डिल्यः केशोर्यात्काप्यात् । केशोर्यः काप्यः कुमारहारितात् । कुमारहारितो
गालवात् । गालवो विदर्भी कैपितन्यात् । विदर्भी कैपितन्यो वत्सनपातो बाधवात् । वत्स-
नपाद्बाधवः पथः साभरात् । पन्थाः साभरो ऽयोस्यादाङ्गिरसात् । अयोस्य आङ्गिरस आभूते-
स्त्वाष्ट्रात् । आभूतिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्वाष्ट्रात् । विश्वरूपस्त्वाष्ट्रो ऽश्विभ्याम् । अश्विनौ द-
२५ धीर्च आथर्वणात् । दध्यङ्गाथर्वणो ऽथर्वणो देवात् । अथर्वा देवो मृत्योः प्राधंसनात् । मृत्युः
प्राधंसनः प्रधंसनात् । प्रधंसन एकर्षः । एकर्षिर्विप्रजितेः । विप्रजित्तिर्व्यष्टेः । व्यष्टिः

सनोरिः । सनारुः सनातनात् । सनातनः सनगात् । सनगः परमेष्ठिनः । परमेष्ठी ब्रह्मणः ।
ब्रह्म स्वयंभु । ब्रह्मणे नमः ॥ २२ ॥

॥ इति द्वितीयस्याध्यायस्य पञ्चमं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

जनैका ह वैदेहे बल्लदक्षिणेन यज्ञेनेजे । तत्र ह कुरुपद्यालानां ब्राह्मणा अभिसमेता
बभूवुः । तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञासा बभूव । कः स्विदेष्टां ब्राह्मणानामनूचनतम 5
इति ॥ १ ॥

स ह गां सक्षेमवरोध । दश दश पादा ऐकैकस्याः शृङ्गयोराबद्धा बभूवुः । ता-
न्देवाच । ब्राह्मणा भगवतः । यो वो ब्रह्मिष्ठः स एतां गां उदजतामिति । तं ह ब्राह्मणा
न दधुषुः ॥ २ ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यः स्वमेवं ब्रह्मचारिणमुवाच । एताः सौम्योदज सामश्रवा इति । 10
तां होदाचकार । तं ह ब्राह्मणाशुक्रधुः । कथं नु नो ब्रह्मिष्ठो ब्रवीतेति ॥ ३ ॥

अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होताश्चलो बभूव । सैनं पप्रच्छ । त्वं नु खलु नो याज्ञ-
वल्क्य ब्रह्मिष्ठो ऽसी इति । स होवाच । नमो वयं ब्रह्मिष्ठाय कुर्मः । गोकामा एव वयं
स्म इति । तं ह तत एव प्रष्टुं दधे होताश्चलः ॥ ४ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं मृत्युनामिं सर्वं मृत्युनाभिपन्नं । केन यजमानो 15
मृत्योराप्तिमितिमुच्यत इति । होतात्रिज्ज्ञामिना वाचा । वाग्वै यज्ञस्य होता । तद्यैवं वा-
कसो ऽयमग्निः । स होता । सा मुक्तिः । सातिमुक्तिः ॥ ५ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वमहोरात्राभ्यामाप्तं सर्वमहोरात्राभ्यामभिपन्नम् ।
केन यजमानो ऽहोरात्रयोराप्तिमितिमुच्यत इति । अद्युणात्रिज्ज्ञा चतुषादित्येन । चतुर्वै
यज्ञस्पाधर्युः । तद्यैदिदं चतुः सो ऽसावादित्यैः । सो ऽधर्युः । सा मुक्तिः । सातिमुक्तिः ॥ ६ ॥ 20

याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्या-
मभिपन्नम् । केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोराप्तिमितिमुच्यत इति । ब्रह्मणत्रिज्ज्ञा मनसा
चन्द्रेण । मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा । तद्यैदिदं मनः सो ऽसौ चन्द्रः । स ब्रह्मा । सा मुक्तिः ।
सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदमर्त्तरित्तमनारम्बणमिव । अथ केनाक्रमेण यजमानः 25

स्वर्गं लोकमाक्रमत इति । उद्गात्रं विजा वायुना प्राणेन । प्राणो वै यज्ञस्योद्गाता । तद्यो
 ५ यं प्राणः स वायुः । स उद्गाता । सा मुक्तिः । सातिमुक्तिः । इत्येतिमोक्षाः । अथ संपदः ॥ ८ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । कतिभिर्यम्यग्भिर्होतास्मिन्यज्ञे करिष्यतीति । तिसृभि-
 रिति । कतमास्तास्तिस्र इति । पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृतीया । किं ताभि-
 ५ र्जयतीति । पृथिवीलोकमेव पुरोऽनुवाक्या र्जयति । अत्तरितलोकं याज्या । द्यौर्लोकं
 शस्यया ॥ ९ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । कत्ययम्यग्भिर्यम्यग्भिर्होतास्मिन्यज्ञे आहुतीर्होष्यतीति । तिस्र इति ।
 कतमास्तास्तिस्र इति । या हुता उज्ज्वलन्ति । या हुता अतिनेदन्ति । या हुता अधिशरते ।
 किं ताभिर्जयतीति । या हुता उज्ज्वलन्ति । देवलोकमेव ताभिर्जयति । दीप्यत इव हि
 10 देवलोकः । या हुता अतिनेदन्ति । मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयति । अतीव हि मनुष्यलोकः ।
 या हुता अधिशरते । पितृलोकमेव ताभिर्जयति । अथ इव हि पितृलोकः ॥ १० ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । कतिभिर्यम्यग्भिर्ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गोपायिष्यती-
 ति । एकेति । कतमा सैकेति । मन एवेति । अनन्तं वै मनः । अनन्ता विश्वे देवाः । अन-
 तमेव स तेन लोकं र्जयति ॥ ११ ॥

15 याज्ञवल्क्येति होवाच । कत्ययम्यग्भिर्यम्यग्भिर्होतास्मिन्यज्ञे स्तोत्रिया स्तोष्यतीति । तिस्र
 इति । कतमास्तास्तिस्र इति । पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृतीया । इत्यधिदेवतम् ।
 अथाध्यात्मम् । कतमास्ता या अध्यात्ममिति । प्राण एव पुरोऽनुवाक्या । अपानो याज्या ।
 व्यानः शस्या । किं ताभिर्जयतीति । यत्किं चेदं प्राणभृदिति । ततो ह होताश्चल उप-
 रराम ॥ १२ ॥

20 ॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

अथ कैनं नार्त्कारं आर्तभागः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । कति ग्रहाः । कत्य-
 तिग्रहा इति । अष्टौ ग्रहाः । अष्टौवतिग्रहाः । ये ते ऽष्टौ ग्रहा अष्टौवतिग्रहाः कतमे त
 इति ॥ १ ॥

प्राणो वै ग्रहः । स गन्धेनातिग्रहेण गृहीतः । प्राणेन हि गन्धाञ्जिघ्रति ॥ २ ॥
 25 जिह्वा वै ग्रहः । स रसेनातिग्रहेण गृहीतः । जिह्वया हि रसान्विजानाति ॥ ३ ॥

16. W. H. Kein इति vor अधिदेवतम्. — 24. W. H. सोऽपानेनातिग्रहेण und अपानेन
 st. प्राणेन.

वाङ्मै ग्रहः । स नाम्नातिग्रहेण गृहीतः । वाचा हि नामान्यभिवर्द्धति ॥ ४ ॥
 चक्षुर्वै ग्रहः । स रूपेणातिग्रहेण गृहीतः । चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति ॥ ५ ॥
 श्रोत्रं वै ग्रहः । स शब्देनातिग्रहेण गृहीतः । श्रोत्रेण हि शब्दाच्छृणोति ॥ ६ ॥
 मनो वै ग्रहः । स कामेनातिग्रहेण गृहीतः । मनसा हि कामान्कामयते ॥ ७ ॥
 हस्तौ वै ग्रहः । स कर्मणातिग्रहेण गृहीतः । हस्ताभ्यां हि कर्म करोति ॥ ८ ॥ 5
 त्वग् वै ग्रहः । स स्पर्शेनातिग्रहेण गृहीतः । त्वचा हि स्पर्शान्वेद्यते । इत्येष्टा ग्रहा
 षष्ठावतिग्रहाः ॥ ९ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं मृत्योर्नमः । कां स्वितां देवता । यस्या मृत्यु-
 र्नमिति । अग्निर्वै मृत्युः । सो ऽपामन्नमप पुनर्मृत्युं जयति ॥ १० ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यत्रायं पुरुषो म्रियते । किमेनं न जहातीति । नमिति । 10
 अनन्तं वै नाम । अनन्ता विश्वे देवाः । अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यत्रायं पुरुषो म्रियते । उद्स्मात्प्राणाः क्रामन्ति । आहो
 निति । निति होवाच याज्ञवल्क्यः । अत्रैव समवनीयते । स उच्छ्वसति । आध्मायति । आ-
 ध्मातो मृतः शेते ॥ १२ ॥

याज्ञवल्क्येति होवाच । यत्रास्यं पुरुषस्य मृतस्याग्निं वागप्येति । वातं प्राणः । चक्षु- 15
 रादित्यम् । मनश्चन्द्रम् । दिशः श्रोत्रम् । पृथिवीं शरीरम् । आकाशमात्मा । औषधीलौ-
 मानि । वनस्पतीन्केशाः । अप्सु लोहितं च रेतश्च निधीयते । कायं तदा पुरुषो भवती-
 ति । आहर् सौम्य हस्तम् ॥ १३ ॥

आर्तभागेति होवाच । आवमेवैतद्वेदिष्यावः । न नावेतत्सजनं इति । तां होत्क्रम्य
 मन्त्र्यां चक्रतुः । तां ह यद्वचतुः । कर्म ह्येव तद्वचतुः । अथ ह यत्प्रशंसतुः । कर्म ह्येव 20
 तत्प्रशंसतुः । पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा भवति । पापः पापेनेति । ततो ह जारत्कारव
 आर्तभाग उपरराम ॥ १४ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

अथ दिनं भुङ्क्तेत्यायनिः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । मन्त्रेषु चरकाः पर्यन्त- 25
 ज्ञाम । ते पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहीतम् । तस्यासीदुहिता गन्धर्वगृहीता । तमपृच्छाम ।

को ऽसीति । सो ऽब्रवीत् । सुधन्वाङ्गिरसं इति । तं यदा लोकानामन्तानपृच्छाम । अथैन-
मब्रूम । कं पारितो अभवन् । कं पारितो अभवन्निति । तत्त्वा पृच्छामि याज्ञवल्क्य ।
कं पारितो अभवन्निति ॥ १ ॥

सं होवाच । उवाच वै स तत् । अगच्छन्वै तं तत्र । यत्राश्चमेधयाजिनो गच्छन्तीति ।
५ कं न्वश्चमेधयाजिनो गच्छन्तीति । द्वात्रिंशतं वै देवस्थाङ्गयान्ययं लोकः । तं समत्तं लोकं
द्विस्तावत्पृथिवीं पर्येति । तां पृथिवीं द्विस्तावत्समुद्रः पर्येति । तद्यावती नुरस्य धारा
यावदा मत्तिकाया पक्षम् । तावानन्तरेणाकाशः । तानिन्द्रः सुपर्णा भूत्वा वायवे प्रायच्छत् ।
तान्वायरात्मनि धत्वा तत्रागमत् । यत्र पारितो अभवन्निति । एवमिव वै स वायुमेव
प्रशंस । तस्माद्वायुरेव व्यष्टिः । वायुः समष्टिः । अप पुनर्मृत्युं जयति । सर्वमायुरेति । यं
१० एवं वेद । ततो ह भुव्युर्लोक्यायनिरुपरराम ॥ २ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

अथ हैनं केहाडः काशीतकेयः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । यत्सान्तादपरोऽन्ताद्ब्रह्म
यं आत्मा सर्वात्तरः । तं मे व्याचक्ष्वेति । एष त आत्मा सर्वात्तरः । कतमो याज्ञवल्क्य
सर्वात्तरः । यो ऽशनायापिपासे शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येति । एतं वै तमात्मानं विदित्वा
१५ ब्राह्मणाः पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च व्युत्थायाश्च भित्ताचर्य चरन्ति । या
क्षेत्रं पुत्रैषणा सा वित्तैषणा । या वित्तैषणा सा लोकैषणा । उभे क्षेत्रे एषणे एवं भवतः ।
तस्मात्पण्डितः पाण्डित्यं निर्विध्य बाल्येन तिष्ठामेत् । बाल्यं च पाण्डित्यं च निर्वि-
द्याय मुनिः । अमौनं च मौनं च निर्विद्याय ब्राह्मणः । स ब्राह्मणः केन स्यात् । येन स्यात् ।
तेनेदं एव भवति । यं एवं वेद । ततो ह केहाडः काशीतकेय उपरराम ॥ १ ॥

20

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

अथ हैनमुषस्तश्चाक्रायणः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । यत्सान्तादपरोऽन्ताद्ब्रह्म
यं आत्मा सर्वात्तरः । तं मे व्याचक्ष्वेति । एष त आत्मा सर्वात्तरः । कतमो याज्ञवल्क्य सर्वा-
त्तरः । यः प्राणेन प्राणिति । स त आत्मा सर्वात्तरः । यो ऽपानेनापानिति । स त आत्मा
सर्वात्तरः । यो व्यानेन व्यनिति । स त आत्मा सर्वात्तरः । यं उदानेनोदनिति । स त आत्मा
२५ सर्वात्तरः । यः समानेन समनिति । स त आत्मा सर्वात्तरः । स होवाचोषस्तश्चाक्रायणः ।
यथा वै ब्रूयात् । असा गाः । असावश्च इति । एवमेवैतद्वपदिष्टं भवति । यदेवं सान्ता-

दृष्योऽन्ताद्ब्रह्म यं आत्मा सर्वात्तरः । तं मे व्याचक्ष्वेति । एष त आत्मा सर्वात्तरः । कतेमो
याज्ञवल्क्य सर्वात्तरः । न दृष्टेर्दृष्टारं पश्येः । न श्रुतेः श्रोतारं शृणुयाः । न मतेर्मतारं म-
न्वीयाः । न विज्ञातेर्विज्ञातारं विजानीयाः । एष त आत्मा सर्वात्तरः । अतोऽन्यदार्तम् ।
ततो द्वापस्तथाक्रायण उपरराम ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥

5

अथ हैनं गार्गी वाचक्रवी पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वमप्स्वातं च
प्रातं च । कस्मिन्वाप आताश्च प्राताश्चेति । वायौ गार्गीति । कस्मिन् वायुरेताश्च प्रा-
ताश्चेति । आकाशं एव गार्गीति । कस्मिन्वाकाशं आताश्च प्राताश्चेति । अतरिक्षलोकेषु
गार्गीति । कस्मिन् अतरिक्षलोका आताश्च प्राताश्चेति । द्यौर्लोकेषु गार्गीति । कस्मिन्
द्यौर्लोका आताश्च प्राताश्चेति । आदित्यलोकेषु गार्गीति । कस्मिन्वादित्यलोका आताश्च 10
प्राताश्चेति । चन्द्रलोकेषु गार्गीति । कस्मिन् चन्द्रलोका आताश्च प्राताश्चेति । नक्षत्रलो-
केषु गार्गीति । कस्मिन् नक्षत्रलोका आताश्च प्राताश्चेति । देवलोकेषु गार्गीति । क-
स्मिन् देवलोका आताश्च प्राताश्चेति । गन्धर्वलोकेषु गार्गीति । कस्मिन् गन्धर्वलोका
आताश्च प्राताश्चेति । प्रजापतिलोकेषु गार्गीति । कस्मिन् प्रजापतिलोका आताश्च प्रा-
ताश्चेति । ब्रह्मलोकेषु गार्गीति । कस्मिन् ब्रह्मलोका आताश्च प्राताश्चेति । स होवाच । 15
गार्गी । मातिप्राप्तीः । मा ते मूर्धा विपतत् । अनतिप्रश्या वै देवताः । अतिपृच्छसि । गार्गी ।
मातिप्राप्तीरिति । ततो ह गार्गी वाचक्रव्युपरराम ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य षष्ठं ब्राह्मणम् ॥

अथैनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच । मेदेष्ववसाम पतञ्जलस्य
काप्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानाः । तस्यासीद्वायुः गन्धर्वगृहोता । तमपृच्छाम कोऽसीति । 20
सोऽब्रवीत् । कर्वन्ध आथर्वण इति ॥ १ ॥

सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकांश्च । वेत्य नु त्वं काप्य तत्सूत्रम् । यस्मिन्नयं च
लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संदब्धानि भवन्तीति । सोऽब्रवीत्पतञ्जलः का-
प्यः । नाहं तद्भगवन्वेदिति ॥ २ ॥

सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकांश्च । वेत्य नु त्वं काप्य तमन्तर्यामिणम् । य इमं 25

च लोकं परं च लोकं सर्वाणि च भूतान्यन्तरो यमयतीति । सो ऽब्रवात्पतञ्जलः काप्यः ।
नाहं तं भगवन्वेदेति ॥ ३ ॥

सो ऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकं च । यो वै तत्काप्य सूत्रं विद्यात्तं चात्तर्यामिणम् ।
सं ब्रह्मवित् । सं लोकवित् । सं देववित् । सं वेदवित् । सं यज्ञवित् । सं भूतवित् । सं
५ आत्मवित् । सं सर्ववित् । इति तैभ्यो ऽब्रवीत् । तदहं वेद । तच्चैवं याज्ञवल्क्य सूत्रम-
विद्वास्तं चात्तर्यामिणं ब्रह्मगवीरुदजसे । मूर्धा ते विपतिष्यतीति ॥ ४ ॥

वेद वा अहं गौतम तत्सूत्रं तं चात्तर्यामिणमिति । यो वा इदं कश्च ब्रूयात् वेद वेदे-
ति । यथा वेत्थ । तथा ब्रूहीति ॥ ५ ॥

वायुर्वै गौतम तत्सूत्रम् । वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि
10 च भूतानि संदब्धानि भवन्ति । तस्माद्वै गौतम पुरुषं प्रेतमाहुः । व्यस्रंसिषतास्याङ्गानी-
ति । वायुना हि गौतम सूत्रेण संदब्धानि भवन्तीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य । अत्तर्यामिणं
ब्रूहीति ॥ ६ ॥

यः पृथिव्यां तिष्ठन्पृथिव्या अन्तरः । यं पृथिवी न वेद । यस्य पृथिवी शरीरम् । यः पृ-
थिवीमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ ७ ॥

15 यो ऽप्सु तिष्ठन्नप्यो अन्तरः । यमापो न विदुः । यस्यापः शरीरम् । यो ऽपो अन्तरो
यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ ८ ॥

यो ऽग्निं तिष्ठन्नग्नेरन्तरः । यमग्निं न वेद । यस्याग्निः शरीरम् । यो ऽग्निमन्तरो यम-
यति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ ९ ॥

य आकाशे तिष्ठन्नाकाशादन्तरः । यमाकाशो न वेद । यस्याकाशः शरीरम् । य आका-
20 शमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ १० ॥

यो वायुं तिष्ठन्वायोरन्तरः । यं वायुं न वेद । यस्य वायुः शरीरम् । यो वायुमन्तरो यम-
यति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ ११ ॥

य आदित्ये तिष्ठन्नादित्यादन्तरः । यमादित्यो न वेद । यस्यादित्यः शरीरम् । य आ-
दित्यमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ १२ ॥

25 यश्चन्द्रतारके तिष्ठन्चन्द्रतारकादन्तरः । यं चन्द्रतारकं न वेद । यस्य चन्द्रतारकं शरी-
रम् । यश्चन्द्रतारकमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ १३ ॥

यो दिक्षु तिष्ठन्दिग्भ्यो अन्तरः । यं दिक्षो न विदुः । यस्य दिक्षः शरीरम् । यो दिक्षो
अन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ १४ ॥

यो विद्युति तिष्ठन्विद्युता उत्तरः । यं विद्युर्न वेद । यस्य विद्युच्छरीरम् । यो विद्यु-
तमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ १५ ॥

यः स्तनयित्वा तिष्ठत्स्तनयित्वा उत्तरः । यं स्तनयितुं न वेद । यस्य स्तनयितुः शरी-
रम् । यः स्तनयितुमन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः । इत्यधिदेवतम् । अथाधिलो-
कम् ॥ १६ ॥

5

यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठत्सर्वेभ्यो लोकेभ्यो उत्तरः । यं सर्वे लोका न विदुः । यस्य
सर्वे लोकाः शरीरम् । यः सर्वालोकानन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः । इत्यु
एवाधिलोकम् । अथाधिवेदम् ॥ १७ ॥

यः सर्वेषु वेदेषु तिष्ठत्सर्वेभ्यो वेदेभ्यो उत्तरः । यं सर्वे वेदा न विदुः । यस्य सर्वे
वेदाः शरीरम् । यः सर्वान्वेदानन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः । इत्यु एवाधि- 10
वेदम् । अथाधियज्ञम् ॥ १८ ॥

यः सर्वेषु यज्ञेषु तिष्ठत्सर्वेभ्यो यज्ञेभ्यो उत्तरः । यं सर्वे यज्ञा न विदुः । यस्य सर्वे
यज्ञाः शरीरम् । यः सर्वान्यज्ञानन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः । इत्यु एवाधिय-
ज्ञम् । अथाधिभूतम् ॥ १९ ॥

यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्सर्वेभ्यो भूतेभ्यो उत्तरः । यं सर्वाणि भूतानि न विदुः । यस्य 15
सर्वाणि भूतानि शरीरम् । यः सर्वाणि भूतान्यन्तरो यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः । इत्यु
एवाधिभूतम् । अथाध्यात्मम् ॥ २० ॥

यः प्राणे तिष्ठन्प्राणादन्तरः । यं प्राणो न वेद । यस्य प्राणः शरीरम् । यः प्राणमन्तरो
यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ २१ ॥

यो वाचि तिष्ठन्वाचा उत्तरः । यं वाङ् न वेद । यस्य वाक्शरीरम् । यो वाचमन्तरो 20
यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ २२ ॥

यश्चक्षुषि तिष्ठन्चक्षुषो उत्तरः । यं चक्षुर्न वेद । यस्य चक्षुः शरीरम् । यश्चक्षुर्मन्तरो यम-
यति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ २३ ॥

यः श्रोत्रे तिष्ठन्श्रोत्रादन्तरः । यं श्रोत्रं न वेद । यस्य श्रोत्रं शरीरम् । यः श्रोत्रमन्तरो
यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ २४ ॥

25

यो मनसि तिष्ठन्मनसो उत्तरः । यं मनो न वेद । यस्य मनो शरीरम् । यो मनो उत्तरो
यमयति । स त आत्मात्तर्याम्यमृतः ॥ २५ ॥

यस्त्वचि तिष्ठस्त्वचो ऽत्तरः । यं त्वङ् न वेद । यस्य त्वक्शरीरम् । यस्त्वचमन्तरो यम-
यति । स त आत्मोत्तर्याम्यमृतः ॥ २६ ॥

यस्तेजसि तिष्ठस्तेजसो ऽत्तरः । यं तेजो न वेद । यस्य तेजः शरीरम् । यस्तेजो ऽत्तरो
यमयति । स त आत्मोत्तर्याम्यमृतः ॥ २७ ॥

५ यस्तमसि तिष्ठस्तमसो ऽत्तरः । यं तमो न वेद । यस्य तमः शरीरम् । यस्तमो ऽत्तरो
यमयति । स त आत्मोत्तर्याम्यमृतः ॥ २८ ॥

यो रेतसि तिष्ठन्नेतसो ऽत्तरः । यं रेतो न वेद । यस्य रेतः शरीरम् । यो रेतो ऽत्तरो
यमयति । स त आत्मोत्तर्याम्यमृतः ॥ २९ ॥

य आत्मनि तिष्ठन्नात्मनो ऽत्तरः । यमात्मा न वेद । यस्यात्मा शरीरम् । य आत्मा-
१० नमन्तरो यमयति । स त आत्मोत्तर्याम्यमृतः ॥ ३० ॥

अदृष्टो द्रष्टा । अश्रुतः श्रोता । अमतो मता । अविज्ञातो विज्ञाता । नान्यो ऽस्ति द्रष्टा ।
नान्यो ऽस्ति श्रोता । नान्यो ऽस्ति मता । नान्यो ऽस्ति विज्ञाता । एष ते आत्मोत्तर्या-
म्यमृतः । अतो ऽन्यदार्तम् । ततो ह्यदालक आरुणिरूपरराम ॥ ३१ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य सप्तमं ब्राह्मणम् ॥

१५ अथ ह वाचक्रव्युवाच । ब्राह्मणा भगवतः । कृताकृमिमं याज्ञवल्क्यं द्वा प्रश्ना प्रदद्या-
मि । तां चेन्मे विवर्त्यति । न वै ज्ञातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोऽयं जेतति । तां चेन्मे न वि-
वर्त्यति । मूर्धास्य विपतिष्यतीति । पृच्छ गागीति ॥ १ ॥

सा होवाच । अहं वै ता याज्ञवल्क्य । यथा काश्यो वा वेदेहो वोऽग्रपुत्र उज्ज्यं धनुर-
धिज्यं कृत्वा द्वा बाणवतौ सपत्नातिव्याधिनौ कृते कृत्वोपोत्तिष्ठेत् । एवमेवाहं ता द्वा-
२० भ्यां प्रश्नाभ्यामुपादस्थाम् । तां मे ब्रूहीति । पृच्छ गागीति ॥ २ ॥

सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो यदूर्वाकपृथिव्या यदत्तरा व्यावापृथिवी इमे
यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यन्त्याचक्षते । कस्मिंस्तद्देतं च प्रातं चेति ॥ ३ ॥

स होवाच । यदूर्ध्वं गागी दिवो यदूर्वाकपृथिव्या यदत्तरा व्यावापृथिवी इमे यदूर्ध्वं च
भवच्च भविष्यन्त्याचक्षते । आकाशे तद्देतं च प्रातं चेति ॥ ४ ॥

२५ सा होवाच । नमस्ते याज्ञवल्क्य । यो म एतं व्यवाचः । अपरस्मै धारयस्वेति । पृच्छ
गागीति ॥ ५ ॥

सा होवाच । यद्वर्धं याज्ञवल्क्य दिवो यदवाकपृथिव्या यदक्षरं द्यावापृथिवी इमे
यद्वर्धं च भवच्च भविष्यं चेत्याचक्षते । कस्मिन्नेवं तदेतत् च प्रोक्तं चेति ॥ ६ ॥

स होवाच । यद्वर्धं गार्गि दिवो यदवाकपृथिव्या यदक्षरं द्यावापृथिवी इमे यद्वर्धं च
भवच्च भविष्यं चेत्याचक्षते । आकाशं एव तदेतत् च प्रोक्तं चेति । कस्मिन्वाकाशं श्रोतश्च
प्रोक्तश्चेति ॥ ७ ॥

5

स होवाच । एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणं अभिवदत्यस्थूलमनएव ह्रस्वमदीर्घमलो-
हितमस्त्रेहमच्छायमतमो ऽवाय्वनाकाशमसङ्गमस्पर्शमगन्धमरसमचक्षुष्कमश्रोत्रमवागमनो
ऽतेजस्कमप्राणममुखमनामगोत्रमजरमर्मभयममृतमरजो ऽशब्दमविवृतमसंवृतमपूर्वमन-
परमनक्षरमबाह्यम् । न तदश्रोति के चन । न तदश्रोति कश्चन ॥ ८ ॥

एतस्य वा अक्षरस्य प्रशंसने गार्गि द्यावापृथिवी विधृते तिष्ठतः । एतस्य वा अक्षर- 10
रस्य प्रशंसने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः । एतस्य वा अक्षरस्य प्रशंसने गा-
र्ग्यहोरात्राण्यर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरा विधृतास्तिष्ठन्ति । एतस्य वा अक्षरस्य प्र-
शंसने गार्गि प्राच्यो ऽन्यो नद्यः स्यन्दन्ते श्वेतैभ्यः पर्वतेभ्यः प्रतीच्यो ऽन्यो पां पां च दि-
शम् । एतस्य वा अक्षरस्य प्रशंसने गार्गि ददतं मनुष्याः प्रशंसन्ति । यज्ञमानं देवाः । दैव्यं
पितरो ऽन्वायताः ॥ ९ ॥

15

यो वा एतदक्षरमविदिता गार्ग्यस्मिंल्लोके जुहोति । ददाति । तपस्यत्यपि बहूनि
वर्षसहस्राणि । अक्षतवानेवास्य स लोको भवति । यो वा एतदक्षरमविदिता गार्ग्यस्मांलो-
कात्प्रति । स कृपणः । अथ ये एतदक्षरं गार्गि विदितास्मांलोकात्प्रति । स ब्राह्मणः ॥ १० ॥

तद्वै एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टुं । अश्रुतं श्रोतुं । अमतं मत्तुं । अविज्ञातं विज्ञातुं । नान्य-
दस्ति द्रष्टुं । नान्यदस्ति श्रोतुं । नान्यदस्ति मत्तुं । नान्यदस्ति विज्ञातुं । एतद्वै तदक्षरं 20
गार्गि यस्मिन्नाकाशं श्रोतश्च प्रोक्तश्चेति ॥ ११ ॥

सा होवाच । ब्राह्मणा भगवतः । तदेवं बहू मन्वधम् । यदस्मानमस्कारेण मुच्यन्ते ।
न वै ज्ञातुं युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोऽयं जेत्येति । ततो ह वाचक्रव्युपरराम ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्याष्टमं ब्राह्मणम् ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ । कति देवा याज्ञवल्क्येति । स हैतैर्वै निर्विदा 25
प्रतिपेदे ।

यावतो वैश्वदेवस्य निर्विदि उच्यते ।

त्रयश्च त्रीं च शतां त्रयश्च त्रीं च सहस्रां ॥

इति । अमिति होवाच ॥ १ ॥

कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति । त्रयस्त्रिंशदिति । अमिति होवाच । कत्येव देवा याज्ञ-
 ५ वल्क्येति । षडिति । अमिति होवाच । कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति । त्रय इति । अमि-
 ति होवाच । कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति । द्वाविंति । अमिति होवाच । कत्येव देवा या-
 ज्ञवल्क्येति । अर्ध इति । अमिति होवाच । कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति । एक इति ।
 अमिति होवाच । कतमे तं त्रयश्च त्रीं च शतां त्रयश्च त्रीं च सहस्रेति ॥ २ ॥

स होवाच । महिमान एवैषामेते । त्रयस्त्रिंशदेव देवा इति । कतमे तं त्रयस्त्रिंशदि-
 10 ति । अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः । तं एकत्रिंशत् । इन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रय-
 स्त्रिंशदिति ॥ ३ ॥

कतमे वसव इति । अग्निश्च पृथिवी च वायुश्चातुरितं चादित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्ष-
 त्राणि चैते वसवः । एतेषु कौदं सर्वं वसु दितम् । एते कौदं सर्वं वासयन्ते । तद्यदिदं
 सर्वं वासयन्ते । तस्माद्वसव इति ॥ ४ ॥

कतमे रुद्रा इति । दशेमे पुरुषे प्राणाः । आत्मैकादशः । ते यदास्मान्मर्त्याच्छरीराडु-
 15 त्क्रामन्ति । अथ रोदयन्ति । तद्यद्दोदयन्ति । तस्माद्रुद्रा इति ॥ ५ ॥

कतमे आदित्या इति । द्वादश मासाः संवत्सरस्येत आदित्याः । एते कौदं सर्वमाददाना
 यन्ति । तद्यदिदं सर्वमाददाना यन्ति । तस्मादादित्या इति ॥ ६ ॥

कतमे इन्द्रः । कतमे प्रजापतिरिति । स्तनयितुं रेवेन्द्रः । यज्ञः प्रजापतिरिति । क-
 20 तमे स्तनयितुं रिति । अशनिरिति । कतमो यज्ञ इति । पशव इति ॥ ७ ॥

कतमे षडिति । अग्निश्च पृथिवी च वायुश्चातुरितं चादित्यश्च द्यौश्चैते षडिति ।
 एते क्येवेदं सर्वं षडिति ॥ ८ ॥

कतमे तं त्रयो देवा इति । इम एव त्रयो लोकाः । एषु कौमे सर्वे देवा इति । कतमो
 द्वा देवाविति । अन्नं चैव प्राणश्चेति । कतमोऽर्ध इति । यो ऽयं पवत इति ॥ ९ ॥

तदाहुः । यदयमेक एव पवते । अथ कथमर्ध इति । यदस्मिन्निदं सर्वमर्धार्धेत् ।
 25 तेनार्ध इति । कतमे एको देव इति । स ब्रह्म त्वदिदित्याचक्षते ॥ १० ॥

पृथिव्येव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परा-
 यणम् । स वै वेदितो स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् ।

यमात्थ । य एवायं शरीरः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । स्त्रिय
इति होवाच ॥ ११ ॥

दूपाण्येवं यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय-
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् ।
यमात्थ । य एवासावादित्ये पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । चतु- 5
रिति होवाच ॥ १२ ॥

आकाशं एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
परायणम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् ।
यमात्थ । य एवायं वायुः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । प्राण इति
होवाच ॥ १३ ॥ 10

काम एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय-
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् । यमा-
त्थ । य एवासा चन्द्रः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । मन इति हो-
वाच ॥ १४ ॥

तेज एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय- 15
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् । य-
मात्थ । य एवायमग्निः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । वागिति हो-
वाच ॥ १५ ॥

तम एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय-
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् । य- 20
मात्थ । य एवायं क्षायमयः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । मृत्यु-
रिति होवाच ॥ १६ ॥

आप एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय-
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् । य-
मात्थ । य एवायमप्सु पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । वरुण इति 25
होवाच ॥ १७ ॥

रत एव यस्यायतनं चतुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः पराय-
णम् । स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य । वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणम् । य-

मात्थ । यं एवायं पुत्रमयः पुरुषः स एषः । वैदेवं शाकल्य । तस्य का देवतेति । प्रजाप-
तिरिति होवाच ॥ १८ ॥

शाकल्येति होवाच याज्ञवल्क्यः । त्वां स्वदिमे ब्राह्मणां अङ्गारावर्तयणमक्रताः
इति ॥ १९ ॥

5 याज्ञवल्क्येति होवाच शाकल्यः । यदिदं कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणानत्यवादीः । किं
ब्रह्म विद्वानिति । दिशो वेद स देवाः सप्रतिष्ठा इति । यदिशो वेत्थ स देवाः सप्रतिष्ठाः
॥ २० ॥

किं देवतो ऽस्यां प्राच्यां दिश्यसीति । आदित्यदेवत इति । स आदित्यः कस्मिन्प्र-
तिष्ठित इति । चक्षुषीति । कस्मिन् चक्षुः प्रतिष्ठितं भवतीति । रूपेणिति । चक्षुषा हि
10 रूपानि पश्यति । कस्मिन् रूपानि प्रतिष्ठितानि भवतीति । हृदय इति । हृदयेन हि
रूपानि जानाति । हृदये ह्येवं रूपानि प्रतिष्ठितानि भवतीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
॥ २१ ॥

किं देवतो ऽस्यां दक्षिणायां दिश्यसीति । यमदेवत इति । स यमः कस्मिन्प्रतिष्ठित
इति । दक्षिणायामिति । कस्मिन् दक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति । अङ्गायामिति । यदा
15 ह्येवं अङ्गते । अथ दक्षिणां ददाति । अङ्गायां ह्येवं दक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति । कस्मिन्
अङ्गा प्रतिष्ठिता भवतीति । हृदय इति । हृदयेन हि अङ्गते । हृदये ह्येवं अङ्गा प्रति-
ष्ठिता भवतीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २२ ॥

किं देवतो ऽस्यां प्रतीच्यां दिश्यसीति । वरुणदेवत इति । स वरुणः कस्मिन्प्रति-
ष्ठित इति । अग्निस्विति । कस्मिन्वापः प्रतिष्ठिता भवतीति । रेतसीति । कस्मिन् रेतः
20 प्रतिष्ठितं भवतीति । हृदय इति । तस्मादपि प्रतिरूपं जातमाहुः । हृदयादिव सृष्टः ।
हृदयादिव निर्मित इति । हृदये ह्येवं रेतः प्रतिष्ठितं भवतीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
॥ २३ ॥

किं देवतो ऽस्यामुदीच्यां दिश्यसीति । सोमदेवत इति । स सोमः कस्मिन्प्रतिष्ठित
इति । दीक्षायांमिति । कस्मिन् दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति । सत्येति । तस्मादपि दी-
25 क्षितमाहुः । सत्यं वदेति । सत्ये ह्येवं दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति । कस्मिन् सत्यं प्रति-
ष्ठितं भवतीति । हृदय इति । हृदयेन हि सत्यं जानाति । हृदये ह्येवं सत्यं प्रतिष्ठितं
भवतीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २४ ॥

किं देवतो ऽस्यां ध्रुवायां दिश्यसीति । अग्निदेवत इति । सो ऽग्निः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति । वाचीति । कस्मिन् वाक्प्रतिष्ठिता भवतीति । मनसीति । कस्मिन् मनः प्रतिष्ठितं भवतीति । हृदय इति । कस्मिन् हृदयं प्रतिष्ठितं भवतीति ॥ २५ ॥

अहल्लिकेति होवाच याज्ञवल्क्यः । यत्रैतदन्यत्रास्मिन्मन्यासि । यत्रैतदन्यत्रास्मत्स्यात् । श्वानो वैनद्युः । वयांसि वैनद्विमशीरन्निति ॥ २६ ॥

5

कस्मिन् त्वं चात्मा च प्रतिष्ठितौ स्थ इति । प्राण इति । कस्मिन् प्राणः प्रतिष्ठित इति । अपान इति । कस्मिन् अपानः प्रतिष्ठित इति । व्यान इति । कस्मिन् व्यानः प्रतिष्ठित इति । उदान इति । कस्मिन् उदानः प्रतिष्ठित इति । समान इति ॥ २७ ॥

स एष नेति नेत्यात्मा । अगृह्यो न हि गृह्यते । अशीर्यो न हि शीर्यते । असङ्गा ऽसितो न सङ्गते । न व्यथते । इत्येतान्यष्टावायतनान्यष्टा लोका अष्टा पुरुषाः । स यस्ता- 10 न्पुरुषान्व्युड्ढ्या प्रत्युह्यात्यक्रामीत् । तं त्रैपनिषदं पुरुषं पृच्छामि । तं चेन्मे न विवद्वसि । मूर्धा ते विपतिष्यतीति । तं ह शाकल्यो न मेने । तस्य ह मूर्धा विपपात । तस्य ह्यप्यन्यन्मन्यमानाः परिमोषिणो ऽस्थीन्यपजद्रुः ॥ २८ ॥

अथ ह याज्ञवल्क्य उवाच । ब्राह्मणा भगवतः । यो वः कामयते । स मा पृच्छतु । सर्वे वा मा पृच्छत । यो वः कामयते । तं वा पृच्छानि । सर्वान्वा वः पृच्छानीति । तं ह ब्रा- 15 ह्मणा न दधुषुः ॥ २९ ॥

तान्देतैः श्लोकिः पप्रच्छ ।

यथा वृक्षा वनस्पतिः । तथैव पुरुषो ऽमृषा ।

तस्य पर्णानि लोमानि । त्वगस्योत्पाटिका बहिः ॥ ३० ॥

त्वच एवास्य रुधिरम् । प्रस्यन्दि त्वच उत्पटः ।

20

तस्मात्तदातुनात्प्रति । रसो वृक्षादिवृद्धतात् ॥ ३१ ॥

मांसान्यस्य शकराणि । किं नाटं स्नाव तत्तिथिर्म् ।

अस्थीन्यत्तरतो दात्रणि । मज्जा मज्जोपमा कृता ॥ ३२ ॥

यद्वृक्षा वृक्षो रौहति । मूलान्नवतरः पुनः ।

मर्त्यः स्विन्मृत्युना वृक्षः । कस्मान्मूलात्प्ररोहति ॥ ३३ ॥

25

रेतस इति मा वोचत । जीवितस्तत्प्रजायते ।

जात एव न जायते । को न्वेन जनयेत्पुनः ॥

धाना^३रुह उ^३ वै वृक्षः^३ । अन्यतः^३ प्रेत्य^३ संभवः ।
 यत्संमूलमुद्दे^३युः^३ । वृक्षं न पुनरा^३भवेत् ॥
 मर्त्यः^३ स्विन्मृत्युना^३ वृक्षः^३ । कस्मान्मूलात्प्ररोहति ।
 विज्ञानमानन्दं^३ ब्रह्म^३ । रते^३दातुः^३ परायणम् ।
 तिष्ठमानस्य^३ तद्विदः^३ ।

४

इति ॥ ३४ ॥

॥ इति तृतीयस्याध्यायस्य नवमं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

जनको^३ ह वैदेहः^३ आसां चक्रे । अथ ह याज्ञवल्क्य आवब्राज । स होवाच जनको^३
 वैदेहः^३ । याज्ञवल्क्य । किमर्थमचारीः पशूनिच्छन्नएवतानिति । उभयमेव^३ सम्राडिति^३ हो-
 10 वाच । यत्ते कश्चिदब्रवीत् । तच्छृण्वामिति ॥ १ ॥

अब्रवीन्म उदङ्कः^३ शैलबायनः^३ । प्राणो^३ वै ब्रह्मेति^३ । यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात् ।
 तथा तच्छैलबायनो^३ अब्रवीत् । प्राणो^३ वै ब्रह्मेति^३ । अप्राणतो हि किं स्यादिति ।
 अब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठाम् । न मे अब्रवीदिति । एकपाद्वा एतत्सम्राडिति ॥ २ ॥

स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । प्राण एवायतनम् । आकाशः^३ प्रतिष्ठा । प्रियमित्येन^३दुपा-
 15 सीत । का प्रियता याज्ञवल्क्य । प्राण एव^३ सम्राडिति^३ होवाच । प्राणस्य^३ वै सम्राट्कामाया-
 याज्ञं याजयति । अप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्णाति । अपि तत्र वधाशङ्का भवति । या दिशमेति
 प्राणस्यैव^३ सम्राट्कामाय । प्राणो^३ वै सम्राट्पुमं ब्रह्म । ननं प्राणो जहाति । सर्वाण्येनं भूतान्य-
 भिन्नरति ॥ ३ ॥

देवो भूवा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते । हस्त्येषमं सहस्रं ददामीति हो-
 20 वाच जनको वैदेहः । स होवाच याज्ञवल्क्यः । पितो मे मन्यत । नाननुशिष्य हरेतेति ।
 क एव ते किमब्रवीदिति ॥ ४ ॥

अब्रवीन्मे जिह्वा शैलिनः^३ । वाग्वै ब्रह्मेति^३ । यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात् ।
 तथा तच्छैलिनो^३ अब्रवीत् । वाग्वै ब्रह्मेति^३ । अवदतो हि किं स्यादिति । अब्रवीत्तु ते
 तस्यायतनं प्रतिष्ठाम् । न मे अब्रवीदिति । एकपाद्वा एतत्सम्राडिति ॥ ५ ॥

5

15

दे॒वा भू॒ता दे॒वान॑प्येति । यं ए॒वं वि॒द्वाने॒त॒डुपा॑स्ते । क॒स्तृ॒षभं॑ द॒दामी॑ति होवाच

10. W. इति fehlt nach स्यात्.

जनको वैदेहः । स होवाच याज्ञवल्क्यः । पिता मे मन्यत । नाननुशिष्य हरेतेति । कं
एवं ते किमब्रवीदिति ॥ १३ ॥

अब्रवीन्मे सत्यकामो जाबालः । मनो वै ब्रह्मेति । यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवा-
न्ब्रूयात् । तथा तत्सत्यकामो अब्रवीत् । मनो वै ब्रह्मेति । अमनसो हि किं स्यादिति ।
५ अब्रवीतु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठाम् । न मे अब्रवीदिति । एकपाद्वा एतत्समाडिति ॥ १४ ॥

स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । मन एवायतनम् । आकाशः प्रतिष्ठा । आनन्द इत्येनडुपा-
सीत । कानन्दता याज्ञवल्क्य । मन एवं समाडिति होवाच । मनसा वै समाट्टियमभि-
हृत्यति । तस्यां प्रतिरूपः पुत्रो जायते । स आनन्दः । मनो वै समाट्टरमं ब्रह्म । नैनं मनो ज-
हति । सर्वाण्येनं भूतान्यभित्तरति ॥ १५ ॥

१० देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतडुपास्ते । हस्तपृष्ठं ददामीति होवाच
जनको वैदेहः । स होवाच याज्ञवल्क्यः । पिता मे मन्यत । नाननुशिष्य हरेतेति । कं एवं
ते किमब्रवीदिति ॥ १६ ॥

अब्रवीन्मे विदग्धः शाकल्यः । हृदयं वै ब्रह्मेति । यथा मातृमान्पितृमानाचार्यव-
न्ब्रूयात् । तथा तच्छाकल्यो अब्रवीत् । हृदयं वै ब्रह्मेति । अहृदयस्य हि किं स्यादिति-
१५ ति । अब्रवीतु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठाम् । न मे अब्रवीदिति । एकपाद्वा एतत्समाडिति
॥ १७ ॥

स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । हृदयमेवायतनम् । आकाशः प्रतिष्ठा । स्थितिर्इत्येन-
डुपासीत । का स्थितिता याज्ञवल्क्य । हृदयमेव समाडिति होवाच । हृदयं वै समा-
ट्टिषां भूतानां प्रतिष्ठा । हृदयेन हि सर्वाणि भूतानि प्रतितिष्ठति । हृदयं वै समाट्टरमं
२० ब्रह्म । नैनं हृदयं जहति । सर्वाण्येनं भूतान्यभित्तरति ॥ १८ ॥

देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतडुपास्ते । हस्तपृष्ठं सहस्रं ददामीति हो-
वाच जनको वैदेहः । स होवाच याज्ञवल्क्यः । पिता मे मन्यत । नाननुशिष्य हरेतेति
॥ १९ ॥

॥ इति चतुर्यस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

२५ अथ ह जनको वैदेहः कूर्चीडुपावसर्पनुवाच । नमस्ते याज्ञवल्क्य । अनु मा शाधीति ।
स होवाच । यथा वै समाणमहान्तर्मधानमेष्यन्नं वा नावं वा समाददीत । एवमेवैताभिरु-

पनिषद्भिः समोहितात्मासि । एवं वृन्दारक आर्षः सन्नधीतवेद उक्तोपनिषत्क इतो विमुच्यमानः क्व गमिष्यसीति । नाहं तद्भगवन्वेद । यत्र गमिष्यामीति । अथ वै ते ऽहं तद्वदामि । यत्र गमिष्यसीति । ब्रवीतु भगवानिति ॥ १ ॥

स देवाच । इन्द्रो वै नमिष्ये यो ऽयं दक्षिणे ऽक्षन्पुरुषः । तं वा एतमिन्द्रं सत्तमिन्द्रं इत्याचक्षते परोऽक्षणेव । परोऽक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः ॥ २ ॥

अथैतद्वामे ऽक्षणि पुरुषद्वपमेषास्य पत्नी विराट् । तयोरेष संस्तावौ य एषो ऽक्षद्वदय आकाशः । अथैनयोरेतदन्नं य एषो ऽक्षद्वदये लोहितपिण्डः । अथैनयोरेतत्प्रावरणं यदेतदक्षद्वदये जालकमिव । अथैनयोरेषा सृतिः सती संचरणी येषां हृदयादूर्ध्वा नाड्युच्चरति ॥ ३ ॥

ता वा अस्यैतां हितां नाम नाड्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्नः । एताभिर्वा एतमास्रव- 10 दास्रवति । तस्मादेषं प्रविंविक्ताहारतर इव भवत्यस्माच्छारीरादात्मनः ॥ ४ ॥

तस्य वा एतस्य पुरुषस्य प्राची दिक्प्राञ्चः प्राणाः । दक्षिणा दिग्दक्षिणाः प्राणाः । प्रतीची दिक्प्रत्यञ्चः प्राणाः । उदीची दिग्गुदञ्चः प्राणाः । ऊर्ध्वा दिग्गूर्ध्वाः प्राणाः । अवाची दिग्गवाञ्चः प्राणाः । सर्वा दिशः सर्वे प्राणाः ॥ ५ ॥

स एष नैति नैत्यात्मा । अगृह्यो न हि गृह्यते । अशीर्यो न हि शीर्यते । असङ्गा 15 ऽसितो न सज्यते । न व्यथते । अभयं वै जनक प्राप्तो ऽसीति देवाच याज्ञवल्क्यः । स देवाच जनको वैदेहः । नमस्ते याज्ञवल्क्य । अभयं त्वागच्छतात् । यो नो भगवन्नभयं वेदयसे । इमे विदेहाः । अयमहमस्मीति ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

जनकं ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम । समेनेन वदिष्य इति । अथ ह यज्ञनकश्च वै- 20 देहो याज्ञवल्क्यश्चाग्निदेवोत्र समूदतुः । तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ । स ह कामप्रश्नमेव वव्रे । तं ह तस्मै ददौ । तं ह सम्राडिव पूर्वः पप्रच्छ ॥ १ ॥

याज्ञवल्क्य । किंज्योतिर्यं पुरुष इति । आदित्यज्योतिः सम्राडिति देवाच । आदित्येनैवायं ज्योतिषास्ते । पत्ययते । कर्म कुरुते । विपर्ययतीति । एवमेवैतज्ज्ञाज्ञवल्क्य ॥ २ ॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य किंज्योतिरेवायं पुरुष इति । चन्द्रज्योतिः सम्राडिति 25

देवाच । चन्द्रैर्वायं ज्योतिषास्ते । पल्ययते । कर्म कुरुते । विपर्येतीति । एवमेवैतद्या-
ज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते किंज्योतिरेवायं पुरुष इति । अ-
ग्निज्योतिः सम्राडिति देवाच । अग्निर्वायं ज्योतिषास्ते । पल्ययते । कर्म कुरुते । विपर्ये-
तीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्ते ऽग्नौ किंज्योतिरेवायं पुरुष
इति । वाग्ज्योतिः सम्राडिति देवाच । वाचैर्वायं ज्योतिषास्ते । पल्ययते । कर्म कुरुते ।
विपर्येतीति । तस्माद्वै सम्राडपि यत्र स्वः पाणिर्न विनिर्ज्ञायते । अथ यत्र वागुच्चरति ।
उपैव तत्र न्येतीति । एवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥

10 अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्ते ऽग्नौ शान्तायां वाचि किंज्यो-
तिरेवायं पुरुष इति । आत्मज्योतिः सम्राडिति देवाच । आत्मर्वायं ज्योतिषास्ते । पल्य-
यते । कर्म कुरुते । विपर्येतीति ॥ ६ ॥

कतमं आत्मेति । यो ऽयं विज्ञानमयः पुरुषः प्राणेषु दृढ्यतर्ज्येतिः स समानः सन्नुभा
लौकौ संचरति । ध्यायतीव । लेलायतीव । संधीः स्वप्नो भूत्वैव लोकमतिक्रामति ॥ ७ ॥

15 स वा अयं पुरुषः ज्ञायमानः शरीरमभिसंपद्यमानः पाप्मभिः संसृज्यते । स उत्क्राम-
न्म्रियमाणः पाप्मनो विजृहति मृत्यो रूपाणि ॥ ८ ॥

तस्य वा एतस्य पुरुषस्य द्वे एवं स्थाने भवतः । इदं च परलोकस्थानं च । संध्यं तृतीयं
स्वप्नस्थानम् । तस्मिन्संध्ये स्थाने तिष्ठन्नुभं स्थाने पश्यति । इदं च परलोकस्थानं च ॥ ९ ॥

अथ यथाक्रमो ऽयं परलोकस्थाने भवति । तमाक्रममाक्रम्योभयान्पाप्मन आनन्दंश्च
20 पश्यति । स यत्रायं प्रस्वपिति । अस्य लोकस्य सर्वावतो मात्रामपादाय स्वयं विद्वत्य स्व-
यं निर्माय स्वेन भासा स्वेन ज्योतिषा प्रस्वपिति । अत्रायं पुरुषः स्वयंज्योतिर्भवति ॥ १० ॥

न तत्र रथा न रथयोगा न पन्थानो भवन्ति । अथ रथान्नरथयोगान्पथैः सृजते । न तत्रा-
नन्दो मुदः प्रमुदो भवति । अथानन्दान्मुदः प्रमुदः सृजते । न तत्र वेशात्ताः स्रवत्यः पुष्क-
रिण्यो भवन्ति । अथ वेशात्ताः स्रवतीः पुष्करिणीः सृजते । स हि कर्ता ॥ ११ ॥

25 तदप्येतं श्लोकाः ।

स्वप्नेन शरीरमभिप्रवृत्त्य । असुप्तः सुप्तानभिचाकशीति ।

शुक्रमादाय पुनरिति स्थानम् । हिरण्यः पौरुषं एकद्वंसः ॥ १२ ॥

प्राणैर्न रत्नैर्नपरं कुलायम् । बद्धिष्कुलायादमृतशरित्वा ।
 स ईयते अमृतो यत्र कामम् । हिरण्यः पौरुषं एकदंशः ॥ १३ ॥
 स्वप्रात उच्चावर्चमीयमानः । त्रूपाणि देवः कुरुते बहूनि ।
 उतैव स्त्रीभिः सह मोदमानः । जन्तुतेवापि भयानि पश्यन् ॥ १४ ॥
 आरामस्य पश्यति । न तं कश्चन पश्यति ।

5

इति । तन्नायतं बोधयेदित्याहुः । उभिषज्यं ह्यस्मै भवति । यमेष न प्रतिपद्यते ॥ १५ ॥

अथो खल्व्वाहुः । जागरितदेशं एवास्मैषः । यानि ह्येवं जाग्रत्पश्यति । तानि सुप्तं
 इति । अत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवतीति । एवमेवैतद्व्याज्ञवल्क्य । सो ऽहं भगवते सहस्रं
 ददामि । अत उर्ध्वं विमोक्षयैव ब्रूहीति ॥ १६ ॥

स वा एष एतस्मिन् स्वप्रात रत्ना चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यं च पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्र- 10
 तियोन्याद्ववति बुद्धात्तयैव । स यदेत किञ्चित्पश्यति । अनन्वागतस्तेन भवति । असङ्गा
 ह्ययं पुरुष इति । एवमेवैतद्व्याज्ञवल्क्य । सो ऽहं भगवते सहस्रं ददामि । अत उर्ध्वं विमो-
 क्षयैव ब्रूहीति ॥ १७ ॥

तद्यथा महामत्स्य उभे कूले अनुसंचरति पूर्वं चापरं च । एवमेवायं पुरुष एता उभा-
 वतावनुसंचरति स्वप्रातं च बुद्धात्तं च ॥ १८ ॥

15

तद्यथास्मिन्नाकाशे श्येनो वा सुपर्णो वा विपरिपत्य श्रान्तः संकृत्य पन्ता संलययैव
 ध्रियते । एवमेवायं पुरुष एतस्मा अन्ताय धावति । यत्र सुप्ता न के चन कामं कामयते ।
 न के चन स्वप्नं पश्यति ॥ १९ ॥

ता वा अस्यैता हितानां नाम नाड्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्नस्तावताणिमां तिष्ठति
 शुक्लस्य नीलस्य पिङ्गलस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णाः । अथ यत्रैनं घ्नतीव । जिर्णतीव । 20
 हस्तोव विच्छाद्यति । गर्तमिव पतति । यदेवं जाग्रद्वयं पश्यति । तदेवैतद्विद्यया भयं
 मन्यते । अथ यत्र राजेव देव इव । अहमेवेदं सर्वमस्मीति मन्यते । सो ऽस्य परमो लोकः ।
 अथ यत्र सुप्ता न के चन कामं कामयते । न के चन स्वप्नं पश्यति ॥ २० ॥

तद्वा अस्यैतदात्मकाममात्मकाममकामं त्रूपम् । तद्यथा प्रियया स्त्रिया संपरिषक्ता न बाह्यं
 किं चन वेद नात्तरम् । एवमेवायं शरीरं आत्मा प्राज्ञेनात्मना संपरिषक्ता न बाह्यं किं 25
 चन वेद नात्तरम् ॥ २१ ॥

तद्वा अस्यैतदतिच्छन्दो ऽपकृतपाप्माभयं त्रूपमशोकात्तरम् । अत्र पितापिता भवति ।

6. W. तं नायतं. — W. H. ह्यस्मै. — 16. W. H. सन्नययैव.

मातामाता । लोका अलोकाः । देवा अदेवाः । वेदा अवेदाः । यज्ञा अयज्ञाः । अत्र स्तेनो
 ऽस्तेनो भवति । धूणद्वाधूणद्वा । पौत्कसो ऽपौत्कसः । चाण्डालो ऽचाण्डालः । अमणो
 ऽअमणः । तापसो ऽतापसः । अनन्वागतः पुण्येन । अनन्वागतः पापेन । तीर्णो हि तदा
 सर्वाङ्गैकान्द्वयस्य भवति ॥ २२ ॥

5 यद्व तन्न पश्यति । पश्यन्वै तद्रष्टव्यं न पश्यति । न हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो वि-
 द्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यत्पश्येत् ॥ २३ ॥

यद्व तन्न जिघ्रति । जिघ्रन्वै तद्भातव्यं न जिघ्रति । न हि घ्रातुर्घ्राणाद्विपरिलोपो
 विद्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यज्जिघ्रेत् ॥ २४ ॥

यद्व तन्न रसयति । विज्ञानन्वै तद्रसं न रसयति । न हि रसयितु रसाद्विपरिलोपो
 10 विद्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यद्रसयेत् ॥ २५ ॥

यद्व तन्न वदति । वदन्वै तद्वक्तव्यं न वदति । न हि वक्तुर्वक्त्रेर्विपरिलोपो विद्यते
 ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यद्वदेत् ॥ २६ ॥

यद्व तन्न शृणोति । शृण्वन्वै तच्छ्रोतव्यं न शृणोति । न हि श्रोतुः श्रुतेर्विपरिलोपो
 विद्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥

15 यद्व तन्न मनुते । मन्वानो व तन्मन्तव्यं न मनुते । न हि मनुर्मतेर्विपरिलोपो वि-
 द्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यन्मन्वीत ॥ २८ ॥

यद्व तन्न स्पृशति । स्पृशन्वै तत्स्प्रष्टव्यं न स्पृशति । न हि स्प्रष्टुः स्पर्शेर्विपरिलोपो
 विद्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यत्स्पृशेत् ॥ २९ ॥

यद्व तन्न विज्ञानाति । विज्ञानन्वै तद्विज्ञेयं न विज्ञानाति । न हि विज्ञातुर्विज्ञाना-
 20 द्विपरिलोपो विद्यते ऽविनाशित्वात् । न तु तद्वितीयमस्ति ततो अन्यद्विभक्तम् । यद्विज्ञा-
 नीयात् ॥ ३० ॥

सलिलं एको द्रष्टव्यैतः । भवत्येष ब्रह्मलोकः सत्राडिति दैनमुवाच । एषास्य परमा
 संपत् । एषो ऽस्य परमो लोकः । एषो ऽस्य परमं आनन्दः । एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूता-
 नि मात्रामुपजीवन्ति ॥ ३१ ॥

23 स यो मनुष्याणां राज्ञः समृद्धो भवत्यन्येषामधिपतिः सर्वैरनुष्यकैः कामैः संपन्नतमः ।
 स मनुष्याणां परमं आनन्दः ॥ ३२ ॥

अथ ये शतं मनुष्याणामानन्दाः स एकः पितॄणां जितलोकानामानन्दः ॥ ३३ ॥

अथ ये शतं पितॄणां जितलोकानामानन्दाः स एकः कर्मदेवानामानन्दः ये कर्मणा देव-
त्वमभिसंपद्यन्ते ॥ ३४ ॥

अथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः स एकः आज्ञानदेवानामानन्दः यश्च श्रोत्रियो ऽवृजिनो
ऽकामदतः ॥ ३५ ॥

5

अथ ये शतमाज्ञानदेवानामानन्दाः स एको देवलोकं आनन्दः यश्च श्रोत्रियो ऽवृजिनो
ऽकामदतः ॥ ३६ ॥

अथ ये शतं देवलोकं आनन्दाः स एको गन्धर्वलोकं आनन्दः यश्च श्रोत्रियो ऽवृजिनो
ऽकामदतः ॥ ३७ ॥

अथ ये शतं गन्धर्वलोकं आनन्दाः स एकः प्रजापतिलोकं आनन्दः यश्च श्रोत्रियो ऽवृ- 10
जिनो ऽकामदतः ॥ ३८ ॥

अथ ये शतं प्रजापतिलोकं आनन्दाः स एको ब्रह्मलोकं आनन्दः यश्च श्रोत्रियो ऽवृ-
जिनो ऽकामदतः । एष ब्रह्मलोकः सम्राडिति ह्येनमनुशशास । एतदमृतम् । सो ऽहं भग-
वते सहस्रं ददामि । अत ऊर्ध्वं विमोक्षयिष्व ब्रूहीति ॥ ३९ ॥

स वा एष एतस्मिन्संप्रसादे रत्नां चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यं च पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रति- 15
योन्याद्भवति बुद्धाक्षयैव । स यदत्र किञ्चित्पश्यति । अनन्वागतस्तेन भवति । असङ्गा ह्ययं
पुरुष इति । एवमेवायं शरीरं आत्मैभ्यो ऽङ्गेभ्यः संप्रमुच्य पुनः
प्रतिन्यायं प्रतियोन्याद्भवति प्राणायैव ॥ ४० ॥

अत्र ह्ययं शरीरं विभयां चकार । मेधावी राजा । सर्वेभ्यो मातेभ्य उदरैस्सीद-
ति । स यत्राणिमानं न्येति । जरया वोपतपता वाणिमानं निगच्छति । यथाग्रं वोडुम्बरं 20
वा पिप्पलं वा बन्धनात्प्रमुच्येत । एवमेवायं शरीरं आत्मैभ्यो ऽङ्गेभ्यः संप्रमुच्य पुनः
प्रतिन्यायं प्रतियोन्याद्भवति प्राणायैव ॥ ४१ ॥

तद्यथाः सुसमाहितमुत्सर्जं यायात् । एवमेवायं शरीरं आत्मा प्राज्ञेनात्मनान्वावृणो-
त्सर्जं याति ॥ ४२ ॥

तद्यथा राजानमायत्तमुग्राः प्रत्येनसः सूतग्रामण्यो ऽनैः पानैरावसथैः प्रतिकल्पते । 25
अयमायाति । अयमागच्छतीति । एवं ह्येवंविदं सर्वाणि भूतानि प्रतिकल्पते । इदं ब्रह्मा-
याति । इदमागच्छतीति ॥ ४३ ॥

तद्यथा राजानं प्रयियासतमुग्राः प्रेत्येनसः सूतग्रामण्यं उपसमायन्ति । एवं दैवविदं सर्वे प्राणा उपसमायन्ति । यत्रैतद्दूर्ध्वोच्छ्वासी भवति ॥ ४४ ॥

॥ इति चतुर्थस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

स यत्रायं शरीरं आत्माबल्यं नीत्य संमोहमिव न्येति । अथैनमेतं प्राणा अभिसमा-
5 यन्ति । स एतास्तेजोमात्राः समभ्याददानो हृदयमेवान्ववक्रामति ॥ १ ॥

स यत्रैष चानुषः पुरुषः पराङ्मुखो वर्तते । अथाब्रुपज्ञो भवति । एकीभवति । न पश्य-
तीत्याहुः । एकीभवति । न जिघ्रतीत्याहुः । एकीभवति । न रसयतीत्याहुः । एकीभव-
ति । न वदतीत्याहुः । एकीभवति । न शृणोतीत्याहुः । एकीभवति । न मनुत इत्याहुः ।
एकीभवति । न स्पृशतीत्याहुः । एकीभवति । न विज्ञानातीत्याहुः ॥ २ ॥

10 तस्य दैतस्य हृदयस्याग्रं प्रद्योतते । तेन प्रद्योतेनैष आत्मा निष्क्रामति चतुष्टा
वा मूर्धा वान्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यः । तमुत्क्रामत्तं प्राणाऽनूत्क्रामति । प्राणमनूत्क्रामत्तं
सर्वे प्राणा अनूत्क्रामन्ति । संज्ञानमेवान्ववक्रामति । स एष ज्ञः सविज्ञानो भवति । तं वि-
द्याकर्मणी समन्वारभेते पूर्वप्रज्ञा च ॥ ३ ॥

तद्यथा तृणजलायुक्ता तृणस्यात्तं गत्वात्मानमुपसंहरति । एवंमेवायं पुरुष इदं शरीरं
15 निहृत्याविद्यां गमयित्वात्मानमुपसंहरति ॥ ४ ॥

तद्यथा पेशस्कारी पेशसो मात्रामपादायान्यन्नवतरं कल्याणतरं रूपं तनुते । एवंमे-
वायं पुरुष इदं शरीरं निहृत्याविद्यां गमयित्वात्यन्नवतरं रूपं तनुते पित्र्यं वा गान्धर्वं वा
ब्राह्मं वा प्राजापत्यं वा दैवं वा मानुषं वान्येभ्यो वा भूतेभ्यः ॥ ५ ॥

स वा अयमात्मा ब्रह्म विज्ञानमयो मनोमयो वाक्मयः प्राणमयश्चतुर्मयः श्रोत्रमय आ-
20 काशमयो वायुमयस्तेजोमय आपोमयः पृथिवीमयः क्रोधमयो ऽक्रोधमयो हर्षमयो ऽहर्ष-
मयो धर्ममयो ऽधर्ममयः सर्वमयः । तद्यदेदम्मय ऽदोमय इति । यथाकारी यथाचारी तथा
भवति । साधुकारी साधुर्भवति । पापकारी पापो भवति । पुण्यः पुण्येन कर्मणा भवति ।
पापः पापेनेति ॥ ६ ॥

अथो ब्रह्मवाहुः । काममय एवायं पुरुष इति । स यथाकामो भवति । तथाक्रतुर्भवति ।
25 यथाक्रतुर्भवति । तत्कर्म कुरुते । यत्कर्म कुरुते । तदभिसंपद्यत इति ॥ ७ ॥

तदेष्टं श्लोको भवति ।

तदेष्टं सत्तत्सद्वै कर्मणैति । लिङ्गं मनो यत्र निषक्तमस्य ।

प्राप्यात्तं कर्मणास्तस्य । यत्किं चेद्वै करोत्ययम् ।

तस्माच्छोकात्पुनरिति । अस्मि लोकाय कर्मणे ॥

इति नु कामयमानः । अथाकामयमानः । यो ऽकामो निष्काम आत्मकाम आप्तकामो भव- 5
ति । न तस्मात्प्राणा उत्क्रामन्ति । अत्रैव समवनीयते । ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति ॥ ८ ॥

तदेष्टं श्लोको भवति ।

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते । कामा ये ऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्या ऽमृतो भवति । अत्र ब्रह्म समश्नुते ॥

इति ॥ ९ ॥

10

तद्यथाहनिर्लयनी वल्मीके मृता प्रत्यस्ता शयीत । एवमेवेदं शरीरं शेते । अथाय-
मनस्थिको ऽशरीरः प्राप्त आत्मा ब्रह्मैव लोक एव सम्राट् । इति होवाच यज्ञवल्क्यः ।
सो ऽहं भगवते सदैव ददामि । इति होवाच जनको वैदेहः ॥ १० ॥

तदप्येते श्लोकाः ।

अणुः पन्था विंशतिरः पुराणः । मां स्पृष्ट्वा अनुवित्तो मयैव ।

15

तेन धीरा अपियन्ति ब्रह्मविदः । उत्क्रम्य स्वर्गं लोकमित्तो विमुक्ताः ॥ ११ ॥

तस्मिच्छकुलमुत नीलमाहुः । पिङ्गलं हरितं लौहितं च ।

एष पन्था ब्रह्मणा हानुवित्तः । तेनैति ब्रह्मविंशतैः पुण्यकृच्च ॥ १२ ॥

अन्धं तमः प्रविशन्ति । ये ऽसंभूतिमुपासते ।

ततो भूय इव ते तमः । य उ संभूतिं रताः ॥ १३ ॥

20

असुर्या नाम ते लोकाः । अन्धेन तमसावृताः ।

तांस्ते प्रेत्यापि गच्छन्ति । अविदांसो ऽबुधा जनाः ॥ १४ ॥

तदेष्टं सत्तस्तदु तद्वामः । न चेद्वेदि महती विनष्टिः ।

ये तद्विद्वन्मृतास्ते भवन्ति । अथेतरे दुःखमेवोपयन्ति ॥ १५ ॥

आत्मानं चेद्विजानीयात् । अयमस्मीति पूरुषः ।

25

किमिच्छन्कस्य कामाय । शरीरमनु संचरेत् ॥ १६ ॥

8. W. स्थिताः st. श्रिताः, H. K. und Kathop. wie wir. — 15. W. H. मांस्पृष्ट्वा ऽनु०.

— 23. W. H. चेद्वेदी, K. चेद्वेदिर्म०, अवेदीन्म० Kenop.

- यस्यैतानुवित्तः प्रतिबुद्ध आत्मा । अस्मिन्संदेहे गृह्णे प्रविष्टः ।
 स विश्वकृत्सं हि सर्वस्य कर्ता । तस्य लोकः स उ लोक एव ॥ १७ ॥
 यदैतमनुपश्यति । आत्मानं देवमञ्जसा ।
 ईशानं भूतभव्यस्य । न तदा विचिकित्सति ॥ १८ ॥
 5 यस्मिन्पञ्च पञ्चजनाः । आकाशश्च प्रतिष्ठितः ।
 तमेव मन्य आत्मानम् । विद्वान्ब्रह्मामृतो ऽमृतम् ॥ १९ ॥
 यस्माद्वाकसंवत्सरः । अद्भेभिः परिवर्तते ।
 तद्देवा ज्योतिषा ज्योतिः । आयुर्ह्योपासते ऽमृतम् ॥ २० ॥
 प्राणस्य प्राणमुत चतुषश्चतुः । उत श्रोत्रस्य श्रोत्रमन्नस्यान्नम् ।
 10 मनसो ये मनो विदुः । ते निचिकुर्ब्रह्म पुराणमग्न्यम् ।
 मनसैवाप्तव्यम् । नेह नानास्ति किं चन ॥ २१ ॥
 मृत्योः स मृत्युमाप्नोति । य इह नानेव पश्यति ।
 मनसैवानुद्गष्टव्यम् । एतद्प्रमयं ध्रुवम् ॥ २२ ॥
 विरजः पर आकाशात् । अज आत्मा महान्ध्रुवः ।
 15 तमेव धीरो विज्ञाय । प्रज्ञां कुर्वति ब्राह्मणः ।
 नानुध्यायाद्वह्मैवैवदान् । वाचो विग्लोपनं हि तत् ॥
 इति ॥ २३ ॥
 स वा अयमात्मा सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं
 किं च । स न सार्धुना कर्मणा भूयान् । नो एवासाधुना कनीयान् । एष भूताधिपतिः । एष
 20 लोकेश्वरः । एष लोकपालः । स सतुर्विधरण एषा लोकानामसंभेदाय ॥ २४ ॥
 तमेतं वेदानुवचनेन विविदिषति ब्रह्मचर्येण तपसा श्रद्धया यज्ञेनानाशकेन च । एत-
 मेव विदित्वा मुनिर्भवति । एतमेव प्रव्राजिनो लोकमीप्सतः प्रव्रजति ॥ २५ ॥
 एतद्द्व स्म वै तत्पूर्वे ब्राह्मणा अनूचाना विद्वांसः प्रज्ञां न कामयते । किं प्रज्ञया क-
 रिष्यामः । येषां नो ऽयमात्मायं लोक इति । ते ह स्म पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकै-
 25 षणायाश्च व्युत्थायाश्च भित्ताचर्यं चरति । या ह्येव पुत्रैषणा सा वित्तैषणा । या वित्तैषणा
 सा लोकैषणा । उभे ह्येतै एषणे एव भवतः ॥ २६ ॥

स एष नैति नैत्यात्मा । अगृह्यो न हि गृह्यते । अशीर्यो न हि शीर्यते । असङ्गा
ऽसितो न सज्यते । न व्यथत इति । अतः पापमर्कवमिति । अतः कल्याणमर्कवमिति ।
उभे उभे ह्येष एते तर्त्यमृतः । साधसाधुनी नैनं कृताकृते तपतः । नास्य केन चन कर्मणा
लोको मीयते ॥ २७ ॥

तदेतद्वचोभ्युक्तम् ।

5

एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य । न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ।

तस्यैव स्यात्पदवित्तं विदित्वा । न कर्मणा लिप्यते पापकेन ॥

इति । तस्मादेवंविच्छ्रुत्वा दातुं उपरतस्तितितुः श्रद्धावित्तो भूत्वात्मन्येवात्मानं पश्येत् ।
सर्वमेनं पश्यति । सर्वो ऽस्यात्मा भवति । सर्वस्यात्मा भवति । सर्वं पाप्मानं तरति । नैनं
पाप्मा तरति । सर्वं पाप्मानं तपति । नैनं पाप्मा तपति । विपापो विजरो विजिघत्सो 10
ऽपिपासो ब्राह्मणो भवति । य एव वेद ॥ २८ ॥

स वा एष महान्त आत्मानादौ वसुदानः । स यो ह्येवमेतं महान्तमन्तमात्मानमन्नादं
वसुदानं वेद । विन्दते वसु ॥ २९ ॥

स वा एष महान्त आत्मानरो ऽमरो ऽभयो ऽमृतो ब्रह्म । अभयं वै जनक प्राप्ते
ऽसि । इति होवाच याज्ञवल्क्यः । सो ऽहं भगवते विदेहान्ददामि मां चापि सह दास्या- 15
येति ॥ ३० ॥

स वा एष महान्त आत्मानरो ऽमरो ऽभयो ऽमृतो ब्रह्म । अभयं वै ब्रह्म । अभयं
हि वै ब्रह्म भवति । य एव वेद ॥ ३१ ॥

॥ इति चतुर्थस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवतुर्मैत्रेयी च कात्यायनी च । तयोर्ह्येव मैत्रेयी ब्रह्म- 20
वादिनी बभूव । स्त्रीप्रज्ञैव कात्यायनी । सो ऽन्यद्वत्तमुपाकरिष्यमाणः ॥ १ ॥

याज्ञवल्क्यो मैत्रेयीति होवाच । प्रव्रजिष्यन्वां अरे ऽहमस्मात्स्थानादस्मि । हत ते
ऽनया कात्यायन्यात्तं कर्वाणीति ॥ २ ॥

सा होवाच मैत्रेयी । यन्नु म इयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तं पूर्णा स्यात् । स्यां न्वहं
तेनामृताहो नैति । नैति होवाच याज्ञवल्क्यः । यथैवोपकरणवतां जीवितम् । तथैव ते 25
जीवितं स्यात् । अमृतत्वस्य तु नाशोऽस्ति वित्तं नैति ॥ ३ ॥

सो होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्याम् । किमहं तेन कुर्याम् । यदेवं भगवान्वेद ।
तदेवं मे ब्रूहीति ॥ ४ ॥

स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रियां खलु नो भवती सती प्रियमवृतत् । कृतं खलु भवति
ते ऽहं तद्वक्ष्यामि । व्याख्यास्यामि ते । वाचं तु मे व्याचक्षाणस्य निदिध्यासस्वेति । ब्रवीतु
५ भगवानिति ॥ ५ ॥

स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रिया भवति । आत्मनस्तु
कामाय पतिः प्रिया भवति । न वा अरे ज्ञायै कामाय ज्ञाय प्रिया भवति । आत्मनस्तु का-
माय ज्ञाय प्रिया भवति । न वा अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया भवति । आत्मनस्तु का-
माय पुत्राः प्रिया भवति । न वा अरे वित्तस्य कामाय वित्तं प्रियं भवति । आत्मनस्तु का-
10 माय वित्तं प्रियं भवति । न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय
ब्रह्म प्रियं भवति । न वा अरे तत्रस्य कामाय तत्रं प्रियं भवति । आत्मनस्तु कामाय तत्रं
प्रियं भवति । न वा अरे लोकाणां कामाय लोकाः प्रिया भवति । आत्मनस्तु कामाय लो-
काः प्रिया भवति । न वा अरे देवानां कामाय देवाः प्रिया भवति । आत्मनस्तु कामाय
देवाः प्रिया भवति । न वा अरे वेदानां कामाय वेदाः प्रिया भवति । आत्मनस्तु कामाय
15 वेदाः प्रिया भवति । न वा अरे यज्ञानां कामाय यज्ञाः प्रिया भवति । आत्मनस्तु कामाय
यज्ञाः प्रिया भवति । न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवति । आत्मनस्तु का-
माय भूतानि प्रियाणि भवति । न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मनस्तु
कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मा न्वरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मत्तव्यो निदिध्यासितव्यः ।
मैत्रेयि । आत्मनि वा अरे दृष्टे श्रुते मते विज्ञात इदं सर्वं विदितम् ॥ ६ ॥

20 ब्रह्म तं परादात् । यो ऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद । तत्र तं परादात् । यो ऽन्यत्रात्मनः तत्रं
वेद । लोकास्तं परादुः । यो ऽन्यत्रात्मनो लोकान्वेद । देवास्तं परादुः । यो ऽन्यत्रात्मनो
देवान्वेद । वेदास्तं परादुः । यो ऽन्यत्रात्मनो वेदान्वेद । यज्ञास्तं परादुः । यो ऽन्यत्रात्मनो
यज्ञान्वेद । भूतानि तं परादुः । यो ऽन्यत्रात्मनः भूतानि वेद । सर्वं तं परादात् । यो ऽन्य-
त्रात्मनः सर्वं वेद । इदं ब्रह्मेदं तत्रमिमे लोका इमे देवा इमे वेदा इमे यज्ञा इमानि भूता-
25 नीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ७ ॥

स यथा दुन्दुभेर्हन्यमानस्य न बाह्याच्छब्दाच्छ्रुत्याद्वैक्षणाय । दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दु-
न्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥

सं यथा वीणायै वाद्यमानायै न बाह्याच्छब्दाच्छक्नुयाद्गुणाय । वीणायै तु ग्रहणेन
वीणावादस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥

सं यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य न बाह्याच्छब्दाच्छक्नुयाद्गुणाय । शङ्खस्य तु ग्रहणेन
शङ्खध्मस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ १० ॥

सं यथाद्रव्यधर्मैरभ्याहितस्य पृथग्धूमो विनिश्चरति । एवं वा अरे ऽस्य महतो भूतस्य 5
निःश्चितमेतत् । यद्वेदे यद्वेदे सामवेदे ऽथर्ववेदे इतिहासः पुराणं विद्या उप-
निषद्ः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानानि दत्तं कृतमाशितं पायितमयं च लोकः
परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि । अस्यैवैतानि सर्वाणि निःश्चितानि ॥ ११ ॥

सं यथा सर्वासामपां समुद्र एकायनम् । एवं सर्वेषां स्पर्शानां त्वगेकायनम् । एवं सर्वेषां
गन्धानां नासिके एकायनम् । एवं सर्वेषां रसानां जिह्वेकायनम् । एवं सर्वेषां रूपानां चक्षु- 10
रेकायनम् । एवं सर्वेषां शब्दानां श्रोत्रमेकायनम् । एवं सर्वेषां संकल्पानां मन एकायनम् ।
एवं सर्वेषां वेदानां हृदयमेकायनम् । एवं सर्वेषां कर्मणां कृतावेकायनम् । एवं सर्वेषां
धनां पादावेकायनम् । एवं सर्वेषामानन्दानामुपस्थ एकायनम् । एवं सर्वेषां विसर्गाणां पा-
पुरेकायनम् । एवं सर्वासां विद्यानां वागेकायनम् ॥ १२ ॥

सं यथा सैन्धवघ्नो ऽनन्तरो ऽबाह्यः कृत्स्नो रसघ्न एव स्यात् । एवं वा अरे इदं 15
महद्भूतमनन्तमपारं कृत्स्नं प्रज्ञानघ्न एव । एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्य-
ति । न प्रेत्य संज्ञास्ति । इत्यरे ब्रवीमि । इति हेवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥

सा हेवाच मैत्रेयी । अत्रैव मा भगवान्मोहात्तर्मापीपदत् । न वा अहमिदं विज्ञाना-
मि । न प्रेत्य संज्ञास्तीति ॥ १४ ॥

सं हेवाच याज्ञवल्क्यः । न वा अरे ऽहं मोहं ब्रवीमि । अविनाशी वा अरे ऽयमा- 20
त्मानुच्छित्तिधर्मा । मात्रासंसर्गस्त्वस्य भवति ॥ १५ ॥

16—23 = 4,3,23—30.

यत्र वा अन्यदिव स्यात् । तत्रान्यो ऽन्यत्पश्येत् । अन्यो ऽन्यजिघ्रेत् । अन्यो ऽन्यद्र-
सयेत् । अन्यो ऽन्यदभिवदेत् । अन्यो ऽन्यच्छृणुयात् । अन्यो ऽन्यन्मन्वीत । अन्यो ऽन्य-
त्स्पृशेत् । अन्यो ऽन्यद्विज्ञानीयात् ॥ १६ ॥

25

यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् । तत्केन कं पश्येत् । तत्केन कं जिघ्रेत् । तत्केन कं रस-
येत् । तत्केन कं भिवदेत् । तत्केन कं शृणुयात् । तत्केन कं मन्वीत । तत्केन कं स्पृशेत् ।

तत्केन कं विज्ञानीयात् । येनेदं सर्वं विज्ञानाति । तं केन विज्ञानीयात् । विज्ञातारमरे केन विज्ञानीयात् । इत्युक्तानुशासनासि । मैत्रेयि । एतावदरे खल्वमृतत्वम् । इति हेत्वा याज्ञवल्क्यः प्रवव्राज ॥ २५ ॥

अथ वंशः । तदिदं वयं शार्पणाय्यात् । शार्पणाय्यो गौतमात् । गौतमो वात्स्यात् ।
 5 वात्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च । पाराशर्यः सांकृत्याच्च भारद्वाजाच्च । भारद्वाज आदवाहेश शार्पण्डित्याच्च । शार्पण्डित्यो बज्रवापाच्च गौतमाच्च । गौतमो बज्रवापायनाच्च वैष्टपुरेयाच्च ।
 वैष्टपुरेयः शार्पण्डित्याच्च रौहिणायनाच्च । रौहिणायनः शानकाच्च जैवतायनाच्च रैभ्याच्च ।
 रैभ्यः पातिमाष्यायणाच्च कौण्डिन्यायनाच्च । कौण्डिन्यायनः कौण्डिन्याभ्याम् । कौण्डिन्या
 शार्पणवाभ्याम् । शार्पणवाभाः कौण्डिन्यात् । कौण्डिन्यः कौण्डिन्यात् । कौण्डिन्यः कौण्डि-
 10 न्याच्चाम्रिवेश्याच्च ॥ २६ ॥

आग्रिवेश्यः सतवात् । सतवः पाराशर्यात् । पाराशर्यो जातूकर्ण्यात् । जातूकर्ण्यो भारद्वाजात् । भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च गौतमाच्च । गौतमो भारद्वाजात् । भारद्वाजो बलाककौशिकात् । बलाककौशिकः काषायणात् । काषायणः सौकरायणात् । सौकरायणस्त्रिवणेः । त्रिवणि रौप्यजन्धनेः । रौप्यजन्धनिः सायकायनात् । सायकायनः कौशिकायनेः ।
 15 कौशिकायनिर्घृतकौशिकात् । घृतकौशिकः पाराशर्यायणात् । पाराशर्यायणः पाराशर्यात् । पाराशर्यो जातूकर्ण्यात् । जातूकर्ण्यो भारद्वाजात् । भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च यास्काच्च । आसुरायणस्त्रिवणेः । त्रिवणि रौप्यजन्धने रौप्यजन्धनिरासुरेः । आसुरिर्भारद्वाजात् । भारद्वाज आत्रेयात् ॥ २७ ॥

28 = 2,5,22.

20

॥ इति चतुर्थस्याध्यायस्य पञ्चमं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

पूर्णमदः । पूर्णमिदम् । पूर्णात्पूर्णमुद्ध्यते । पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ।
 3 ग्राम् । खं ब्रह्म । खं पुराणम् । वायुरं खम् । इति ह स्माह कौर्व्यायणीपुत्रः । वेदो
 5 यम् । ब्राह्मणा विदुः । वेदेनेन यद्वेदितव्यम् ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

त्रयाः प्राजापत्याः प्रजापतौ पितरि ब्रह्मर्ष्यमूर्षुर्देवा मनुष्या असुराः ॥ १ ॥

उषित्वा ब्रह्मर्ष्यं देवा ऊचुः । ब्रवीतु नो भवानिति । तेभ्यो दैतदन्तरमुवाच द इति ।
व्यंज्ञासिष्टा इति । व्यंज्ञासिष्म । इति होचुः । दाम्प्येति न आत्येति । अमिति हो-
वाच । व्यंज्ञासिष्टेति ॥ २ ॥

अथ दैनं मनुष्या ऊचुः । ब्रवीतु नो भवानिति । तेभ्यो दैतदेवान्तरमुवाच द इति । 5
व्यंज्ञासिष्टा इति । व्यंज्ञासिष्म । इति होचुः । दत्तेति न आत्येति । अमिति होवाच ।
व्यंज्ञासिष्टेति ॥ ३ ॥

अथ दैनमसुरा ऊचुः । ब्रवीतु नो भवानिति । तेभ्यो दैतदेवान्तरमुवाच द इति ।
व्यंज्ञासिष्टा इति । व्यंज्ञासिष्म । इति होचुः । दयधमिति न आत्येति । अमिति हो-
वाच । व्यंज्ञासिष्टेति । तदेतदेवेषा देवी वागनुवदति स्तनयितुः । ददद इति । दाम्प्यत । 10
दत्त । दयधमिति । तदेतच्चयं शिजेत् । दमं दानं दयामिति ॥ ४ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

वायुरनिलममृतम् । भस्मात्तं शरीरम् ।

ओम् । क्रतो स्मर क्लिबे स्मर ॥

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् । विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।

15

पुयोधि अस्मञ्जुङ्गराणामेनः । भूयिष्ठा ते नमउक्तिं विधेम ॥

इति ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

एष प्रजापतिर्यद्वदयम् । एतद्वह्म । एतत्सर्वम् । तदेतत्त्यन्तरं हृदयमिति । हृ इत्ये-
कमन्तरम् । अभिहृत्यस्मै स्वाश्रान्ये च । य एवं वेद । द इत्येकमन्तरम् । ददत्यस्मै स्वा- 20
श्रान्ये च । य एवं वेद । यमित्येकमन्तरम् । एति स्वर्गं लोकम् । य एवं वेद ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

तद्व तत् । एतदेव तदास सत्यमेव । स यो दैवमेतन्मह्यन्तं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्म-

ति । ज्ञायतीमाँल्लोकान् । जितं इन्वसावसत् । य एवमेतन्मह्यन्तं प्रथमज्ञं वेद । सत्यं ब्रह्म-
ति । सत्यं ह्येवं ब्रह्म ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥

आप एवेदमग्र आसुः । ता आपः सत्यमसृजत् । सत्यं ब्रह्म प्रजापतिम् । प्रजापतिर्दे-
5 वान् ॥ १ ॥

ते देवाः सत्यमित्युपासते । तदेतत्त्यक्तरं सतिश्रमिति । स इत्येकमक्षरम् । तीत्येक-
मक्षरम् । अमित्येकमक्षरम् । प्रथमोत्तमे अक्षरे सत्यम् । मध्यतोऽनृतम् । तदेतदनृतं सत्येन
परिगृहीतं सत्यभूयमेव भवति । नैवं विद्वांसमनृतं हिनस्ति ॥ २ ॥

तद्यत्तत्सत्यमसा स आदित्यः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन्पु-
10 रुषस्तवेतावन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितौ । रश्मिभिर्वा एषोऽस्मिन्प्रतिष्ठितः । प्राणैरय-
ममुष्मिन् । स यदोत्क्रमिष्यन्भवति । शुद्धमेवैतन्मण्डलं पश्यति । नैनमेतं रश्मयः प्रत्या-
यन्ति ॥ ३ ॥

य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषस्तस्य भूरिति शिरः । एकं शिरः । एकमेतदक्षरम् ।
भुव इति बाल्ल । द्वा बाल्ल । द्वे एते अक्षरे । सुभरिति प्रतिष्ठा । द्वे प्रतिष्ठे । द्वे एते
15 अक्षरे । तस्योपनिषदहमिति । हन्ति पप्मानम् । जह्वाति च । य एवं वेद ॥ ४ ॥

अथ योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तस्य भूरिति शिरः । एकं शिरः । एकमेतदक्षरम् । भुव
इति बाल्ल । द्वा बाल्ल । द्वे एते अक्षरे । सुभरिति प्रतिष्ठा । द्वे प्रतिष्ठे । द्वे एते अक्षरे ।
तस्योपनिषदहमिति । हन्ति पाप्मानम् । जह्वाति च । य एवं वेद ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य षष्ठं ब्राह्मणम् ॥

20 विद्युद्वह्नेत्याहुः । विद्वानाद्विद्युद्विद्यत्येनं सर्वस्मात्पाप्मनः । य एवं वेद । विद्युद्वह्ने-
ति । विद्युद्वह्ने ब्रह्म ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य सप्तमं ब्राह्मणम् ॥

मनोमयोऽयं पुरुषः भाःसत्यस्तस्मिन्नक्षरहृदये । यथा ब्रीहिर्वा यवो वैवमयमक्षरा-

1. W. H. लोकान् unbetont. — 4. W. H. असृजत् unbetont. — 8. W. H. एवंविद्वा-
सम्. — 11. W. H. पश्यति. — 18. W. H. तस्योपनिषदहमिति.

तमन्पुरुषः । स एष सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं
किं च । य एवं वेद ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्याष्टमं ब्राह्मणम् ॥

वाचं धेनुमुपासीत । तस्याश्चत्वारः स्तनाः स्वाहाकारो वषट्कारो हतकारः स्वधा-
कारः । तस्यैवा स्तनौ देवा उपजीवन्ति स्वाहाकारं च वषट्कारं च । हतकारं मनुष्याः । 5
स्वधाकारं पितरः । तस्याः प्राणं ऋषभः । मनो वत्सः ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य नवमं ब्राह्मणम् ॥

अयमग्निर्वैश्वानरो यो ऽयमन्नः पुरुषे । येनेदमन्नं पच्यते । यदिदमच्यते । तस्यैष घोषो
भवति । यमेतत्कर्णावपिर्धाय शृणोति । स यदेतत्क्रमिष्यन्भवति । नैतं घोषं शृणोति ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य दशमं ब्राह्मणम् ॥

10

एतद्वं परमं तपो यद्व्याहितस्तप्यते । परमं द्वैवं लोकं जयति । य एवं वेद । एतद्वं
परमं तपो यं प्रेतमरण्यं हरति । परमं द्वैवं लोकं जयति । य एवं वेद । एतद्वं परमं तपो
यं प्रेतमग्रावभ्यादधति । परमं द्वैवं लोकं जयति । य एवं वेद ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्यैकादशं ब्राह्मणम् ॥

यदा वै पुरुषो ऽस्माल्लोकात्प्रति । स वायुमागच्छति । तस्मै स तत्र विजिहीते यथा 13
रथचक्रस्य खम् । तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते । स आदित्यमागच्छति । तस्मै स तत्र विजिहीते
यथाऽम्बरस्य खम् । तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते । स चन्द्रमसमागच्छति । तस्मै स तत्र विजिहीते
यथा दुन्दुभेः खम् । तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते । स लोकमागच्छत्यशोकात्तरमहिम् । तस्मि-
न्वसति शश्वतीः समाः ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य द्वादशं ब्राह्मणम् ॥

20

अन्नं ब्रह्मेत्येकं श्रुतः । तन्नं तथा । पूयति वा अन्नमृते प्राणात् । प्राणो ब्रह्मेत्येकं

म्राहुः । तन्न तया । शुष्यति वै प्राणं स्रते ऽनात् । एते ह त्वेव देवते एकधाभूयं भूत्वा पर-
मंतां गच्छतः ॥ १ ॥

तद्ध स्माह प्रातर्दः पितरम् । किं स्विदेवैवं विडुषे साधुं कुर्यात् । किमेवास्मा
असाधुं कुर्यादिति । स ह स्माह पाणिना । मां प्रतृद् । कस्त्वेनयोरिकधाभूयं भूत्वा परमंतां
5 गच्छतीति ॥ २ ॥

तस्मा उ दैतडुवाच । वीति । अन्नं वै वि । अन्ने होमानि सर्वाणि भूतानि विष्टानि ।
रमिति । प्राणो वै रम् । प्राणे होमानि सर्वाणि भूतानि रतानि । सर्वाणि ह वा अस्मि-
न्भूतानि विशन्ते । सर्वाणि भूतानि रमन्ते । य एवं वेद ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य त्रयोदशं ब्राह्मणम् ॥

10 उक्थम् । प्राणो वा उक्थम् । प्राणो होदिं सर्वमुत्थापयति । उद्धास्मा उक्थविद्धी-
रस्तिष्ठति । उक्थस्य सायुज्यं सलोकंतां जयति । य एवं वेद ॥ १ ॥

यनुः । प्राणो वै यनुः । प्राणे होमानि सर्वाणि भूतानि पुज्यन्ते । पुज्यन्ते हास्मै सर्वाणि
भूतानि श्रेष्ठाय । यनुषः सायुज्यं सलोकंतां जयति । य एवं वेद ॥ २ ॥

साम । प्राणो वै साम । प्राणे होमानि सर्वाणि भूतानि सम्यञ्चि । सम्यञ्चि हास्मित्स-
15 र्वाणि भूतानि श्रेष्ठाय कल्पन्ते । साम्नः सायुज्यं सलोकंतां जयति । य एवं वेद ॥ ३ ॥

क्षत्रम् । प्राणो वै क्षत्रम् । प्राणे हि वै क्षत्रम् । त्रायते दैनं प्राणः क्षणितोः । प्र क्षत्र-
मात्रमोप्नोति । क्षत्रस्य सायुज्यं सलोकंतां जयति । य एवं वेद ॥ ४ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य चतुर्दशं ब्राह्मणम् ॥

भूमिरत्तरितं दिश्रित्यष्टावत्तराणि । अष्टात्तरं ह वा एकं गायत्र्यै पदम् । एतडु
20 हास्या एतत् । स यावदेषु लोकेषु तावद्ध जयति । यो ऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥

ऋचो यनूषि सामानीत्यष्टावत्तराणि । अष्टात्तरं ह वा एकं गायत्र्यै पदम् । एतडु ह्रिवा-
स्या एतत् । स यावतीयं त्रयीं विद्या तावद्ध जयति । यो ऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ २ ॥

प्राणो ऽपानो विम्रान इत्यष्टावत्तराणि । अष्टात्तरं ह वा एकं गायत्र्यै पदम् । एतडु ह्रि-
वास्या एतत् । स यावदिदं प्राणिं तावद्ध जयति । यो ऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ३ ॥

8. W. H. रमन्ते. — 15. W. कल्पन्ते, H. कल्प्यन्ते. — 16. W. H. क्षणितोः. — 17.
W. H. आप्नोति unbetont.

अथास्या एतदेवं तुरीयं दर्शतं पदं परोरजा य एष तपति । यद्व चतुर्थं तत्तुरीयम् ।
दर्शतं पदमिति । ददर्श इव क्षेपः । परोरजा इति । सर्वमु क्षेप रज उपर्युपरि तपति । एवं
दैवं श्रिया यशसा तपति । यो ऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ४ ॥

सैषा गायत्र्येतस्मिंस्तुरीये दर्शते पदे परोरजसि प्रतिष्ठिता । तद्व तत्सत्ये प्रति-
ष्ठिता । चतुर्व सत्यम् । चतुर्वि व सत्यम् । तस्माद्यदिदानो द्वा विवदमानावेयाताम् । अह- 5
मद्राक्षम् । अहमश्रापमिति । य एव ब्रूयात् । अहमद्राक्षमिति । तस्मा एव अदध्यात् ॥ ५ ॥

तद्व तत्सत्यं बले प्रतिष्ठितम् । प्राणो व बलम् । तत्प्राणो प्रतिष्ठितम् । तस्मा-
दाहुः । बलं सत्योदाजीय इति । एवमेव गायत्र्यध्यात्मं प्रतिष्ठिता ॥ ६ ॥

सा दैषा गयांस्तत्रे । प्राणो व गयाः । तत्प्राणांस्तत्रे । तद्यद्गयांस्तत्रे । तस्माद्गायत्री
नाम । स यामेवामुमन्वाह । एषेव सा । स यस्मा अन्वाह । तस्य प्राणांस्त्रायते ॥ ७ ॥ 10

तां ह्ये सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुः । वागनुष्टुप् । एतद्वाचमनुब्रूम इति । न तथा कुर्यात् ।
गायत्रीमेवानुब्रूयात् । यदि ह वा अपि बह्विव प्रतिगृह्णाति । न दैव तद्वापत्र्या एकं चनं
पदं प्रति ॥ ८ ॥

स य इमांस्त्रिंश्लोकान्पूर्णां प्रतिगृह्णीयात् । सो ऽस्या एतत्प्रथमं पदमाप्नुयात् । अथ
यावतीयं त्रयो विद्यां यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात् । सो ऽस्या एतद्वितीयं पदमाप्नुयात् । अथ 15
यावदिदं प्राणिं यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात् । सो ऽस्या एतत्तृतीयं पदमाप्नुयात् । अथास्या
एतदेवं तुरीयं दर्शतं पदं परोरजा य एष तपति । नैव केन चनाप्यम् । कुत उ एतावत्प्र-
तिगृह्णीयात् ॥ ९ ॥

तस्या उपस्थानम् । गायत्रि । अस्मैकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी । अपदसि । न
ह्ये पद्यसे । नमस्ते तुरीयाय दर्शताय पदाय परोरजसे । असावेदो मा प्रापदिति । यं द्वि- 20
ष्यात् । असावस्मै कामो मा समधीति वा । न दैवास्मै स कामः समृध्यते । यस्मा एवमु-
पतिष्ठते । अहमदः प्रापमिति वा ॥ १० ॥

एतद्व व तज्जनको वेदेहो बुडिलमाश्चतराश्चिमुवाच । यन्नु हो तद्गायत्रीविदब्रूयाः ।
अथ कथं हस्ती भूतो वहसीति । मुखं ह्यस्याः सम्राणं विदं चकर । इति होवाच
॥ ११ ॥ 25

तस्या अग्निरेव मुखम् । यदि ह वा अपि बह्विवाग्वावभ्यादधति । सर्वमेव तत्संद-

कृति । एवं द्वैवैवंविध्यैः अपि बह्विव पापं करोति । सर्वमेवं तत्संप्रसाय शुद्धः पूतो ऽर्जो
ऽमृतः संभवति ॥ १२ ॥

॥ इति पञ्चमस्याध्यायस्य पञ्चदशं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

श्वेतकेतुर्ह वा आरुणेयः पञ्चालानां परिषद्मात्रगाम । स मात्रगाम त्रैवलं प्रवाहणं
५ परिचार्यमाणम् । तमुदीक्ष्यभ्युवाद् ' कुमारोऽं इति । स भोऽं इति प्रतिशुश्राव । अनुशिष्टो
न्वसि पित्रेति । अमिति होवाच ॥ १ ॥

वैत्य । यथेमाः प्रजाः प्रयत्यो विप्रतिपद्यात्तांश्रियति । नेति होवाच । वैत्य । य-
थेमं लोकं पुनरापद्यात्तांश्रियति । नेति होवाच । वैत्य । यथेमा लोकं एवं बहुभिः पुनः
पुनः प्रयद्भिर्न संपूर्यात्तांश्रियति । नेति होवाच ॥ २ ॥

10 वैत्य । यतिथ्यामाहुत्यां हुतायामपः पुरुषवाचो भूत्वा समुत्थाय वेदतोऽं इति ।
नेति होवाच । वैत्यो । देवयानस्य वा पथः प्रतिपदं पितृयाणस्य वा । यत्कृत्वा देवयानं
वा पन्थानं प्रतिपद्यते पितृयाणं वा ॥ ३ ॥

अपि हि न ऋषेर्वचः श्रुतम् ।

द्वे सृतीं अशृणवं पितृणाम् । अहं देवानामुत मतिम्रानाम् ।

15 ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति । यदत्तरा पितरं मातरं च ॥

इति । नाहमेत एकं च न वेद । इति होवाच ॥ ४ ॥

अथ द्वैनं वसत्योपमत्स्यां चक्रे । अनादृत्य वसतिं कुमारः प्रहुद्राव । स मात्रगाम
पितरम् । तं होवाच । इति वाव किंल नो भवान्पुराणुशिष्टान्वोच इति । कथं सुमेध
इति । पञ्च मा प्रश्नात्राजन्त्यबन्धुरप्राप्तीत् । ततो नैकं च न वेद । इति होवाच । कतमे तं
20 इति । इमे । इति ह प्रतीकान्युदाजहार ॥ ५ ॥

स होवाच । तथा नस्त्वं तात जानीथाः । यथा । यदहं किं च वेद । सर्वमहं तत्तुभ्यमवो-
चम् । प्रेहि तु । तत्र प्रतीत्य ब्रह्मचर्यं वत्स्याव इति । भवानेव गच्छत्विति ॥ ६ ॥

7. W. H. विप्रतिपद्यात्तांश्रियति. — 8. W. H. आपद्यात्तांश्रियति. — 9. W. H. संपूर्यतांश्रियति.

सं श्राजगाम गौतमः । यत्र प्रवाहणस्य जैवलेरास । तस्मा श्रासनमाहोर्पोदकमाहा-
र्यां चकार । अथ हास्मा अर्घं चकार ॥ ७ ॥

सं होवाच । वरं भवते गौतमाय दत्त इति । सं होवाच । प्रतिज्ञातो म एष वरः । यां
तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषथाः । तां मे ब्रूहीति ॥ ८ ॥

सं होवाच । देवेषु वै गौतम तद्वरेषु । मानुषाणां ब्रूहीति ॥ ९ ॥

5

सं होवाच । विज्ञायते ह । अस्ति हिरण्यस्यापातं गोम्रश्वाणां दासीनां प्रवराणां
परिधानानाम् । मां नो भवान्बहोरनन्तस्यापर्यन्तस्याभ्यवदान्यो भूदिति । सं वै गौतम ती-
र्थेनेच्छासा इति । उपैम्यहं भवन्तमिति । वाचा ह स्मैव पूर्व उपपत्ति ॥ १० ॥

सं होपायनकीर्ती उवाच । तथा नस्त्वं गौतम मापराधास्तव च पितामहाः । यथेयं
विद्येतः पूर्व न कस्मिंश्चनं ब्राह्मणं उवांस । तां त्वहं तुभ्यं वक्ष्यामि । को हि त्वैवं ब्रुव- 10
न्तमहति प्रत्याख्यातुमिति ॥ ११ ॥

असौ वा लोको ऽग्निर्गौतम । तस्यादित्य एव समित् । रश्मयो धूमः । अहरर्चिः ।
चन्द्रमा अङ्गाराः । नक्षत्राणि विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्ने देवाः श्रद्धां नुहति ।
तस्या श्राद्धतेः सामो राजा संभवति ॥ १२ ॥

पर्जन्यो वा अग्निर्गौतम । तस्य संवत्सर एव समित् । अथाणि धूमः । विद्युदर्चिः । 15
अशनिर्ङ्गाराः । ऋद्धिनयो विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्ने देवाः सामं नुहति । तस्या
श्राद्धतेर्वृष्टिः संभवति ॥ १३ ॥

अथैव लोको ऽग्निर्गौतम । तस्य पृथिव्येव समित् । वायुर्धूमः । रात्रिर्चिः । दिशो
ऽङ्गाराः । अवातरदिशो विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्ने देवा वृष्टिं नुहति । तस्या
श्राद्धतेर्नृनं संभवति ॥ १४ ॥

20

पुरुषो वा अग्निर्गौतम । तस्य व्यातमेव समित् । प्राणो धूमः । वागर्चिः । चक्षुर-
ङ्गाराः । श्रोत्रं विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्ने देवा अन्नं नुहति । तस्या श्राद्धते रेतः
संभवति ॥ १५ ॥

योषा वा अग्निर्गौतम । तस्या उपस्थ एव समित् । लोमानि धूमः । योनिरर्चिः ।
यदन्तः करोति तं ऽङ्गाराः । अभिनन्दा विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्ने देवा रेतो नुह- 25
ति । तस्या श्राद्धतेः पुरुषः संभवति । सं जायते । सं जीवति । यावज्जीवति । अथ यदा म्रि-
यते । अथैनमग्रे कुरुति ॥ १६ ॥

तस्याग्निरेवाग्निर्भवति । समित्समित् । धूमो धूमः । अर्चिरर्चिः । अङ्गारा अङ्गाराः ।
विष्फुलिङ्गा विष्फुलिङ्गाः । तस्मिन्नेतस्मिन्नेया देवाः पुरुषं ब्रुहति । तस्या अङ्गतेः पुरु-
षो भास्वरवर्णः संभवति ॥ १७ ॥

ते य एवमेतद्विदुः । ये चामो अरण्ये अङ्गां सत्यमुपासते । ते ऽर्चिरभिसंभवति ।
५ अर्चिषो ऽहः । अङ्ग आपूर्यमाणपत्तम् । आपूर्यमाणपत्तायान्धर्मासानुदङ्गादित्य एति ।
मासेभ्यो देवलोकम् । देवलोकं दित्यम् । आदित्यो द्व्युतम् । तान्व्युतात्पुरुषो मानसं
एत्य ब्रह्मलोकांगमयति । ते तेषु ब्रह्मलोकेषु पराः परावतो वसन्ति । तेषामिह न पुन-
रावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥

अथ ये यज्ञेन दानेन तपसा लोकं जयन्ति । ते धूममभिसंभवति । धूमाङ्गात्रिम् । रात्रे-
१० पत्नीयमाणपत्तम् । अपत्नीयमाणपत्तायान्धर्मासानुदङ्गादित्य एति । मासेभ्यः पितृलो-
कम् । पितृलोकाच्चन्द्रम् । ते चन्द्रं प्राप्यान्नं भवन्ति । तांस्तत्र देवा यथा सोमं राजानम् ।
आप्यायस्व । अपत्नीयस्वेति । एवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति । तेषां यदा तत्पर्यवति । अथेमेवा-
काशमभिनिष्पद्यन्ते । आकाशाद्वायुम् । वायेर्वृष्टिम् । वृष्टेः पृथिवीम् । ते पृथिवीं प्राप्यान्नं
भवन्ति । ते एवमेवानुपरिवर्तन्ते । अथ ये एता पन्थानौ न विदुः । ते कीटाः पतंगा यदिदं
१५ दन्दशूकम् ॥ १९ ॥

॥ इति षष्ठस्याध्यायस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

यो ह वै ज्येष्ठं च श्रेष्ठं च वेद । ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्वानां भवति । प्राणो वै ज्येष्ठश्च श्रे-
ष्ठश्च । ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्वानां भवति । अपि च येषां बुभूषति । य एव वेद ॥ १ ॥

यो ह वै वसिष्ठो वेद । वसिष्ठः स्वानां भवति । वाग्वै वसिष्ठा । वसिष्ठः स्वानां
२० भवति । य एव वेद ॥ २ ॥

यो ह वै प्रतियिष्ठो वेद । प्रतियिष्ठति समे । प्रतियिष्ठति दुर्गे । चतुर्वै प्रतियिष्ठा ।
चतुषा हि समे च दुर्गे च प्रतियिष्ठति । प्रतियिष्ठति समे । प्रतियिष्ठति दुर्गे । य एव
वेद ॥ ३ ॥

यो ह वै संपदं वेद । सं ह्यस्मै पद्यते । यं कामं कामयते । श्रोत्रं वै संपत् । श्रोत्रे ह्योमे
२५ सर्वे वेदा अभिसंपन्नाः । सं ह्यस्मै पद्यते । यं कामं कामयते । य एव वेद ॥ ४ ॥

1. W. H. भवति unbetont. — 4. 9. W. H. अभिसंभवति. — 13. W. अभिनिष्पद्यन्ते. —
22. W. H. प्रतियिष्ठति auch das erste Mal.

यो ह वा आयतनं वेद । आयतनं स्वानां भवत्यायतनं जनानाम् । मनो वा आयतनम् ।
आयतनं स्वानां भवत्यायतनं जनानाम् । य एवं वेद ॥ ५ ॥

यो ह वा प्रजातिं वेद । प्रजायते प्रजया पशुभिः । रेतो वै प्रजातिः । प्रजायते प्रजया
पशुभिः । य एवं वेद ॥ ६ ॥

ते हे मे प्राणा अहंश्रयसे विवदमाना ब्रह्म जग्मुः । का नो वसिष्ठ इति । तद्वावाच । 5
यस्मिन्व उत्क्रात इदं शरीरं पापीयो मन्यते । स वो वसिष्ठ इति ॥ ७ ॥

वाग्धोच्चक्राम । सा संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच । कथमशकत मदेते जीवितुमिति ।
ते होचुः । यथा कडा अवदतो वाचा प्राणतः प्राणेन पश्यत्तश्चक्षुषा शृण्वतः श्रोत्रेण वि-
द्वांसो मनसा प्रजायमाना रेतसा । एवमजीविष्येति । प्रविवेश ह वाक् ॥ ८ ॥

चक्षुर्होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच । कथमशकत मदेते जीवितुमिति । 10
ते होचुः । यथान्धा अपश्यत्तश्चक्षुषा प्राणतः प्राणेन वदतो वाचा पश्यत्तश्चक्षुषा
शृण्वतः श्रोत्रेण विद्वांसो मनसा प्रजायमाना रेतसा । एवमजीविष्येति । प्रविवेश ह चक्षुः ॥ ९ ॥

श्रोत्रं होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच । कथमशकत मदेते जीवितुमिति ।
ते होचुः । यथा बधिरा अशृण्वतः श्रोत्रेण प्राणतः प्राणेन वदतो वाचा पश्यत्तश्चक्षुषा
विद्वांसो मनसा प्रजायमाना रेतसा । एवमजीविष्येति । प्रविवेश ह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ 15

मनो होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच । कथमशकत मदेते जीवितुमिति ।
ते होचुः । यथा मुग्धा अविद्वांसो मनसा प्राणतः प्राणेन वदतो वाचा पश्यत्तश्चक्षुषा
शृण्वतः श्रोत्रेण प्रजायमाना रेतसा । एवमजीविष्येति । प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥

रेतो होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच । कथमशकत मदेते जीवितुमिति ।
ते होचुः । यथा क्लीबा अप्रजायमाना रेतसा प्राणतः प्राणेन वदतो वाचा पश्यत्तश्चक्षुषा 20
शृण्वतः श्रोत्रेण विद्वांसो मनसा । एवमजीविष्येति । प्रविवेश ह रेतः ॥ १२ ॥

अथ ह प्राण उत्क्रमिष्यन् । यथा महासुहृयः सैन्धवः पडुशशङ्कुत्संवृद्धत् । एवं
दैवैर्मान्प्राणोत्संववर्द्ध । ते होचुः । मा भगव उत्क्रमीः । न वै शक्यामस्त्वदेते जीवितुमि-
ति । तस्य वै मे बलिं कुरुतेति । तथेति ॥ १३ ॥

सा ह वागुवाच । यद्वा अहं वसिष्ठास्मि । त्वं तद्वसिष्ठो ऽसीति । चक्षुः । यद्वा अहं 25
प्रतिष्ठास्मि । त्वं तत्प्रतिष्ठा ऽसीति । श्रोत्रम् । यद्वा अहं संपदस्मि । त्वं तत्संपदसीति ।

मनः । यद्वा अहमायतनमस्मि । त्वं तदायतनमसीति । रेतः । यद्वा अहं प्रजातिरस्मि । त्वं
तत्प्रजातिरसीति । तस्यो मे किमन्नं किं वास इति । यदिदं किं चा अम्यं आ कृमिभ्य
आ कीटपतंगेभ्यः । तन्नं ऽन्नम् । आपो वास इति । न ह वा अस्यन्नं जगधं भवति । नान्नं
प्रतिगृहीतम् । य एवमेतदनस्यन्नं वेद ॥ १४ ॥

5 तद्विद्वांसः श्रोत्रिया अशिष्यन्त आचामन्ति । अशित्वाचामन्ति । एतमेव तदनमन्नं कु-
र्वन्तो मन्यन्ते । तस्मादेवंविदशिष्यन्नाचामेत् । अशित्वाचामेत् । एतमेव तदनमन्नं कुरुते
॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्याध्यायस्य द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

स यः कामयते । महत्प्राप्नुयामिति । उदगयन् आपूर्यमाणपत्रे पुण्योद्दे द्वादशाहमुप-
10 सद्रतो भूत्वाऽडम्बरे कंसे चमसे वा सर्वाषधं फलानीति संभृत्य परिसमुक्ष्य परिलिप्यग्नि-
मुपसमाधायावृताज्यं संस्कृत्य पुंसा नक्षत्रेण मन्थं संनीय जुहोति ॥ १ ॥

यावन्तो देवास्त्वयि ज्ञातवेदः । तिर्यञ्चो घ्नन्ति पुरुषस्य कामान् ।

तेभ्यो अहं भागधेयं जुहामि । ते मा तृप्ताः कामैस्तर्पयन्तु ॥

स्वाहा ॥ २ ॥

15 या तिरश्चो निषेचसे । अहं विधरणी इति ।

तां त्वा घृतस्य धारया । यजे संराधनीमहम् ॥

स्वाहा । प्रजापते । न त्वदेतान्यन्य इति तृतीयां जुहोति ॥ ३ ॥

ज्येष्ठाय स्वाहा श्रेष्ठाय स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । प्राणाय स्वाहा
वसिष्ठाय स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । वाचे स्वाहा प्रतिष्ठाय स्वाहृत्यग्रा
20 जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । चतुषे स्वाहा संपदे स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनय-
ति । श्रोत्राय स्वाहायतनाय स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । मनसे स्वाहा प्र-
जात्यै स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । रेतसे स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवम-
वनयति ॥ ४ ॥

भूताय स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । भविष्यते स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे
25 संस्रवमवनयति । विश्वाय स्वाहृत्यग्रा जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । सर्वाय स्वाहृत्यग्रा
जुत्वा मन्थे संस्रवमवनयति ॥ ५ ॥

पृथिव्यै स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । अक्षरिज्ञाय स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे
संस्रवमवनयति । दिवे स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । दिग्भ्यः स्वादित्यग्रां
कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । ब्रह्मणे स्वादित्यग्रां कृत्वा संस्रवमवनयति । तत्राय स्वादि-
त्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति ॥ ६ ॥ ।

भूः स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । भुवः स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवम- ५
वनयति । स्वः स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । भूभुवः स्वः स्वादित्यग्रां कृत्वा
मन्थे संस्रवमवनयति ॥ ७ ॥

अग्नये स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । सोमाय स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे सं-
स्रवमवनयति । तेजसे स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । श्रियै स्वादित्यग्रां कृत्वा
मन्थे संस्रवमवनयति । लक्ष्म्यै स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । सवित्रे स्वादि- 10
त्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । सरस्वत्यै स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति ।
विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वादित्यग्रां कृत्वा मन्थे संस्रवमवनयति । प्रजापतये स्वादित्यग्रां कृत्वा
मन्थे संस्रवमवनयति ॥ ८ ॥

अथैनमभिमृशति । अमसि । ज्वलदसि । पूर्णमसि । प्रस्तब्धमसि । एकसभमसि । हिं-
कृतमसि । हिङ्कियमाणमसि । उद्गीथमसि । उद्गीयमानमसि । आवितमसि । प्रत्याश्रावि- 15
तमसि । अर्द्धे संदीप्तमसि । विभूरसि । प्रभूरसि । ज्योतिरसि । अन्नमसि । निधनमसि । सं-
वर्गो ऽसीति ॥ ९ ॥

अथैनमुद्यच्छति ।

अमो असि अमं हि ते मयि ।

सं हि रोजिशानो अधिपतिः । स मा रोजिशानो अधिपतिं करोतु ।

20

इति ॥ १० ॥

अथैनमाचामति ।

तत्सवितुर्वरेणिमम् ।

मधु वाता ऋतायते । मधु नरति सिन्धवः ।

माधीनः सन्तु आषधीः ॥

25

भूः स्वाहा ॥ ११ ॥

भ॒र्गो दे॒वस्य॑ धीम॒हि ।

म॒धु न॑क्तमु॒तोषसः॑ । म॒धुम॑त्पार्थि॒वं र॑जः ।

म॒धु द्यौर॑स्तु नः पि॒ता ॥

भुवः स्वा॒ह्वा ॥ १२ ॥

४

धि॒यो यो नः॑ प्रचो॒दयात् ।

म॒धुमा॒त्रो व॑नस्प॒तिः । म॒धुमा॑नस्तु सू॒रिभ्यः॑ ।

मा॒धीर्मा॒त्रो भव॑तु नः ॥

स्वः स्वा॒ह्नेति॑ । सर्वा॑ च सावि॒त्रीम॑न्वा॒ह् । सर्वा॑श्च म॒धुम॑तीः । सर्वा॑श्च व्या॒हृतीः॑ । अ॒हमे॒-
वे॒दं सर्वं॑ भूयासम् । भू॒भुवः॑ स्वः स्वा॒ह्नेति॑ । अ॒तत॑ अ॒र्चम्य॑ प्र॒क्षाल्य॑ पा॒णी ज॒घ॒नेनाग्निं॑
10 प्रा॒क्कि॒शराः॑ संवि॒शति॑ ॥ १३ ॥

प्रा॒त॒रादि॒त्यमु॑पतिष्ठते । दि॒शोमे॒कपु॑ण्ड॒रीक॑मसि । अ॒हं म॑नु॒ष्याणामे॒कपु॑ण्ड॒रीकं॑ भूया॒-
समि॑ति । य॒थेत॑मे॒त्य ज॒घ॒नेनाग्निं॑मा॒सीनो॑ व॒शं ज॑पति ॥ १४ ॥

तं ह॑तमु॒दाल॑क आ॒रुणि॑र्वा॒जस॑ने॒षाय॑ या॒ज्ञव॑ल्क्या॒यात्तेवा॑सि॒न उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि यं
ए॒नं शु॒ष्के स्था॑णा निषि॒ञ्चेत् । जा॒येर॑च्छा॒खाः । प्र॒रोहि॑युः प॒लाशा॑नीति ॥ १५ ॥

15 ए॒तमु॑ ह॑व॒ वा॒जस॑ने॒षाय॑ या॒ज्ञव॑ल्क्यो म॒धुका॑य प॒ङ्गवा॑या॒त्तेवा॑सि॒न उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि०
॥ १६ ॥

ए॒तमु॑ ह॑व॒ म॒धुकः॑ प॒ङ्गव॑शू॒डाय॑ भा॒गवि॑त्तये ऽ॒त्तेवा॑सि॒न उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि० ॥ १७ ॥

ए॒तमु॑ ह॑व॒ चू॒डो भा॒गवि॑त्तिर्ज्ञान॒कय॑ आ॒यःस्थू॑णा॒यात्तेवा॑सि॒न उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि० ॥ १८ ॥

ए॒तमु॑ ह॑व॒ ज्ञान॑कि॒रायः॑ स्थू॒णः स॒त्यका॑मा॒य जा॒बाला॑या॒त्तेवा॑सि॒न उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि०

20 ॥ १९ ॥

ए॒तमु॑ ह॑व॒ स॒त्यका॑मो जा॒बालो॑ ऽ॒त्तेवा॑सि॒भ्य उ॒क्त्वावाच॑ । अ॒पि यं॑ ए॒नं शु॒ष्के स्था॑णा
निषि॒ञ्चेत् । जा॒येर॑च्छा॒खाः । प्र॒रोहि॑युः प॒लाशा॑नीति । तमे॒तं ना॑पु॒त्राय॑ वा॒नत्तेवा॑सिने वा
ब्रू॒यात् ॥ २० ॥

चतु॒रौड॑म्बे॒रा भव॑ति । आ॒डुम्ब॑रश्च॒मसः॑ । आ॒डुम्ब॑रः सु॒वः । आ॒डुम्ब॑र इ॒ध्मः । आ॒डु-
25 म्ब॒या उप॑म॒न्थन्यौ॑ ॥ २१ ॥

द॒श ग्राम्या॑णि धान्या॒नि भव॑न्ति । त्री॒ह्वि॒षवाः॑ । ति॒लमा॑षाः । अ॒णुप्रि॑यङ्ग॒वः । गो॒धू-

माश्र ' मसूराश्र ' खल्लाश्र ' खलकुलाश्र ' तात्सार्धं पिष्ट्वा दध्ना मधुना घृतैर्नोपसिञ्चति ।
 श्राज्यस्य जुहोति ॥ २२ ॥

॥ इति षष्ठस्याध्यायस्य तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

एषां वै भूतानां पृथिवी रसः ' पृथिव्यां आपः ' अपामोषधयः ' ओषधीनां पुष्पाणि ' 5
 पुष्पाणां फलानि ' फलानां पुरुषः ' पुरुषस्य रेतः ॥ १ ॥

स ह प्रजापतिरीक्षां चक्रे ' कृतास्मै प्रतिष्ठां कल्पयानीति । स स्त्रियं ससृजे । तां
 सृष्ट्वार्धं उपास्त । तस्मात्स्त्रियमर्धं उपासीत । श्रीर्ह्येषा । स एतं प्राञ्चं ग्रावाणमात्मन एव
 समुदपारयत् । तेनैनामभ्यसृजत् ॥ २ ॥

तस्या वैदिरूपस्थः ' लोमानि बर्हिः ' चर्माधिषवणे ' समिद्धे मध्यतस्तां मुष्का । स
 यावान्ह वै वाजपेयेन यजमानस्य लोकौ भवति ' तावानस्य लोकौ भवति । य एवं विद्वा- 10
 नधोपहासं चरति ' आ स स्त्रीणां सुकृतं वृद्धे । अथ य इदमविद्वानधोपहासं चरति ' आस्य
 स्त्रियः सुकृतं वृज्जते ॥ ३ ॥

एतद्ध स्म वै तद्विद्वानुद्दालक आरुणिराह ' एतद्ध स्म वै तद्विद्वान्नौको माद्रत्य आह ' 15
 एतद्ध स्म वै तद्विद्वान्कुमारहारित आह ' बर्हवो मर्या ब्राह्मणायना निरिन्द्रिया विसुकृता
 ऽस्माल्लोकात्प्रयन्ति ' य इदमविद्वानो ऽधोपहासं चरतीति ॥ ४ ॥

बद्धं वा इदं सुप्तस्य वा जाग्रतो वा रेतः स्कन्दति । तदभिमृशेत् ' अनु वा मत्नयेत ' 20
 यन्मे अद्य रेतः पृथिवीमस्कात्सीत् ' यदोषधीरपि असरद्यदपः ।

इदमर्हं तद्वेत आददे ' पुनमीमत्तु इन्द्रियम् ।

पुनस्तेजः पुनर्भगः ' पुनरग्नयो धिक्लिमाः ॥

यथास्थानं कल्पताम् ।

इत्यनामिकाङ्गुष्ठाभ्यामादायात्तरेण स्तनौ वा भ्रुवौ वा निमृज्यात् ॥ ५ ॥

अथ पशुदकं आत्मानं पश्येत् ' तदभिमत्नयेत ।

मयि तेज इन्द्रियं यशो द्विविणं सुकृतम् ।

इति ॥ ६ ॥

श्रीर्ह वा एषा स्त्रीणां यन्मलोद्वासाः । तस्मान्मलोद्वासं यशस्विनीमभिक्रम्योपम- 25

त्वयेत । सा चेदस्मै न दद्यात् । काममेनामपक्रोणीयात् । सा चेदस्मै नैव दद्यात् । काममेनां
यद्या वा पाणिना वोपहृत्यातिक्रामेत् ।

इन्द्रियेण ते यशसा यश आददे ।

इत्ययशा एव भवति ॥ ७ ॥

5 स यामिच्छेत् । कामयेत मेति । तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायोपस्थमस्या अ-
भिमृश्य जपेत् ।

अङ्गादङ्गात्संभवसि । हृदयादधि जायसे ।

स त्वमङ्गकषायो ऽसि । दिग्धविद्धामिव मादय ॥

इति ॥ ८ ॥

10 अथ यामिच्छेत् । न गर्भं दधीतेति । तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायाभिप्राण्या-
पान्यात् ।

इन्द्रियेण ते रेतसा रेत आददे ।

इत्यरेता एव भवति ॥ ९ ॥

अथ यामिच्छेत् । गर्भं दधीतेति । तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायापान्याभिप्रा-
15 ण्यात् ।

इन्द्रियेण ते रेतसा रेत आदधामि ।

इति गर्भिण्येव भवति ॥ १० ॥

अथ यस्य जाययि जारः स्यात् । तं चेद्विष्यात् । आमपात्रे ऽग्निमुपसमाधाय प्रतिलोमं
शरबर्हिः स्तीर्त्वा तस्मिन्नेतास्तिष्ठः शरभृष्टीः प्रतिलोमाः सर्पिषात्कां जुहुयात् ।

20 मम समिद्धे अदौषीः । आशापराकाशां त आददे ।

असाविति नाम गृह्णाति ।

मम समिद्धे अदौषीः । पुत्रपशून् त आददे ।

असाविति नाम गृह्णाति ।

मम समिद्धे अदौषीः । प्राणापानौ त आददे ।

25 असाविति नाम गृह्णाति । स वा एष निरिन्द्रियो विमुक्तस्माँल्लोकात्प्रैति । यमेवंविद्धा-
क्षाणः शपति । तस्मादेवंविच्छेत्त्रियस्य जायया उपहृतं नैच्छेत् । उत ह्येवंवित्परो
भवति ॥ ११ ॥

अथ यस्य जायामार्तवं विन्देत् । अथ कंसं न पिबेदृतवासाः । नैनं वृषलो न वृष-
ल्युपहृन्धात् । त्रिरात्रात्तं आलूय ब्रीहौ नवधातयेत् ॥ १२ ॥

सं य इच्छेत् । पुत्रो मे गौरा जायेत । वेदमनुब्रवीत । सर्वमायुरियादिति । तीरादनं
पाचयित्वा सर्पिष्मत्तमश्रीयताम् । ईश्वरा जनयितव्यं ॥ १३ ॥

अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे कपिलः पिङ्गलो जायेत । द्वा वेदावनुब्रवीत । सर्वमायुरिया- 5
दिति । दध्यौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मत्तमश्रीयताम् । ईश्वरा जनयितव्यं ॥ १४ ॥

अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे श्यामो लोहितानो जायेत । त्रीन्वेदाननुब्रवीत । सर्वमायु-
रियादिति । उदादनं पाचयित्वा सर्पिष्मत्तमश्रीयताम् । ईश्वरा जनयितव्यं ॥ १५ ॥

अथ य इच्छेत् । दुहितो मे पण्डितो जायेत । सर्वमायुरियादिति । तिलादनं पाच-
यित्वा सर्पिष्मत्तमश्रीयताम् । ईश्वरा जनयितव्यं ॥ १६ ॥ 10

अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे पण्डितो विजिगीथः समित्तिंगमः शुश्रूषितां वाचं भाषिता
जायेत । सर्वान्वेदाननुब्रवीत । सर्वमायुरियादिति । मांसादनं पाचयित्वा सर्पिष्मत्तमश्रीय-
ताम् । ईश्वरा जनयितव्यं । आदणेन वार्षभेण वा ॥ १७ ॥

अथाभिप्रातरेव स्थालीपाकावृत्ताख्यं चेष्टित्वा स्थालीपाकस्योपघातं ब्रुहेति । अग्नये
स्वाहा । अनुमतये स्वाहा । देवाय सवित्रे सत्यप्रसवाय स्वाहेति । ऊर्ध्वोद्धृत्य प्राश्नाति । 15
प्राश्येतरस्याः प्रयच्छति । प्रक्षाल्य पाणी उदपात्रं पूरयित्वा तेनैनां त्रिरभ्युक्षति ।

उत्तिष्ठतो विश्वावसो । अन्यामिच्छ प्रफविमम् ।

सं जायां पतिम्वा सह ॥

इति ॥ १८ ॥

अथैनामभिपद्यते ।

20

अमो अहमस्मि सां त्वम् । सां त्वमसि अमो अहम् ।

सामाहमस्मि ऋक्तुमम् । दिमिरहं पृथिवी त्वम् ॥

तोवेहि संभावहे । सह रतो दधावहे ।

पुंसं पुत्राय वित्तये ॥

इति ॥ १९ ॥

25

अथास्या ऊर्ध्वं विहायति । विजिहीथां द्यावापृथिवी । इति तस्यामर्थं निष्ठाप्य
मुखेन मुखं संधाय त्रिरेनामनुलोमामनुमार्ष्टि ।

विंक्षुर्यैनिं कल्पयतु । त्वंष्टा त्वपाणि पिंशतु ।
 आसिञ्चतु प्रजापतिः । धाता गर्भं दधातु ते ॥
 गर्भं धेहि सिनीवालि । गर्भं धेहि पृथुष्टुके ।
 गर्भं ते अश्विनौ देवा । आधत्ता पुष्करस्रजा ॥ २० ॥
 ५ हिरण्ययी अरणी । याम्यां निर्मन्थतामश्विनौ देवा ।
 तं ते गर्भं दधामहे । दशमे मासि सूतवे ॥
 यथाग्निगर्भा पृथिवी । यथा द्यौरिन्द्रेण गर्भिणी ।
 वायुर्दिशां यथा गर्भः । एवं गर्भं दधामि ते ।

असाविति नाम गृह्णाति ॥ २१ ॥

10 सोष्यन्तीमद्भिर्भ्युत्तति ।

यथा वातः पुष्करिणीम् । समिङ्गयति सर्वतः ।
 एवा ते गर्भं एजतु । सद्भवितु जरायुणा ॥
 इन्द्रस्यायं व्रजः कृतः । सार्गडः सपरिश्रयः ।
 तमिन्द्र निर्जहि । गर्भेण सावरं सद् ॥

15 इति ॥ २२ ॥

ज्ञाते ऽग्निमुपसमाधायाङ्क आधाय कंसे पृषदाज्यमानीय पृषदाज्यस्योपधातं जुहोति ।

अस्मिन्सद्भ्यं पुष्यासम् । एधमानः सुमृगहे ।
 अस्योपसद्यां मां च्छेत्सीत् । प्रजया च पशुभिश्च ॥

स्वाहा । मयि प्राणांस्त्वयि मनसा जुहोमि । स्वाहा ॥ २३ ॥

20 यत्कर्मणात्योरिचम् । यद्वा न्यूनमिहाकरम् ।
 अग्निष्टतिस्वष्टकृद्विद्वान् । स्विष्टं मुद्रुतं करोतु ॥

स्वाहेति ॥ २४ ॥

1—6. RV. 10,184,1—3. — 3. RV. सरस्वति st. पृथुष्टुके. — 4. W. H. पुष्करस्रजा, RV. पुष्करस्रजा. — 5. RV. richtig यां निर्मन्थतो अश्विनौ ohne देवा. — 6. RV. दधामहे st. दधामहे. — 9. W. H. असाविति als Nomin. — 11 fg. RV. 5,78,7. — 11. W. H. समिङ्गयति. — 12. W. H. एजतु, RV. निरैतु दशमास्यः st. सद्भवितु जरायुणा.

अथास्यायुष्यं करोति । दक्षिणं कर्णमभिनिधाय । वाग्वागिति त्रिः । अथास्य नामधेयं करोति । वेदो ऽसीति । तदस्यैतद्गुह्यमेवं नाम स्यात् । अथ दधि मधु घृतं संसृज्यान्तर्हि-
तेन ज्ञातद्वेषेण प्रोशयति । भूस्त्वयि दधामि । भुवस्त्वयि दधामि । स्वस्त्वयि दधामि । भूर्भुवः
स्वः सर्वं त्वयि दधामीति ॥ २५ ॥

अथैनमभिमुशति ।

5

अश्मा भव परशुर्भव । हिरण्यमस्रुतं भव ।

आत्मा वै पुत्रनामासि । स जीव शरदः शतम् ॥

इति ॥ २६ ॥

अथास्य मातृर्मभिमुख्यते ।

इडासि मैत्रावरुणी । वीरे वीरमजीजनथाः ।

10

सा त्वं वीरवती भव । यास्मान्वीरवतो ऽकरत् ॥

इति ॥ २७ ॥

अथैनं मात्रे प्रदाय स्तनं प्रयच्छति ।

यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः । यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः ।

येन विश्वा पुष्यसि वारिष्वाणि । सरस्वति तमिह धातवे कः ॥

15

इति ॥ २८ ॥

तं वा एतमाहुः । अतिपिता बर्ताभूः । अतिपितामहो बर्ताभूः । परमां बर्तं काष्ठं प्राप
श्रियां यशसा ब्रह्मवर्चसेन । य एवंविदो ब्राह्मणस्य पुत्रो जायत इति ॥ २९ ॥

अथ वंशः । तदिदं वयं भारद्वाजीपुत्रात् । भारद्वाजीपुत्रो वात्सीमाण्डवीपुत्रात् । वा-
त्सीममाण्डवीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् । पाराशरीपुत्रो गार्गीपुत्रात् । गार्गीपुत्रः पाराशरी- 20
कौण्डिनीपुत्रात् । पाराशरीकौण्डिनीपुत्रो गार्गीपुत्रात् । गार्गीपुत्रो गात्रिपुत्रात् । गा-
र्गीपुत्रो बाडेयीपुत्रात् । बाडेयीपुत्रो माषिकीपुत्रात् । माषिकीपुत्रो हारिकणीपुत्रात् ।
हारिकणीपुत्रो भारद्वाजीपुत्रात् । भारद्वाजीपुत्रः पैङ्गीपुत्रात् । पैङ्गीपुत्रः शौनकीपुत्रात् ।
शौनकीपुत्रः ॥ ३० ॥

काश्यपीबालाक्यामाठरीपुत्रात् । काश्यपीबालाक्यामाठरीपुत्रः कात्सीपुत्रात् । का- 25
त्सीपुत्रो बाधीपुत्रात् । बाधीपुत्रः शालङ्कायनीपुत्रात् । शालङ्कायनीपुत्रो वार्षगणीपु-
त्रात् । वार्षगणीपुत्रो गातमीपुत्रात् । गातमीपुत्र आत्रेयीपुत्रात् । आत्रेयीपुत्रो गातमीपु-
त्रात् । गातमीपुत्रो वात्सीपुत्रात् । वात्सीपुत्रो भारद्वाजीपुत्रात् । भारद्वाजीपुत्रः पाराश-

रीपुत्रात् । पाराशरीपुत्रो वार्कारुणीपुत्रात् । वार्कारुणीपुत्र आर्तभागीपुत्रात् । आर्तभा-
गीपुत्रः शौङ्गीपुत्रात् । शौङ्गीपुत्रः सांकृतीपुत्रात् । सांकृतीपुत्रः ॥ ३१ ॥

आलम्बीपुत्रात् । आलम्बीपुत्र आलम्बायनीपुत्रात् । आलम्बायनीपुत्रो ज्ञायत्तीपु-
त्रात् । ज्ञायत्तीपुत्रो माण्डूकायनीपुत्रात् । माण्डूकायनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रात् । माण्डूकी-
5 पुत्रः शाण्डिलीपुत्रात् । शाण्डिलीपुत्रो राथीतरीपुत्रात् । राथीतरीपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्रा-
भ्याम् । क्रौञ्चिकीपुत्रो बृहतीपुत्रात् । बृहतीपुत्रो भालुकीपुत्रात् । भालुकीपुत्रः प्राची-
नयोगीपुत्रात् । प्राचीनयोगीपुत्रः सांजीवीपुत्रात् । सांजीवीपुत्रः कार्शकेयीपुत्रात् । कार्श-
केयीपुत्रः ॥ ३२ ॥

प्राश्नीपुत्रादासुरिवासिनः । प्राश्नीपुत्र आसुरायणात् । आसुरायणा आसुरेः । आसुरि-
10 याज्ञवल्क्यात् । याज्ञवल्क्य उद्दालकात् । उद्दालको ऽरुणात् । अरुणा उपवेशेः । उपवे-
शिः कुश्रेः । कुश्रिर्वाजश्च वसः । वाजश्च वा जिह्वावतो बाध्योगात् । जिह्वावान्बाध्योगो
ऽसिताद्वार्षगणात् । असितो वार्षगणो हिरितात्कश्यपात् । हिरितः कश्यपः शिल्पात्क-
श्यपात् । शिल्पः कश्यपः कश्यपान्निधुवेः । कश्यपो न्निधुर्विर्वाचः । वागम्भिण्याः । अम्भि-
ण्यादित्यात् । आदित्यानीमानि शुक्लानि यज्ञंषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायते ॥ ३३ ॥

15

॥ इति षष्ठस्याध्यायस्य चतुर्थं ब्राह्मणमध्यायश्च समाप्तः ॥

॥ इति बृहदारण्यकोपनिषत् ॥

10. W. H. आसुरिवासिनः. — 11. W. जिह्वावा वा°.

Bemerkte Versehen.

- 24,15 zu lesen कृत्ययमद्योदातास्मिन्
40,27 » » एकहंसः.
49,12 » » वेदानां.
52,15 » » पाप्मानम्.

Anmerkungen.

1,14. Dass मनो ऽकुरुत hier und in Taitt. Br. nicht beschloss bedeutet, wie im Wörterbuch angegeben wird, kann keinem Zweifel unterliegen. Erst durch das मनस् wird hier das इद्म् zu einem persönlichen Wesen, und in Tait. Br. das अमत् zu einem सत्. Das persönliche Wesen wird hier alsbald zu einem Masc.; ich habe der Deutlichkeit wegen das Neutrum in der Übersetzung beibehalten, um so mehr, als meine Vorgänger nicht das इद्म्, sondern den Tod gegen den Sprachgebrauch (तद् kann nur auf इद्म् bezogen werden) als Subject gefasst haben.

1,15. Der Ursprung des offenbar fehlerhaften अर्कस्य ist schwer zu erklären. Vielleicht ist अर्कस्य bei Poley auch nur eine Verbesserung von ihm.

2,3. Die richtige Accentuation तृतीयम् hat Klatt in einer vorzüglichen Handschrift der Kön. Bibl. zu Berlin gefunden.

2,12. Für ऋचः Acc. giebt es zahlreiche Analogien im RV.

2,25. Eine neunte Kaṇḍikâ im Çat. Br. enthält einen Vaṁça, der in der Kāṇva-Rec. der Upanishad fehlt. Er setzt die Bekanntschaft mit einem erst im 14. Buche mitgetheilten Vaṁça voraus und gehört, wie Weber annimmt, zum 7. bis 10. Buche.

8,13.15.17. Zu नैव व्यभवत् gegenüber von न व्यभवत् in 7 vgl. zu Khând. Up. 7,7.

17,1. Der richtige Nom. von त्य ist त्यद्, aber dieser würde sich von त्यम् in सत्यम् zu weit entfernen.

17,18. Ich nehme an, dass इति नेति so v. a. नेतीति ist, das dem Autor wegen des Zusammentreffens zweier इति missfiel.

19,1.3. Beide Recensionen ungenau निश्चितम् und निश्चितानि.

21,26. Der Acc. Pl. पुरस् ist im RV. stets wie im Nom. Pl. oxytonirt.

22,8 fgg. Im Vaṁṣa habe ich eine Anzahl Betonungen stillschweigend verbessert. Aus diesem und einem späteren Vaṁṣa scheint sich zu ergeben, dass bei zwei mit doppeltem च auftretenden Ablativen, der zweite Ablativ den Ton auf die letzte Silbe wirft, bei drei mit dreifachem च auftretenden aber diese Vorrückung des Tons bei allen drei Ablativen stattfindet. Da die hier ausgesprochene Vermuthung noch der Bestätigung bedarf, habe ich es nicht gewagt, die dem vermutheten Gesetze widersprechenden Accente zu ändern. Vgl. 50,11 fgg.

23,17.20.24 fgg. Man beachte, dass bei dem steten Wechsel von Fragen und Antworten, nach der Antwort regelmässig इति fehlt, ausgenommen, wenn sie aus einem einzigen Worte besteht (wie 24,4.7.13). इति erscheint erst am Ende der letzten Antwort 24,18. Ganz dasselbe Verfahren finden wir 25,9.11.14. 26,13.

24,24. Dass dieser Unsinn in beiden Recensionen angetroffen wird, muss uns befremden. Dass auch der Inder den Geruch mit dem प्राण und nicht mit dem अपान wahrnimmt, ist selbstverständlich, doch mag zum Überfluss noch auf Çat. Br. 10,5,2,15 hingewiesen werden. Ich vermuthe, dass zunächst durch einen gedankenlosen und nachlässigen Abschreiber, weil अपान sonst wohl im Gegensatz zu प्राण erscheint, jenes statt गन्धेन in den Text gerathen war. Sobald diese Lesart corrumpt worden war, konnte ein nachfolgender Abschreiber, wenn er das erste अपानेन in seiner Beschränktheit für richtig hielt, consequenter Weise प्राणेन in अपानेन ändern. Diese Annahme scheint mir immer noch wahrscheinlicher und auch humaner zu sein als die, dass der Autor selbst eine solche Ungereimtheit ausgesprochen hätte.

26,14.18. Hier fehlt das इति auch nach der Frage. Vgl. zu 23,17 fgg.

27,16. Ich vermuthe, dass man in व्यपत्तत् die Silbe अप nicht für die Reduplication mit vorgesetztem Augment, sondern für die Präposition अप gehalten hat. Demnach könnte व्यपत्तत् für eine verfehlte Correctur von विपत्तत् angesehen werden.

29,7.8.10.13.16. Während wir an erster Stelle (4) nur इति hatten, sehen wir an der zweiten und den folgenden Stellen इत्यु एव. Vgl. zu Khând. Up. 7,7.

31,2.4. An der ersten Stelle (30,22) einfaches कस्मिन्, an der zweiten कस्मिन्नेव, an der dritten कस्मिन्नु! Vgl. zu 34,4 fgg.

31,10 fgg. Die vier ersten Verba finita sind betont, um darauf aufmerksam zu machen, dass noch Anderes ausgesagt werden wird, was एतस्य वा अन्तरस्य प्रशासने geschieht. Den Schluss der Reihe bildet das unbetonte प्रशंसन्ति.

32,26. Man hätte तँ^३ st. सँ^३ erwartet.

32,28. Zu beachten ist, dass nach der mit dem Voc. याज्ञवल्क्य zu Ende gehenden Rede Çâkalja's hier und in der Folge kein इति beigefügt wird. Vgl. 36,15. 37,1.12.23. 38,6.17.

34,8.13.18.23. 35,1. Hier finden wir an erster Stelle कस्मिन् ohne नु; an zweiter und folgender Stelle (34,9.10.14.15.19 bis. 24.25. 35,2 bis. 3.6 und 7 bis. 8) aber stets कस्मिन्नु. Die Vermuthung liegt nahe, dass wir hier eher das enklitische उ als नु vor uns haben, und dass also die Betonung auf einem Missverständniss beruht.

36,4. Das Neutrum आनन्दम् befremdet.

36,20. 37,7.17. 38,1.11.22. Weshalb ist हेतु^३ betont?

36,21. 37,8.18. 38,2.11. Zu एव nach क vgl. zu Khând. Up. 7,7.

39,20. Çaṁkara's Zerlegung von समेनेन in स मेने न gewinnt bei ihm nur dadurch einen Anschein von Wahrscheinlichkeit, dass er समूदतुः und die drei folgenden Perfecta fälschlich als Plusquamperfecta auffasst, indem er ein पूर्वत्र ergänzt. Bei seiner Auffassung möchte man fragen, weshalb denn Jâgúavalkja sich zum Fürsten begeben hätte, wenn er nicht reden wollte. Der Einwand, dass für die Trennung von सम् und वद् sonst kein Beleg vorliege, ist von gar keinem Belang. Man wird auch wohl für andere Trennungen nur einen Beleg nachweisen können. Hier konnte «ich werde mich mit ihm unterhalten» gar nicht anders ausgedrückt werden.

43,2.3. ये कर्मणा देवत्वमभिसंपद्यन्ते scheint eine Glosse zu sein.

43,14. Das एव schon an erster Stelle befremdet, man hätte es erst 43,17 erwartet; vgl. zu Khând. Up. 7,7.

45,15. मां स्पृष्टः oder मांस्पृष्टः bleibt dunkel.

47,2. Das Betontsein der beiden अकरवम्^३ vermag ich mir nicht zu erklären.

50,11 fgg. Vgl. meine Bemerkungen zu 22,8 fgg.

52,10. Ich glaubte अस्मिन्^३ betonen zu müssen, da auf ihm ein besonderer Nachdruck liegt. Die Accentuationsweise des Çat. Br. entscheidet weder für das Eine noch für das Andere.

52,18. Zu der falschen Betonung hat Z. 15 die Veranlassung gegeben.

54,15.17. Da विशन्ते^३ in 8 und तिष्ठति^३ in 11 betont sind, mussten auch कल्पन्ते^३ und आप्नोति^३ betont werden. Vielleicht aber kommt jenen der Accent gar nicht zu.

55,11. Müller vermuthet, dass RV. 5,82,1 gemeint sei.

56,7.8.9. Über den Saṁdhi vgl. zu Khând. Up. 51,9 fgg. W. und H. lassen die plutirte Silbe unbetont. संपूर्यते habe ich wie die vorhergehenden Verba fin. in

einen Conj. umgesetzt. An der entsprechenden Stelle Khând. Up. 51,9 haben wir überhaupt keinen Conj.

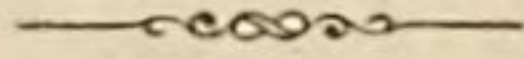
57,9. Auch K. मापराधास्, was Conj. des Aorists wäre. Ich vermuthe, dass man im Verbum fin. einen Aorist von धा suchte und demnach मापराधः in मा पराधाः änderte.

59,26. Auch K. प्रतिष्ठे ऽसि; ich vermuthe einen alten Fehler.

60,15. K. und Çâñkh. Çr. 4,18,1 निपद्यते.

62,15 fgg. 64,1. In Betreff von एव s. zu Khând. Up. 7,7.

65,16. प्र—यम् in der alten Sprache nur mit Dat.; vgl. Delbrück, Alt. S. 140.

Erster Adhjâja.

Erstes Brâhmaṇa.

1. Der Kopf des opferreinen Rosses ist die Morgenröthe, das Auge — die Sonne, der Hauch — der Wind, der Rachen — das Feuer Vaiçvânara, der Leib — das Jahr. Der Rücken des opferreinen Rosses ist der Himmel, sein Bauch — der Luftraum, seine Weichen — die Erde, seine Flanken — die Weltgegenden, seine Rippen — die Zwischengegenden, seine Glieder — die Jahreszeiten, seine Gelenke — die Monate und Halbmonate, seine Beine — die Tage und Nächte, seine Knochen — die Sterne, sein Fleisch — das Gewölke, der Inhalt seines Magens — der Sand, seine Gedärme — die Flüsse, seine Leber und seine Lungen — die Berge, seine Haare — die Kräuter und Bäume, sein Vordertheil — die aufgehende, sein Hintertheil — die untergehende Sonne, das Aufsperrn seines Maules — das Zucken des Blitzes, das Schütteln seines Körpers — das Donnern, sein Harnen — das Regnen, seine Stimme ist eben die Stimme.

Der voranstehende Bechervoll (beim Rossopfer) entstand nach dem Rosse als der Tag; seine Heimat ist im östlichen Meere. Der dahinterstehende Bechervoll entstand nach dem Rosse als die Nacht; seine Heimat ist im westlichen Meere. Diese beiden

Bechervoll entstanden zu beiden Seiten des Rosses. Als Haja¹⁾ fuhr dieses die Götter, als Vâgin¹⁾ — die Gandharva, als Arvan¹⁾ — die Dämonen, als Aṇva¹⁾ — die Menschen. Seine Verwandtschaft ist das Meer, seine Heimat — das Meer.

Zweites Brâhmaṇa.

1. Am Anfange war hier gar Nichts. Durch den Tod war Dieses verhüllt, durch den Hunger; der Hunger ist ja der Tod. Dieses eignete sich ein Denkorgan an um ein Selbst zu haben²⁾. Es gab sich längere Zeit der Verehrung hin; ihm ward für diese Verehrung das Wasser zu Theil. Da ward es inne, dass ihm für diese Verehrung Freude zu Theil geworden sei. Dieses ist der Ursprung des Wortes Arka³⁾ (eine bestimmte Ceremonie). Wer diesen Ursprung des Wortes Arka kennt, dem wird Freude zu Theil.

2. Der Arka ist das Wasser. Der Rahm des Wassers verdickte sich, und so entstand die Erde. Auf dieser mühte es sich ab. Als es sich abgemüht hatte und warm geworden war, ward die Glut und der Saft zu Feuer.

3. Dieses sonderte sich in drei Theile: ein Drittel bildete es zur Sonne um, ein Drittel zu Wind. Dieses ist der dreifach getheilte Hauch. Sein Kopf ist der Osten, seine beiden Arme — die beiden angrenzenden Zwischengegenden, sein Schweif — der Westen, seine Schenkel — die beiden angrenzenden Zwischen-gegenden, seine Flanken — der Süden und der Norden, sein Rücken — der Himmel, sein Bauch — der Luftraum, seine Brust — die Erde. So hat er seinen Halt im Wasser, und so hat auch derjenige, der Solches kennt, seinen Halt, wohin er auch geht.

4. Es (das Verhüllte) hatte das Verlangen nach einem zweiten Selbst. Es vermischte sich mittels des Denkorgans mit der

1) Verschiedene Namen für das Ross.

2) Vgl. Taitt. Br. 2,2,9,1.

3) Dieses Wort wird hier auf ark *verehren* und ka *Freude* zurückgeführt.

Stimme, der Tod mit dem Hunger. Der Same ward das Jahr; vorher gab es nämlich kein Jahr. Dieses trug es so lange, als ein Jahr währt. Nach Verlauf dieser Zeit entliess es dasselbe aus sich. Als dieses geboren war, sperrte jenes den Rachen gegen dasselbe auf. Dieses machte bhân, und dieses ward zur Stimme.

5. Es dachte bei sich, dass es, wenn es dieses tödtete, an Speise zu kurz kommen würde. So schuf es denn mit dieser Stimme und mit diesem Selbst Alles was es hier giebt: die Rk, die Jâgus, die Sâman, die Metra, die Opfer, die Menschen und die Thiere. Alles, was es erschuf, begann es zu verspeisen. Darum, dass sie Alles verspeist (ad), führt die Aditi ihren Namen. Wer diesen Ursprung des Wortes Aditi kennt, wird der Verspeiser von Allem, was es hier giebt, und Alles fällt ihm als Speise zu.

6. Es hatte das Verlangen ein grösseres Opfer in grossem Maassstabe darzubringen. Es müdete sich ab und kasteite sich. Nachdem es sich abgemüht und kasteit hatte, da entwichen ihm Ansehen und Macht. Ansehen und Macht sind ja die Hauche. Da begann der Körper zu schwellen, als die Hauche entwichen waren. In seinem Körper aber war das Denkorgan.

7. Es hatte das Verlangen, dass ihm dieser (der Körper) opferrein würde, und dass es durch ihn ein Selbst hätte. Da ward der Körper ein Ross (aṣva), insofern jenes dabei dachte: da es so eben aufschwoll (aṣvat), ist es opferrein (medhja) geworden. Daher führt das Rossopfer diesen seinen Namen (aṣvamedha). Wer das Ross auf diese Weise kennt, der kennt das Rossopfer.

8. Es dünkte ihm als wenn es dieses (das Ross) nicht eingehegt hätte¹⁾. Nach Verlauf eines Jahres opferte es dasselbe für sich; die (übrigen) Opferthiere überliess es den Gottheiten. Darum opfert man das besprengte, dem Praṅâpati gehörige (Opferthier) als ein allen Göttern gehöriges. Die Sonne ist das Rossopfer; dessen Selbst ist das Jahr. Das Feuer hier ist der Arka, dessen Selbst sind die Stätten. So verhält es sich mit dem Arka

1) D. i. als wenn es dasselbe hätte frei laufen lassen. Das zum Opfer bestimmte Ross muss ein ganzes Jahr hindurch frei umherlaufen.

und dem Rossopfer und auch mit der einen Gottheit. Das Wasser ist der Tod. Wer Solches kennt, der überwindet einen abermaligen Tod, den erreicht nicht der Tod, dem wird der Tod zum Selbst, der gelangt zu einem vollen Lebensalter (100 Jahre) und wird Eine von diesen Gottheiten.

Drittes Brâhmaṇa¹⁾.

1. Die Götter und Dämonen sind zweierlei Geschöpfe Praḡâpati's. Von diesen sind die Götter die jüngeren, die Dämonen die älteren. Diese stritten mit einander um diese Stätten.

2. Die Götter sprachen: «lasst uns die Dämonen im Opfer durch den Udgîtha besiegen».

3. Darauf sprachen sie zur Stimme: «sing uns den Udgîtha». Die Stimme willigte ein und sang ihn ihnen. Den in der Stimme liegenden Nutzen ersang sie den Göttern, das Schöne aber, welches man spricht, sich selbst. Da erkannten die (Dämonen), dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten auf diesen los und hefteten ihm ein Uebel an. Das Uebel besteht nun darin, dass man hier Unpassendes redet. Das ist jenes Uebel.

4. Darauf sprachen die (Götter) zum Einhauche: «sing uns den Udgîtha». Der Einhauch willigte ein und sang ihn ihnen. Den im Einhauche liegenden Nutzen ersang er den Göttern, das Schöne aber, welches man riecht, sich selbst. Da erkannten die (Dämonen), dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten auf diesen los und hefteten ihm ein Uebel an. Das Uebel besteht nun darin, dass man hier Unpassendes riecht. Das ist jenes Uebel.

5. Darauf sprachen die (Götter) zum Auge: «sing uns den Udgîtha». Das Auge willigte ein und sang ihn ihnen. Den im Auge liegenden Nutzen ersang es den Göttern, das Schöne aber, welches man sieht, sich selbst. Da erkannten die (Dämonen), dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten auf

1) Vgl. Khând. Up. 1,2.

diesen los und hefteten ihm ein Uebel an. Das Uebel besteht nun darin, dass man hier Unpassendes sieht. Das ist jenes Uebel.

6. Darauf sprachen die (Götter) zum Ohre: «sing uns den Udgîtha». Das Ohr willigte ein und sang ihn ihnen. Den im Ohre liegenden Nutzen ersang es den Göttern, das Schöne aber, welches man hört, sich selbst. Da erkannten die (Dämonen), dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten auf diesen los und hefteten ihm ein Uebel an. Das Uebel besteht nun darin, dass man hier Unpassendes hört. Das ist jenes Uebel.

7. Darauf sprachen die (Götter) zum Denkorgan: «sing uns den Udgîtha». Das Denkorgan willigte ein und sang ihn ihnen. Den im Denkorgan liegenden Nutzen ersang es den Göttern, das Schöne aber, was man denkt, sich selbst. Da erkannten die (Dämonen), dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten auf diesen los und hefteten ihm ein Uebel an. Das Uebel besteht nun darin, dass man hier Unpassendes will. Das ist jenes Uebel. Auf diese Weise suchten sie (die Dämonen) diese Gottheiten mit Uebeln heim und auf diese Weise hefteten sie ihnen ein Uebel an.

8. Darauf sprachen die (Götter) zu dem im Munde befindlichen Hauche: «sing uns den Udgîtha». Der Hauch willigte ein und sang ihn ihnen. Als die (Dämonen) erkannten, dass jene sie durch diesen Udgâtar besiegen würden, stürzten sie auf diesen los und gedachten ihm ein Uebel anzuheften. Wie ein Erdkloss zerstiessen würde, wenn er an einen Stein gerieth, so zerstioben diese und verloren sich nach allen Richtungen. In Folge dessen bekamen die Götter die Oberhand, die Dämonen aber unterlagen. Wer Solches kennt, bekommt für seine Person die Oberhand, während sein feindlicher Nebenbuhler unterliegt.

9. Es sprachen die (Götter): «was ist aus dem geworden, der so an uns gehangen hat?» Er ist Ajâsja, weil er inmitten des Mundes (âsja) ist, und Âṅgîrasa, da er ja der Saft (rasa) der Glieder (aṅga) ist.

10. Diese Gottheit (der im Munde befindliche Hauch) heisst

Dûr, weil der Tod fern (dûra) von ihr ist. Wer Solches kennt, von dem bleibt der Tod fern.

11. Nachdem diese Gottheit das Uebel jener Gottheiten (der Stimme u. s. w.), den Tod, abgeschlagen hatte, hiess sie es dorthin gehen, wo diese Weltgegenden ein Ende haben. Dort legte sie deren Uebel nieder. Darum soll man nicht zu einem fremden Volke gehen, auch nicht an die Grenze, damit man nicht dem Uebel, dem Tode, nachgehe.

12. Nachdem diese Gottheit das Uebel jener Gottheiten, den Tod, abgeschlagen hatte, führte sie diese über den Tod hinüber.

13. Er (der im Munde befindliche Hauch) führte zuerst die Stimme hinüber. Als diese sich von dem Tode befreit hatte, ward sie zu Feuer. Dieses Feuer leuchtet, da es über den Tod hinübergekommen ist.

14. Darauf führte er den Einhauch hinüber. Als dieser sich vom Tode befreit hatte, ward er zum Winde. Dieser Wind weht, da er über den Tod hinübergekommen ist.

15. Darauf führte er das Auge hinüber. Als dieses sich vom Tode befreit hatte, ward es zur Sonne. Diese Sonne wärmt, da sie über den Tod hinübergekommen ist.

16. Darauf führte er das Ohr hinüber. Als dieses sich vom Tode befreit hatte, ward es zu den Weltgegenden. Diese Weltgegenden sind über den Tod hinübergekommen.

17. Darauf führte er das Denkvermögen hinüber. Als dieses sich vom Tode befreit hatte, ward es zum Monde. Dieser Mond scheint, da er über den Tod hinübergekommen ist. Wer Solches kennt, den führt diese Gottheit (der im Munde befindliche Hauch) auf dieselbe Weise über den Tod hinüber.

18. Darauf ersang er sich Nahrung. Jegliche Speise, die verspeist wird, wird eben von ihm verspeist. Hier hat er seinen Halt.

19. Die Götter sprachen: «Alle diese in so reichlichem Maasse vorhandene Speise hast du dir ersungen; lass auch uns an dieser Speise Theil haben». (Da sprach der Hauch) «Vereinigt euch um mich». Sie willigten ein und liessen sich allerwärts rings um ihn

nieder. Daher werden durch die Speise, welche man mit ihm (dem Hauche) verspeist, jene (Gottheiten, die Stimme u. s. w.) befriedigt. Wer Solches kennt, um den vereinigen sich in gleicher Weise die Seinigen, der wird Erhalter der Seinigen, ihr bester Führer, ihr Speise verzehrendes Oberhaupt.

20. Wer unter den Seinigen sich über Einen, der Solches kennt, zu erheben gedenkt, der wird seinen Pfleglingen nicht Genüge leisten; wer aber diesem zur Hand geht oder diesem gemäss seine Pfleglinge zu ernähren gedenkt, der wird seinen Pfleglingen Genüge leisten.

21. Er (der im Munde befindliche Hauch) ist Ajâsja Âṅgirasa, da er der Saft der Glieder ist¹⁾. Der Saft der Glieder ist der Hauch, ja der Saft der Glieder ist der Hauch. Daher verdorrt jedes Glied, es sei welches es wolle, aus dem der Hauch entweicht; denn dieser ist ja der Saft der Glieder.

22. Auch ist er Br̥haspati. Br̥hatî ist die Stimme, und er ist ihr Gebieter (pati). Darum ist jener auch Br̥haspati.

23. Auch ist er Brahmanaspati. Das Brahman ist ja die Stimme, und er ist ihr Gebieter (pati). Darum ist jener auch Brahmanaspati.

24. Auch ist er das Sâman. Das Sâman ist ja die Stimme, und er (der Hauch) ist sowohl jene (sâ) als auch dieser (ama)²⁾. Daher der Ursprung des Wortes Sâman. Oder auch weil er einer Plushi (ein bestimmtes Insect), einer Mücke, einem Elephanten, den drei Stätten (Welten) und Allem gleich (sama) ist. Wer dieses Sâman auf diese Weise kennt, erlangt die Vereinigung mit dem Sâman und den Besitz seiner Stätte.

25. Auch ist er der Udgîtha. Ud ist der Hauch, da ja durch den Hauch das All aufgerichtet (uttabdha) ist; Gîthâ aber ist die Stimme. Ud und Gîthâ ergeben das Wort Udgîtha.

26. In Bezug hierauf that auch Brahmadata Kâikitâneja, als er gerade Soma genoss, folgenden Ausspruch: «dieser Soma möge

1) Vgl. 9.

2) Vgl. Khând. Up. 1,6,1. fgg.

mir den Kopf spalten, wenn Ajâsja Âṅgirasa den Udgîtha mit etwas Anderem sang als womit ich ihn singe. Ja, mit der Stimme und mit dem Hauche sang er den Udgîtha!»

27. Wer das Eigenthümliche dieses Sâman kennt, dem wird Eigenthum zu Theil. Das Eigenthümliche des Sâman ist aber der Ton. Darum soll derjenige, der im Begriff ist ein Priesteramt zu verrichten, den Ton zur Stimme sich wünschen. Mit einer solchen tonreichen Stimme verrichte er das Priesteramt. Darum sieht man es gar gern, wenn Jemand bei einem Opfer tonreich ist und also auch Eigenthum besitzt. Wer dieses Eigenthümliche des Sâman in dieser Weise kennt, dem wird Eigenthum zu Theil.

28. Wer das Gold dieses Sâman kennt, dem wird Gold zu Theil. Das Gold des Sâman aber ist der Ton. Wer dieses Gold des Sâman in dieser Weise kennt, dem wird Gold zu Theil.

29. Wer den Halt dieses Sâman kennt, der findet Halt. Der Halt des Sâman aber ist die Stimme. Der Hauch, der gesungen wird, hat ja seinen Halt in der Stimme. Einige jedoch sagen «in der Speise».

30. Nun folgt das Beten der Pavamâna genannten Stotra. Es ist der Prastotar, der das Sâman zu singen anfängt. Wenn er den Gesang beginnt, dann flüstere man folgende Gebete:

«Führe mich aus dem Nichtseienden zum Seienden,
führe mich aus dem Dunkel zum Licht, führe mich
vom Tode zur Unsterblichkeit».

31. Wenn er sagt «führe mich aus dem Nichtseienden zum Seienden», so ist unter dem Nichtseienden der Tod, unter dem Seienden die Unsterblichkeit gemeint. Er sagt also: «führe mich vom Tode zur Unsterblichkeit, mache mich unsterblich».

32. Bei den Worten «führe mich aus dem Dunkel zum Licht» ist unter dem Dunkel der Tod, unter dem Licht die Unsterblichkeit gemeint. Er sagt also: «führe mich vom Tode zur Unsterblichkeit, mache mich unsterblich». In den Worten «führe mich vom Tode zur Unsterblichkeit» liegt nichts Verborgenes.

33. Was nun die übrigen Stotra betrifft, so soll man bei diesen Nahrung ersingen. Darum auch soll man bei diesen einen Wunsch thun zur Erlangung dessen, was man gern möchte. Ein Udgâtar, der Solches kennt, ersingt sich oder dem Opferherrs das, was er gern möchte. Wer dieses Sâman in dieser Weise kennt, erwirbt sich damit eine Stätte und braucht nicht zu befürchten, dass er einer Stätte verlustig ginge.

Viertes Brâhmaṇa.

1. Am Anfange war Dieses das Selbst in der Art des Geistes (Purusha). Als dieses sich umschaute, erblickte es nichts Anderes als sich. Was es zuerst aussprach, war «ich bin da». Darauf erhielt es den Namen Ich. Daher sagt auch heute noch Einer, wenn er angesprochen worden ist, zuerst «ich bin es», und darauf erst verkündet er den andern Namen, den er hat.

2. Weil dieses (Selbst), bevor (pûrva) noch Alles war, alles Uebel verbrannte (aushat), deshalb ist es Purusha (Geist). Wer Solches kennt, verbrennt denjenigen, der ihm zuvorzukommen trachtet.

3. Es fürchtete sich. Darum fürchtet man sich, wenn man allein ist. Da dachte es bei sich: «da es ausser mir nichts Anderes gibt, wovor fürchte ich mich denn?» Darauf verging seine Furcht; denn wovor hätte es sich fürchten sollen? Man fürchtet sich ja nur vor einem Zweiten.

4. Es war gar nicht vergnügt. Darum ist man nicht vergnügt, wenn man allein ist. Es wünschte sich einen Zweiten. Da ward es soviel als ein Mann und ein Weib, die sich umschlungen haben.

5. Es theilte sich (pat) in zwei Theile; darauf entstand ein Gatte (pati) und eine Gattin (patnî). Deshalb pflegte Jâgṇavalkja zu sagen: «wir zwei sind auf diese Weise jedes gleichsam ein halbes Stück». Darum wird die Leere durch ein Weib erfüllt. Mit diesem vermischte es sich; darauf entstanden die Menschen.

6. Diese aber dachte: «wie kann er sich mit mir, da er mich

aus sich selbst erzeugte, vermischen? Wohlan, ich will mich verstecken ».

7. Sie ward eine Kuh, der Andere ein Stier. Dieser vermischte sich mit jener; darauf entstanden die Rinder.

8. Die Eine ward eine Stute, der Andere ein Hengst. Dieser vermischte sich mit jener; darauf entstanden die Einhufer.

9. Die Eine ward eine Geis, der Andere ein Ziegenbock; und auch die Eine ein Schaf, der Andere ein Schafbock. Der Bock vermischte sich mit dem Mutterthier; darauf entstanden die Ziegen und Schafe. Auf diese Weise erschuf es (das Selbst) Alles, was hier als Pärchen besteht, bis zu den Ameisen hinab.

10. Da erkannte es, dass es die Schöpfung sei, da es ja Alles so eben erschaffen hatte. Darauf ward es die Schöpfung, und derjenige, der Solches kennt, befindet sich in dieser Schöpfung des Selbst.

11. Darauf rieb es das Feuer in folgender Weise: es schuf dieses aus einer Gebärmutter, dem Munde und den Händen. Daher haben diese Beiden (der Mund und die Hände) inwendig keine Haare, da ja die Gebärmutter inwendig keine Haare hat.

12. Wenn man sagt: «opfere diesem und opfere jenem», und so jeden einzelnen Gott nennt, so ist das seine (des Selbst) Schöpfung im Einzelnen, da dieses (das Selbst) ja alle Götter in sich begreift.

13. Alles Feuchte, was es hier gibt, schuf es aus dem Samen. Das ist auch der Soma. Alles, was hier ist, ist ja entweder Speise oder Verspeiser. Die Speise ist Soma, der Verspeiser — das Feuer.

14. Wenn es die Götter, die vorzüglicher sind, erschuf, so ist es die höhere Schöpfung des Brahman. Dass es, obgleich sterblich, Unsterbliche erschuf, deshalb ist es die höhere Schöpfung. Wer Solches kennt, befindet sich in dieser höheren Schöpfung des Selbst.

15. Damals war Dieses hier noch nicht gesondert. Es wurde durch Name und Erscheinungsform gesondert (durch die Formel): «dieser da in dieser Erscheinungsform ist der und der mit Namen». So wird auch heut zu Tage dieses durch Namen und Er-

scheinungsform gesondert (durch die Formel): «dieser da in dieser Erscheinungsform ist der und der mit Namen».

16. Es (das Selbst) ist hier überall, bis in die Nagelspitzen, eingedrungen. Man sieht es eben so wenig wie ein Scheermesser oder das Feuer, wenn diese in ihren Behältern stecken. Es erscheint ja nicht als Ganzes.

17. Wenn es athmet, heisst es Hauch; wenn es redet — Stimme; wenn es sieht — Auge; wenn es hört — Ohr; wenn es denkt — Denkorgan. Dies sind nur seine der Thätigkeit entsprechenden Namen. Wer das Eine oder Andere von diesen verehrt, hat nicht die richtige Kenntniss. Es erscheint ja als das Eine oder Andere von diesen, nicht ganz.

18. Das Selbst verehere man als Solches, da darin alle jene (der Hauch u. s. w.) zu Eins werden. Was uns den Weg zu Allem weiset, ist dieses Selbst, da man durch es Alles kennt. Wie man nach einer Fussspur Etwas auffinden würde, so findet derjenige, der Solches kennt, Ruhm und Ehre.

19. Dieses Selbst ist uns lieber als ein Sohn, lieber als Vermögen, lieber als alles Andere und steht uns näher. Wenn man zu Jemand, der einen Andern als das Selbst für ein Liebes erklärte, sagen würde, dass er das Liebe einbüssen werde, so könnte dieses wohl eintreffen. Wer das Selbst als das Liebe verehrt, dessen Liebes geht nicht zu Grunde.

20. In Bezug hierauf sagt man: «Wenn die Menschen durch die Kenntniss des Brahman Alles werden zu können meinen, was muss dann erst das Brahman gekannt haben, da durch es Alles entstanden ist?»

21. Am Anfange war Dieses das Brahman. Dieses erkannte das Selbst, indem es bei sich dachte «ich bin das Brahman». Daher entstand Alles. Wer immer von den Göttern dieses inne wurde, der wurde dieses; so verhielt es sich auch mit den Rshi, so auch mit den Menschen.

22. Als der Rshi Vâmadeva dieses erschaute, verfiel er auf

die Worte: «Ich war einst Manu und die Sonne¹⁾». Daher geschieht es auch heut zu Tage, dass derjenige, der da weiss, dass er das Brahman ist, Alles wird. Und selbst die Götter vermögen es nicht zu verhindern, dass er es wird, da er ihr Selbst wird. Wer aber eine andere Gottheit verehrt, indem er bei sich denkt: «der und der ist ein Anderer, und ich bin wieder ein Anderer», der hat nicht die richtige Erkenntniss. Er ist für die Götter nichts Anderes als ein Nutzthier. Wie viele Thiere dem Menschen zu Nutzen sind, so ist jeder einzelne Mensch den Göttern zu Nutzen. Schon wenn ein einziges Thier weggenommen wird, so ist dieses etwas Unliebes; wie viel mehr, wenn dieses mit vielen geschieht? Darum ist es ihnen (den Göttern) nicht lieb, wenn die Menschen dieses wissen.

23. Am Anfange war Dieses das Brahman, und zwar war dieses ganz allein. Da es allein war, konnte es sich nicht entfalten. Da schuf es aufschreitend eine bessere Erscheinungsform, den Kriegerstand, d. i. folgende Krieger unter den Göttern: Indra, Varuṇa, Soma, Rudra, Parganja, Jama, Mṛtju und Îcâna. Darum geht Nichts über den Kriegerstand, und darum verehrt der Brahmane den Krieger in Unterwürfigkeit, nämlich beim Râgasûja. Auf diese Weise verschafft er dem Krieger Ansehen. Das Brahman (zugleich auch der Priesterstand) ist aber die Geburtsstätte des Kriegerstandes. Darum zieht ein Fürst, auch wenn er die höchste Stellung erreicht hat, schliesslich den Priesterstand als seine Geburtsstätte in seine Nähe. Und wer ihm (dem Brahmanen), seiner Geburtsstätte, ein Leid anthut, der tritt gegen seine Geburtsstätte feindlich auf, dem ergeht es schlechter wie Einem, der einem Bessern ein Leid angethan hat.

24. Es (das Selbst²⁾) konnte sich noch nicht entfalten. Da schuf es die Kaste der Ackerbauer, d. i. folgende in Gruppen angegebene Götterklassen: die Vasu, die Rudra, die Âditja, die Viçve Devâs und die Marut.

1) RV. 4,26,1.

2) Das Selbst und das Brahman gelten für dasselbe.

25. Es konnte sich noch immer nicht entfalten. Da schuf es die Kaste der Çûdra, den Pûshan. Der Pûshan ist die Erde, da diese Alles, was es hier nur irgend gibt, zum Gedeihen bringt (pushjati).

26. Es konnte sich noch immer nicht entfalten. Da schuf es aufschreitend eine bessere Erscheinungsform, das Recht. Das Recht ist des Kriegerstandes Kriegerstand. Darum geht Nichts über das Recht. Auch hofft ein Schwächerer einen Stärkeren durch das Recht auf dieselbe Weise wie durch einen Fürsten zu bemeistern. Das Recht ist aber auch die Wahrheit. Darum sagt man von Einem, der die Wahrheit spricht, dass er das Recht spreche, und von Einem, der das Recht spricht, dass er die Wahrheit spreche. So ist denn Beides eines und dasselbe.

27. So verhält es sich mit den Brahmanen, Kriegern, Ackerbauern und Çûdra. Das Brahman erschien unter den Göttern als Agni, unter den Menschen als Brahmane; der (göttliche) Krieger (erschien hier) als Krieger, der (göttliche) Ackerbauer (hier) als Ackerbauer, der (göttliche) Çûdra (hier) als Çûdra. Darum wünscht man sich, wenn es sich um eine Stätte (Stellung) unter den Göttern handelt, die bei Agni; wenn es sich aber um eine Stätte (Stellung) unter den Menschen handelt, die unter Brahmanen. In diesen zwei Erscheinungsformen erschien ja das Brahman.

28. Wer aber von dieser Stätte scheidet ohne seine Stätte gesehen zu haben, dem ist diese, weil sie nicht erkannt wurde, nicht zu Nutzen, eben so wenig wie der Veda, wenn er nicht sturdirt wurde, oder ein anderes Werk, das nicht vollendet wurde. Wenn nun Jemand, der Solches nicht kennt, auch ein grosses und gutes Werk vollbringt, so geht dieses ihm doch schliesslich zu Grunde. Das Selbst verehere man als (wahre) Stätte. Wer das Selbst als (wahre) Stätte verehrt, dessen Werk geht nicht zu Grunde; denn aus diesem Selbst schafft er sich Alles, was er wünscht.

29. Nun ist dieses Selbst die Stätte aller Wesen. Dadurch, dass man opfert und Spenden in's Feuer wirft, ist es die Stätte

der Götter; dadurch, dass man Etwas auswendig lernt, die der Rshi; dadurch, dass man sich Nachkommenschaft wünscht und den Vätern Etwas hinlegt, die der Väter; dadurch, dass man Menschen beherbergt und ihnen zu essen gibt, die der Menschen; dadurch, dass man den Nutzthieren Gras und Wasser verschafft, die der Thiere; dadurch, dass reissende Thiere, Vögel (und andere Creaturen) bis zu den Ameisen in seinem Hause ihren Lebensunterhalt finden, die Stätte dieser Thiere. Wie man seiner eigenen Stätte Wohlergehen wünscht, so wünschen dem, der Solches kennt, alle Wesen Wohlergehen. Dieses ist, was man erwogen und erkannt hat.

30. Am Anfange war hier das Selbst, und zwar war dieses ganz allein. Da fühlte es das Verlangen ein Weib zu haben, sich fortzupflanzen, Vermögen zu besitzen und ein (frommes) Werk zu vollbringen. So weit und nicht weiter geht der Wunsch. Trotz aller Wünsche würde man doch nicht mehr als dieses erlangen. Daher hat auch heut zu Tage ein Alleinstehender das Verlangen ein Weib zu haben, sich fortzupflanzen, Vermögen zu besitzen und ein (frommes) Werk zu vollbringen. So lange man nur Eines von diesen nicht erlangt hat, hält man sich für unvollständig. Seine Vollständigkeit besteht aber in Folgendem:

31. Sein Selbst ist das Denkorgan, sein Weib die Stimme, seine Nachkommenschaft der Hauch; sein menschliches Vermögen ist das Auge, denn mit dem Auge erlangt er dieses; sein göttliches Vermögen ist das Ohr, denn mit dem Ohre hört er dieses; sein (frommes) Werk ist das Selbst, denn mit dem Selbst vollbringt er das (fromme) Werk. Dies ist das fünffache Opfer, das fünffache Opferthier, der fünffache Geist (Purusha), fünffach ist Alles, was es hier gibt. Wer Solches kennt, der erlangt Alles, was es hier gibt.

Fünftes Brâhmaṇa.

1. Als der Vater vermöge seiner Weisheit und Selbstpeinigung sieben Speisen erschuf, da war eine von diesen

ihm mit Allen gemein, zwei theilte er den Göttern zu, drei bestimmte er für sich und eine verlieh er den Thieren. An dieser hat Alles, was da athmet und was nicht, seinen Halt. Woher kommt es, dass diese Speisen, obgleich sie stets verspeist werden, sich nicht erschöpfen? Wer diese Unerschöpflichkeit kennt, der verspeist die Speise mit dem zugewandten Körpertheile, der gelangt zu den Göttern und lebt von der Nahrung.

So lauten die Cloka.

2. Es heisst «als der Vater vermöge seiner Weisheit und Selbstpeinigung sieben Speisen erschuf», weil der Vater in der That vermöge seiner Weisheit und Selbstpeinigung jene erschuf. Es heisst «da war eine von diesen ihm mit Allen gemein», weil die Speise, die man hier verspeist, ihm mit Allen gemein ist. Wer diese verehrt, befreit sich nicht vom Uebel, da sie vermischt ist.

3. Es heisst «zwei theilte er den Göttern zu», d. i. das in's Feuer Geworfene und das beim Opfer Hingegebene. Darum giesst man den Göttern Etwas in's Feuer und gibt beim Opfer Etwas hin. Aber man sagt auch, dass es das Neu- und Vollmondsopfer sei. Darum pflege man nicht ein Ishti genanntes Opfer darzubringen.

4. Es heisst «eine verlieh er den Thieren», d. i. die Milch. Denn sowohl Menschen als Thiere leben anfänglich von Milch. Deshalb lässt man ein Kind, sobald es geboren ist, entweder an Schmelzbutter lecken oder legt es zum Saugen an die Brust.

5. Von einem Kalbe aber sagt man, sobald es geboren ist, dass es noch kein Gras fresse. Es heisst «an dieser hat Alles, was da athmet und was nicht, seinen Halt», da an der Milch Alles, was da athmet und was nicht, seinen Halt hat.

6. Wenn man aber sagt, dass derjenige, der ein Jahr hindurch mit Milch opfert, einen abermaligen Tod von sich abwende, so erkenne man dieses nicht für richtig. An demselben Tage, an welchem man opfert, wendet derjenige, der Solches kennt, einen abermaligen Tod von sich ab; denn er reicht ja den Göttern die

ganze Nahrung. Wenn es heisst «woher kommt es, dass diese Speisen, obgleich sie stets verspeist werden, sich nicht erschöpfen?»

7. So ist die Unerschöpflichkeit (d. i. die Ursache der U.) der Mann, denn dieser erzeugt immer und immer wieder diese Speise. Wenn es heisst «wer diese Unerschöpflichkeit kennt», so ist unter Unerschöpflichkeit (unter der Ursache der U.) der Mann gemeint, denn dieser erzeugt unter beständigem Nachdenken durch Werke die Speise. Wenn er dieses nicht thäte, würde sie (die Speise) sich erschöpfen. Wenn es heisst «der verspeist die Speise mit dem zugewandten Körpertheile», so ist unter dem zugewandten Körpertheile der Mund gemeint, also «mit dem Munde». Die Worte «der gelangt zu den Göttern und lebt von der Nahrung» enthalten eine Anpreisung.

8. Wenn es heisst «drei bestimmte er für sich», so sind das Denkorgan, die Stimme und der Hauch gemeint; diese bestimmte er für sich. Man sagt «ich bin mit meinem Denkorgan anderwärts gewesen, ich habe es nicht gesehen; ich bin mit meinem Denkorgan anderwärts gewesen, ich habe es nicht gehört», weil man mit dem Denkorgan sieht und mit dem Denkorgan hört.

9. Wunsch, Entscheidung, zweifelnde Ueberlegung, Glaube, Unglaube, Entschlossenheit, Unentschlossenheit, Verlegenheit, Nachdenken, Furcht, alles dieses ist Denkorgan. Daher kommt es, dass man, wenn man auch von hinten berührt wird, dieses durch das Denkorgan inne wird.

10. Jeder beliebige Laut ist Stimme, da diese ein Ende findet und auch nicht (d. i. es gibt immer ein Geräusch in der Welt). Prâṇa, Apâna, Vjâna, Udâna, Samâna, Ana, alles dieses ist Hauch. Dieses Selbst aber erscheint wie folgt: als Stimme, als Denkorgan und als Hauch.

11. Diese (drei) sind die drei Stätten: die Stätte hier (die Erde) ist die Stimme, die Stätte der Luft (der Luftraum) — das Denkorgan, jene Stätte (der Himmel) — der Hauch.

12. Diese sind auch die drei Veda: der Ṛgveda ist die Stimme, der Jaḡurveda — das Denkorgan, der Sâmaveda — der Hauch.

13. Diese sind auch die Götter, die Väter und die Menschen: die Götter sind die Stimme, die Väter — das Denkorgan, die Menschen — der Hauch.

14. Diese sind auch Vater, Mutter und Nachkommenschaft: Vater ist das Denkorgan, Mutter — die Stimme, Nachkommenschaft — der Hauch.

15. Diese sind auch das Erkannte, das Zuerkennende und das Unerkannte: Alles, was erkannt ist, ist eine Erscheinungsform der Stimme, da die Stimme erkannt ist. Indem sie dazu geworden ist, fördert sie ihn (den Menschen).

16. Alles, was zu erkennen ist, ist eine Erscheinungsform des Denkorgans, da das Denkorgan zu erkennen ist. Indem es dazu geworden ist, fördert es ihn (den Menschen).

17. Alles, was nicht erkannt ist, ist eine Erscheinungsform des Hauchs, da der Hauch nicht erkannt ist. Indem er dazu geworden ist, fördert er ihn (den Menschen).

18. Der Körper dieser Stimme ist die Erde; das Feuer hier — seine Erscheinungsform als Licht. Daher reichen die Erde und das Feuer hier eben so weit wie die Stimme.

19. Der Himmel ist der Körper dieses Denkorgans; die Sonne da — seine Erscheinungsform als Licht. Daher reichen der Himmel und die Sonne da eben so weit wie das Denkorgan. Diese vermischten sich, darauf entstand der Hauch. Der ist Indra, und dieser hat keinen Widersacher. Nur ein Zweiter ist ein Widersacher. Wer Solches kennt, hat keinen Widersacher.

20. Das Wasser ist der Körper dieses Hauchs, der Mond da — seine Erscheinungsform als Licht. Daher reichen das Wasser und der Mond da eben so weit wie der Hauch.

21. Alle diese sind gleich und alle unendlich. Wer diese als endlich verehrt, gewinnt eine endliche Stätte; wer sie aber als unendlich verehrt, gewinnt eine unendliche Stätte.

22. Pragâpati als das Jahr ist sechzehntheilig. Seine fünfzehn Theile sind die Nächte, sein sechzehnter Theil ist unveränderlich. Mittels der Nächte füllt er sich und nimmt er ab. In der Neu-

mondsnacht fährt er mit diesem sechzehnten Theile in Alles, was hier Leben hat; an dem darauf folgenden Morgen kommt er zum Vorschein. Deshalb soll man in dieser Nacht, um es dieser Gottheit zu vergelten, keines lebenden Wesens Leben zu Nichte machen, auch nicht das einer Eidechse.

23. Der sechzehntheilige Pragâpati als das Jahr ist kein Anderer als ein Mann, der Solches kennt. Die fünfzehn Theile sind sein Vermögen, der sechzehnte Theil ist sein Selbst. Mittels des Vermögens füllt er sich und nimmt er ab. Das Selbst ist eine Nabe, das Vermögen ein Radkranz. Deshalb sagt man von Einem, der sogar um Alles gebracht wird, wenn er nur mit dem Selbst am Leben bleibt, dass er auf dem Radkranze wiedergekommen sei.

24. Der Stätten gibt es drei: die Stätte der Menschen, die Stätte der Väter und die Stätte der Götter. Die Stätte der Menschen ist nur durch einen Sohn, durch kein anderes Werk, zu gewinnen; die Stätte der Väter — durch ein (frommes) Werk, die Stätte der Götter — durch Wissen. Die beste unter den Stätten ist die Stätte der Götter; deshalb preist man das Wissen.

25. Nun kommt das Vermächtniss. Wenn Jemand zu sterben meint, spricht er zum Sohne: «du bist das Brahman, du bist das Opfer, du bist die Stätte». Der Sohn antwortet: «ich bin das Brahman, ich bin das Opfer, ich bin die Stätte».

26. Alles, was gelernt worden ist, wird einheitlich als das Brahman zusammengefasst; alle Opfer werden einheitlich als das Opfer zusammengefasst; alle Stätten werden einheitlich als die Stätte zusammengefasst. So weit und nicht mehr ist dieses All. (Und so denkt der Vater) «da dieser (der Sohn) dieses All ist, so möge er mir von hier aus von Nutzen sein». Darum sagt man von einem Sohne, wenn dieser unterwiesen ist, dass er eine Stätte gewähre, und deshalb unterweist man ihn. Wenn Jemand, der Solches kennt, von dieser Stätte scheidet, dann geht er mit-sammt diesen Hauchen in den Sohn ein. Hat er Etwas in verkehrter Weise vollbracht, so befreit ihn der Sohn von allem diesen. Deshalb heisst dieser Sohn. Durch den Sohn hat er auf

dieser Stätte einen Halt, und in ihn gehen die folgenden göttlichen, unsterblichen Hauche ein.

27. Aus der Erde und dem Feuer geht die göttliche Stimme in ihn ein. Göttlich ist die Stimme, durch welche man alles das wird, was sie spricht.

28. Aus dem Himmel und der Sonne geht das göttliche Denkorgan in ihn ein. Göttlich ist das Denkorgan, durch welches man lusterfüllt wird und nicht trauert.

29. Aus dem Wasser und dem Monde geht der göttliche Hauch in ihn ein. Göttlich ist der Hauch, welcher, er möge sich ergehen oder nicht, weder schwankt noch Schaden nimmt. Wer Solches kennt, wird das Selbst aller Wesen; er ist dieser Gottheit gleich. Wie alle Wesen diese Gottheit fördern, so fördern den, der Solches kennt, alle Wesen. Und während das, worüber die Geschöpfe trauern, bei diesen bleibt, kommt zu jenem nur das Gute. Zu den Göttern kommt nichts Böses.

30. Es folgt die Abwägung der Observanzen. Pragâpati erschuf die Sinnesorgane. Sobald sie erschaffen waren, suchten sie sich gegenseitig den Vorrang streitig zu machen. Die Stimme begann damit, dass sie reden wollte; das Auge damit, dass es sehen wollte; das Ohr damit, dass es hören wollte. So auch die anderen Sinnesorgane je nach dem Sinnesorgan.

31. Der Tod verwandelte sich in Müdigkeit, ergriff diese und nahm sie in Besitz. Nachdem der Tod sie in Besitz genommen hatte, schloss er sie ein. Deshalb wird die Stimme müde, deshalb das Auge, deshalb das Ohr. Den in der Mitte befindlichen Hauch nahm er aber nicht in Besitz.

32. Jene (die Sinnesorgane) begannen zu erkennen, dass dieser, welcher, er möge sich ergehen oder nicht, weder schwankt noch Schaden nimmt, der beste unter ihnen sei. Sie sagten «wohlan, lasst uns alle seine Erscheinungsform annehmen». Da nahmen sie alle seine Erscheinungsform an; deshalb werden sie nach ihm Hauche genannt. Wenn in einem Geschlecht Einer, der Solches kennt, die Oberhand bekommt, dann wird ja dieses Geschlecht

nach ihm benannt. Wer nun Einem, der Solches kennt, den Vorrang streitig zu machen sucht, der schwindet allmählich hin und stirbt endlich. Dieses in Bezug auf das Selbst.

33. Jetzt in Bezug auf die Gottheiten. Das Feuer begann damit, dass es brennen wollte; die Sonne damit, dass sie heiss sein wollte; der Mond damit, dass er leuchten wollte. So auch die anderen Gottheiten je nach der Gottheit. Wie es sich unter jenen Hauchen mit dem mittleren Hauche verhält, so unter diesen Gottheiten mit dem Winde. Die anderen Gottheiten gehen ja zur Rast, nicht aber der Wind. Der Wind ist die nie zur Ruhe gekommene Gottheit.

34. Es gibt folgenden Cloka:

« Von wo die Sonne aufgeht, und wohin sie untergeht,
(vom Hauche her geht sie auf, und im Hauche geht sie unter)
das Gesetz haben die Götter zur festen Regel gemacht,
und diese gilt heut und auch morgen ».

Was jene damals begannen, das thun sie auch heute. Deshalb beobachte man nur eine Observanz: man ziehe Luft ein und stosse sie wieder aus, damit Einen nicht das Uebel, der Tod, in Besitz nehme. Wenn man sie aber beobachtet, dann suche man sie auch zu vollenden. Wer Solches kennt, erlangt nun durch diese (Observanz) die Vereinigung mit jener Gottheit und den Besitz ihrer Stätte.

Sechstes Brâhmaṇa.

1. Name, Erscheinungsform und Thätigkeit bilden eine Dreieinheit. Unter den Namen ist die Stimme das Uktha derselben, da aus ihr alle Namen hervorgehen (uttishṭhanti). Sie ist ihr Sâman, da sie als solches allen Namen gleich (sama) ist. Sie ist ihr Brahman, da sie als solches alle Namen enthält (bibharti).

2. Unter den Erscheinungsformen ist das Auge das Uktha derselben, da aus ihm alle Erscheinungsformen hervorgehen. Es ist ihr Sâman, da es als solches allen Erscheinungsformen gleich

ist. Es ist ihr Brahman, da es als solches alle Erscheinungsformen enthält.

3. Unter den Thätigkeiten ist das Selbst das Uktha derselben, da aus ihm alle Thätigkeiten hervorgehen. Es ist ihr Sâman, da es als solches allen Thätigkeiten gleich ist. Es ist ihr Brahman, da es als solches alle Thätigkeiten enthält. Dieses, obgleich eine Dreiheit, ist nur Eines und zwar das Selbst; und das Selbst, obgleich nur Eines, ist diese Dreiheit. Dies ist die durch die Wahrheit verhüllte Unsterblichkeit. Die Unsterblichkeit ist der Hauch, die Wahrheit ist Name und Erscheinungsform; durch diese Zwei wird der Hauch verhüllt.

Zweiter Adhjâja.

E r s t e s B r â h m a ñ a. ¹⁾

1. Dr̥ptabâlâki war ein gelehrter Gârgja. Dieser sagte zu Agâtaçatru, Fürsten der Kâçi: «ich will dir das Brahman verkündigen». Da sprach Agâtaçatru: «tausend (Kühe) geben wir für diese Rede, und die Leute laufen herbei mit dem Rufe: ein (zweiter) Ganaka, ein (zweiter) Ganaka».

2. Da sagte Gârgja: «Jenen Geist (Purusha) in der Sonne verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als Meister, als das Haupt aller Wesen und als Fürsten». Wer diesen auf diese Weise verehrt, wird Meister, das Haupt aller Wesen und Fürst.

3. Da sagte Gârgja: «Jenen Geist (Purusha) im Monde verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den gewaltigen, in ein weisses Gewand gehüllten Fürsten Soma». Wer diesen

1) Vgl. Kaush. Up. 4.

auf diese Weise verehrt, für den wird Tag für Tag gekeltert und abermals gekeltert, und für den erschöpft sich nicht die Speise.

4. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) im Blitze verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den Glanzvollen». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der wird glanzvoll, und dem wird eine glanzvolle Nachkommenschaft zu Theil.

5. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) in der Leere verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als unbewegliche Fülle». Wer diesen auf diese Weise verehrt, erlangt eine Fülle von Nachkommenschaft und Vieh, und seine Nachkommenschaft verschwindet nicht von dieser Stätte.

6. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) im Winde verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als Indra Vairikunṭha und als das unbesiegte Heer». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der wird siegreich und niemals unterliegend, der überwindet seine Gegner.

7. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) im Feuer verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den Uebermächtigen». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der wird übermächtig, und auch seine Nachkommenschaft wird übermächtig.

8. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) im Wasser verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den Entsprechenden¹⁾». Wer diesen auf diese Weise verehrt, dem widerfährt ihm Entsprechendes, nicht Widersprechendes, und von dem wird ein Entsprechender erzeugt.

9. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) im Spiegel verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unter-

1) Weil das Wasser widerspiegelt.

halte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den Glänzenden». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der wird glänzend, dessen Nachkommenschaft wird glänzend, und der übertrifft an Glanz Alle, mit denen er zusammenkommt.

10. Da sagte Gârgja: «Diesen Geist (Purusha) in den Weltgegenden verehere ich als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den unzertrennlichen Genossen». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der erhält einen Genossen, und dessen Gefolge trennt sich nicht von ihm.

11. Da sagte Gârgja: «Ich verehere den Laut, der nach einem Gehenden hinterher sich erhebt, als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als Lebenshauch». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der erreicht auf dieser Stätte ein volles Lebensalter (100 Jahre), und den verlässt der Hauch nicht vor der Zeit.

12. Da sagte Gârgja: «Ich verehere diesen als Schatten erscheinenden Geist (Purusha) als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den Tod». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der erreicht auf dieser Stätte ein volles Lebensalter, und dem naht der Tod nicht vor der Zeit.

13. Da sagte Gârgja: «Schliesslich verehere ich diesen Geist (Purusha) im Selbst als das Brahman». Es erwiderte Agâtaçatru: «Unterhalte dich nicht mit mir über diesen! Ich verehere ihn als den mit einem Selbst Versehenen». Wer diesen auf diese Weise verehrt, der wird mit einem Selbst versehen, und dessen Nachkommenschaft wird mit einem Selbst versehen». Da verstummte Gârgja.

14. Agâtaçatru aber fragte: «Ist das Alles?» Gârgja erwiderte: «Ja, das ist Alles». Da sagte Agâtaçatru: «Mit diesem Wenigen ist es (das Brahman) nicht erkannt worden». Hierauf sagte Gârgja: «Ich will bei dir in die Lehre treten».

15. Agâtaçatru sagte: «Es widerspricht der natürlichen Ordnung, dass ein Brahmane bei einem Krieger in die Lehre tritt, in

der Erwartung, dass dieser ihm das Brahman verkündigen werde; doch will ich dich belehren». Hiermit nahm er ihn bei der Hand und erhob sich. Sie kamen zu einem schlafenden Manne. Diesen redete er (Agâtaçatru) mit folgenden Namen an: «Gewaltiger, in ein weisses Gewand gehüllter Fürst Soma!»¹⁾ Er erhob sich nicht. Da weckte er ihn, indem er ihn mit der Hand berührte. Darauf erhob sich dieser.

16. Es fragte Agâtaçatru: «Als dieser da eingeschlafen war, wohin war da dieser als Erkenntniss erscheinende Geist (Purusha) gerathen, und von wo ist er jetzt wiedergekommen?» Gârgja vermochte darüber Nichts zu sagen.

17. Da sprach Agâtaçatru: «Als dieser da eingeschlafen war, da hatte dieser als Erkenntniss erscheinende Geist (Purusha) durch die Erkenntniss die Erkenntniss jener Hauche an sich gezogen und lag in der Leere, die sich in dem Herzen befindet.

18. «Wenn er diese (die Erkenntniss der Hauche) ergreift, dann heisst es «der Mann schläft». Alsdann ist der Hauch ergriffen, die Stimme ergriffen, das Auge ergriffen, das Ohr ergriffen und das Denkorgan ergriffen.

19. «Wenn er dann im Traume umherstreicht, dann gehören ihm die Stätten, dann scheint er entweder ein grosser Fürst oder ein grosser Brahmane zu sein, oder auf- und abwärts zu steigen

20. «Wie ein grosser Fürst seine Landeskinder ergreifen und in seinem Lande nach Belieben umherziehen würde, so ergreift dieser (der als Erkenntniss erscheinende Geist) die Hauche und zieht in seinem Körper nach Belieben umher.

21. «Wenn man aber in tiefen Schlaf versunken ist und von Nichts ein Bewusstsein hat, dann ziehen sich die zweiundsiebzigtausend, Hitâ genannten Adern aus dem Herzen zum Herzbeutel hin. Auf diesen schleicht er (der als Erkenntniss erscheinende Geist) herbei und ruht im Herzbeutel.

22. «Wie ein Knabe oder ein grosser Brahmane, wenn er den

1) Vgl. oben 3.

Höhepunkt der Wonne erreicht hätte, ruhen würde, gerade so ruht er.

23. «Wie eine Spinne auf ihrem Gewebe hervorkommen würde, wie aus dem Feuer kleine Funken sich nach verschiedenen Richtungen zerstreuen, so fahren aus diesem Selbst alle Hauche, alle Stätten, alle Götter, alle Wesen, alle Selbst heraus und zerstreuen sich in verschiedenen Richtungen. Die Wahrheit der Wahrheit ist seine (des Selbst) geheime Bezeichnung». Die Wahrheit ist soviel als die Hauche, und die Wahrheit dieser ist dieses (Selbst).

Zweites Brâhmaṇa.

1. Wer das Kind mit seinem Behälter, mit dem Orte seiner Aufbewahrung, mit seinem Pfeiler und mit seinem Bande kennt, hält sieben hassende Widersacher zurück.

2. Der in der Mitte befindliche Hauch ist das Kind, sein Behälter ist das Dies, der Ort seiner Aufbewahrung das Dies, sein Pfeiler der Hauch, sein Band die Speise. Die folgenden sieben Unerschöpflichkeiten warten dem Kinde auf.

3. Mit den sieben rothen Streifen im Auge ist Rudra bei ihm betheiligt, mit dem Wasser im Auge Parganja, mit dem Augenstern Âditja, mit dem Weissen Agni, mit dem Schwarzen Indra, mit den unteren Augenwimpern ist die Erde bei ihm betheiligt, mit den oberen der Himmel. Wer Solches kennt, dessen Speise erschöpft sich nicht.

4. Hierzu folgender Ćloka:

Ein Trinkbecher mit nach unten gekehrter Oeffnung und nach oben gekehrtem Boden. In diesen ist allerlei Herrlichkeit niedergelegt. An seinem Rande sitzen die sieben Rshi, und die Stimme, die mit Brahman einverstanden ist, als achte.¹⁾

5. Mit «ein Trinkbecher mit nach unten gekehrter Oeffnung

1) Vgl. AV. 10,8,9.

und nach oben gekehrtem Boden» ist der Kopf gemeint, da dieser die Oeffnung nach unten und den Boden nach oben gekehrt hat. In «in diesen ist allerlei Herrlichkeit niedergelegt» sind unter allerlei Herrlichkeit die Hauche gemeint. Von den Hauchen spricht er, wenn er sagt «an seinem Rande sitzen die sieben Rshi». Die Rshi sind die Hauche. Von den Hauchen spricht er auch, wenn er sagt «die Stimme, die mit Brahman einverstanden ist, als achte», da die Stimme als achte mit dem Brahman einverstanden ist.

6. Gotama und Bharadvâga sind diese zwei (Ohren), Gotama ist dieses, und Bharadvâga dieses; Viçvâmitra und Ġamadagni sind diese zwei (Augen), Viçvâmitra ist dieses, und Ġamadagni dieses; Vasishṭha und Kaçjapa sind diese zwei (Nasenlöcher), Vasishṭha ist dieses und Kaçjapa dieses. Atri ist die Stimme, da mit Stimme (d. i. in hörbarer Weise) die Speise verspeist wird. Atri heisst ja so viel als Atti (der Verspeiser). Wer Solches kennt, wird der Verspeiser von Allem, und Alles wird ihm zur Speise.

Drittes Brâhmaṇa.

1. Das Brahman hat zwei Erscheinungsformen: eine körperhafte und eine unkörperhafte, d. i. eine sterbliche und eine unsterbliche, eine stehende und eine gehende, eine seiende (sat) und eine durch «diese» (tjam) bezeichnete¹⁾.

2. Alles, mit Ausnahme des Windes und des Luftraums, ist die körperhafte und somit sterbliche, stehende und seiende Erscheinungsform.

3. Die Sonne ist der Saft dieser körperhaften und somit sterblichen, stehenden und seienden Erscheinungsform, da sie der Saft der seienden ist.

4. Der Wind und der Luftraum aber sind die unkörperhafte

1) Die Worte *seiend* und *diese* sind eine künstliche Zerlegung von satja (sattja) *wahr*.

und hiermit unsterbliche, gehende und durch «diese» bezeichnete Erscheinungsform.

5. Der Geist (Purusha) in dieser Sonnenscheibe ist der Saft dieser unkörperhaften und somit unsterblichen, gehenden und durch «diese» bezeichneten Erscheinungsformen, da er der Saft der durch «diese» bezeichneten Erscheinungsform ist. So in Bezug auf die Gottheiten.

6. Nun in Bezug auf das Selbst. Alles, mit Ausnahme des Hauches und der Leere innerhalb des Selbst, ist die körperhafte und somit sterbliche, stehende und seiende Erscheinungsform.

7. Das Auge ist der Saft dieser körperhaften und somit sterblichen, stehenden und seienden Erscheinungsform, da dieses der Saft der seienden ist.

8. Der Hauch und die Leere innerhalb des Selbst aber sind die unkörperhafte und somit unsterbliche, gehende und durch «diese» bezeichnete Erscheinungsform.

9. Der Geist (Purusha) im rechten Auge ist der Saft dieser unkörperhaften und somit unsterblichen, gehenden und durch «diese» bezeichneten Erscheinungsform, da er der Saft der durch «diese» bezeichneten Erscheinungsform ist.

10. Die Erscheinungsform dieses Geistes gleicht einem mit Safran gefärbten Gewande, einem weissen Widderfell, einer Coccinelle, einer Feuerflamme, einer Lotusblüte oder einem einmaligen Aufblitzen. Wer Solches kennt, dem blitzt das Glück gleichsam einmal auf.

11. Nun folgt der Ausspruch. Er lautet «nicht, nicht»¹⁾, da nichts Anderes über dieses Nicht geht. Der Name für die Wahrheit ist aber Wahrheit. Die Wahrheit ist soviel als die Hauche und deren Wahrheit ist er (der Geist).

Viertes Brahmana.²⁾

1. Jâgnavalkja sprach: «Maitrejî! Ich bin, o Beste, im Be-

1) So v. a. der Geist (Purusha) lässt sich nicht näher bezeichnen. Vgl. 3,9,28. 4,2,6. 4,27.

2) Eine andere Redaction desselben Zwiegesprächs kehrt 4,5 wieder.

griff von diesem Orte fortzugehen und da will ich denn zwischen dir und Kâtjâjanî die Abrechnung machen».

2. Maitrejî fragte: «Wenn, o Erhabener, diese ganze mit Reichthümern angefüllte Erde mir gehörte, könnte ich wohl dadurch unsterblich werden?» Jâgñavalkja antwortete: «Nein! Dein Leben würde dann gerade so wie das vermögender Leute sein; Unsterblichkeit aber kann man durch Reichthum nicht erhoffen».

3. Da sagte Maitrejî: «Was thäte ich mit dem Reichthum, wenn ich durch ihn nicht unsterblich würde? Der Erhabene sage mir, was er weiss».

4. Es sprach Jâgñavalkja: «Da du, o Beste, uns lieb bist, sprichst du Liebes. Komm, setze dich, ich werde dir Etwas auseinandersetzen; wenn ich es dir aber auseinandersetze, so höre aufmerksam zu!» Maitrejî sagte: «Es spreche der Erhabene».

5. Jâgñavalkja sprach: «Nicht aus Liebe zum Gatten ist, o Beste, uns der Gatte lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Gatte lieb. Nicht aus Liebe zur Gattin ist, o Beste, uns die Gattin lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns die Gattin lieb. Nicht aus Liebe zu den Söhnen sind, o Beste, uns die Söhne lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Söhne lieb. Nicht aus Liebe zum Reichthum ist, o Beste, uns der Reichthum lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Reichthum lieb. Nicht aus Liebe zum Priesterstand ist, o Beste, uns der Priesterstand lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Priesterstand lieb. Nicht aus Liebe zum Kriegerstand ist, o Beste, uns der Kriegerstand lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Kriegerstand lieb. Nicht aus Liebe zu den Stätten sind, o Beste, uns die Stätten lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Stätten lieb. Nicht aus Liebe zu den Göttern sind, o Beste, uns die Götter lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Götter lieb. Nicht aus Liebe zu den Wesen sind, o Beste, uns die Wesen lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Wesen lieb. Nicht aus Liebe zu Allem ist, o Beste, uns Alles lieb, sondern

aus Liebe zum Selbst ist uns Alles lieb. Das Selbst muss, o Beste, gesehen, gehört, gedacht und mit Aufmerksamkeit verfolgt werden. Maitrejî! Durch das Sehen, Hören, Denken und Erkennen des Selbst ist, o Beste, Alles gekannt.

6. « Wer den Priesterstand in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat der Priesterstand preisgegeben. Wer den Kriegerstand in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat der Kriegerstand preisgegeben. Wer die Stätten in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Stätten preisgegeben. Wer die Götter in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Götter preisgegeben. Wer die Wesen in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Wesen preisgegeben. Wer Alles in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat Alles preisgegeben. Dieses Selbst ist der Priesterstand, der Kriegerstand, die Stätten, die Götter, die Wesen, ist Alles.

7. « Es ist wie mit den Tönen einer Trommel, die angeschlagen wird: man kann sie, wenn sie hinaus sind, nicht packen; wenn man aber die Trommel oder den Trommelschläger packt, so ist der Laut gepackt.

8. « Es ist wie mit den Tönen einer Laute, die angeschlagen wird: man kann sie, wenn sie hinaus sind, nicht packen; wenn man aber die Laute oder den Lautenschläger packt, so ist der Laut gepackt.

9. « Es ist wie mit den Tönen einer Muschel, die geblasen wird: man kann sie, wenn sie hinaus sind, nicht packen; wenn man aber die Muschel oder den Muschelbläser packt, so ist der Laut gepackt.

10. « Wie die Rauchwolken eines mit feuchtem Holze angelegten Feuers gesondert nach allen Richtungen ausströmen, so ist dieses hier der Aushauch des grossen Wesens: der R̥gveda, der Jaḡurveda, der Sāmaveda, die Atharvâṅgiras (der Atharvaveda), der Itihâsa, das Purâṇa, die Wissenschaften, die Upanishad, die Çloka, die Sûtra, die Anuvjâkhjâna und die Vjâkhjâna. Alle diese sind eben seine Aushauche.

11. « Wie das Meer der Sammelplatz aller Gewässer ist, so die Haut der Sammelplatz aller Gefühle, so die Nase der Sammelplatz aller Gerüche, so die Zunge der Sammelplatz aller Geschmäcke, so das Auge der Sammelplatz aller Erscheinungsformen, so das Ohr der Sammelplatz aller Töne, so das Denkorgan der Sammelplatz aller Entscheidungen, so das Herz der Sammelplatz aller Veda, so die Hände der Sammelplatz aller Thätigkeiten, so die Füße der Sammelplatz aller Gänge, so die Geschlechtstheile der Sammelplatz aller Wonnen, so der After der Sammelplatz aller Entleerungen, so die Stimme der Sammelplatz aller Wissenschaften.

12. « Wie ein in's Wasser geworfener Salzklumpen sich in Wasser auflösen würde, und wie man ihn nicht wieder herausnehmen könnte, das Wasser aber, wo immer man es schöpfte, salzig sein würde; so ist dieses grosse Wesen unendlich, unbegrenzt und Nichts als eine compacte Masse von Erkenntniss. Aus diesen Elementen hervorgegangen verschwindet es wieder in diese. Nach dem Tode gibt es kein Bewusstsein, dieses sage ich, o Beste, dir». So sprach Jâgñavalkja.

13. Maitreji aber sprach: « Mit den Worten, dass es nach dem Tode kein Bewusstsein gebe, hat mich der Erhabene in Verwirrung gebracht».

14. Es erwiderte Jâgñavalkja: « Ich spreche, o Beste, Nichts, was Verwirrung bringt; dieses genügt, o Beste, zur Erkenntniss.

15. « Denn wenn es etwa ein Zweites gibt, dann sieht Einer einen Andern, dann riecht Einer einen Andern, dann begrüsst Einer einen Andern, dann hört Einer einen Andern, dann denkt Einer einen Andern, dann erkennt Einer einen Andern.

16. « Wenn Einem aber Alles zum Selbst geworden ist, womit und wen sollte er dann sehen? Womit und wen sollte er dann riechen? Womit und wen sollte er dann begrüssen? Womit und wen sollte er dann hören? Womit und wen sollte er dann denken? Womit und wen sollte er dann erkennen? Womit sollte er den-

jenigen erkennen, durch den er dieses All erkennt? Womit sollte er, o Beste, den Erkenner erkennen?»

Fünftes Brâhmaṇa.

1. Die Erde ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Erde. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist (Purusha) in der Erde, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Körper befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist (Purusha) ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

2. Das Wasser ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Wassers. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Wasser, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Samen befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

3. Das Feuer ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Feuers. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Feuer, als auch, in Bezug auf das Selbst, der als Stimme, als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

4. Die Leere ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Leere. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist in der Leere, als auch, in Bezug auf das Selbst, die Leere im Herzen, der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist, ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

5. Der Wind ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Windes. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Winde, als auch, in Bezug auf das Selbst, der Hauch, der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist, ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

6. Die Sonne ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Sonne. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist in der Sonne, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Auge befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

7. Der Mond ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Mondes. Sowohl dieser als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Monde, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Denkorgan befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

8. Die Weltgegenden sind die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Weltgegenden. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist in den Weltgegenden, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Ohr und im Widerhall befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

9. Der Blitz ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Blitzes. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Blitz, als auch, in Bezug auf das Selbst, der in der Glut befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

10. Der Donner ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Donners. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Donner, als auch, in Bezug auf das Selbst, der im Laut und im Ton befindliche als Glut und Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

11. Das Recht ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Rechtes. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Recht, als auch, in Be-

zug auf das Selbst, der im Recht befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

12. Die Wahrheit ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Wahrheit. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist in der Wahrheit, als auch, in Bezug auf das Selbst, der in der Wahrheit befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

13. Die Menschheit ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit der Menschheit. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist in der Menschheit, als auch, in Bezug auf das Selbst, der in der Menschheit befindliche als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

14. Das Selbst ist die Süßigkeit aller Wesen, und alle Wesen sind die Süßigkeit des Selbst. Sowohl der als Glut und als Unsterblichkeit erscheinende Geist im Selbst, als auch das Selbst, der als Licht und als Unsterblichkeit erscheinende Geist, ist das Selbst, ist Unsterblichkeit, ist das Brahman, ist Alles.

15. Das Selbst ist der Oberherr aller Wesen und der Fürst aller Wesen. Wie alle Speichen in die Radnabe und in den Radkranz eingefügt sind, so sind alle Hauche, alle Stätten, alle Götter, alle Wesen, alle diese Selbst in dieses Selbst eingefügt.

16. Diese Süßigkeit verkündete Dadhjañk Âtharvāna den Aṣvin. Da hat der Rshi dieses erschaut und gesprochen:

«Euch zum Lohne, o Männer, offenbare ich, wie der Donner den Regen, die gewaltige That, die Süßigkeit, welche Dadhjañk Âtharvāna euch durch den Kopf des Rosses verkündete». ¹⁾

17. Diese Süßigkeit verkündete Dadhjañk Âtharvāna den Aṣvin. Da hat der Rshi dieses erschaut und gesprochen:

1) RV. 1,116,12.

«Dem Dadhjañk Âtharvaṇa habt ihr, o Aṣvin, den Kopf des Rosses aufgesetzt. Er, der die Ordnung einhält, hat euch, o Aṣvin, die Süssigkeit Tvasṭar's verkündet, die unter seiner Achselgrube sich befand». ¹⁾

18. Diese Süssigkeit verkündete Dadhjañk Âtharvaṇa den Aṣvin. Da hat der Ṛshi dieses erschaut und gesprochen:

«Er machte zuerst (puras) die Zweifüssler, er machte zuerst (puras) die Vierfüssler; da ward er zuerst (puras) ein Vogel und betrat dann als Geist (Purusha) die Burgen (puras)».

Dieser Geist (Purusha) ist in allen Burgen (pūrshu) der in der Burg Liegende (puriṣaja). Es giebt Nichts, das er nicht verhüllt, Nichts, was er nicht verdeckt hätte.

19. Diese Süssigkeit verkündete Dadhjañk Âtharvaṇa den Aṣvin. Da hat der Ṛshi dieses erschaut und gesprochen:

«In seiner Gestalt entsprach er jeder Gestalt; diese seine Gestalt ist zum Anschauen. Indra wandelt vermöge seiner Künste vielgestaltig umher, denn zehnmal hundert Falben sind für ihn angeschirrt». ²⁾

Die Falben sind das Selbst, und die zehn und die vielen und die unendlichen Tausende sind das Selbst. Das ist das Brahman, das Nichts vor und Nichts hinter, Nichts in und Nichts ausser sich hat. Das Brahman ist das Alles erschauende Selbst. So lautet die Unterweisung.

20. Nun folgt die Lehrerreihe ³⁾: Wir haben dieses von Çaurpañājja, Çaurpañājja von Gautama, Gautama von Vâtsja, Vâtsja von Vâtsja und Pârâçarja, Pârâçarja von Sâṅkṛtja und Bhâradvâga, Bhâradvâga von Audavâhi und Çâṇḍilja, Çâṇḍilja von Baiḡavâpa und Gautama, Gautama von Baiḡavâpâjana und Vaisṭapureja, Vaisṭapureja von Çâṇḍilja und Rauhiṇâjana, Rauhiṇâjana von Çaunaka, Âtreja und Raibhja, Raibhja von Pautimâ-

1) ṚV. 1,117,22.

2) ṚV. 6,47,18.

3) Mit kleinen Abweichungen von 4,5,26 fgg.

shjâjana und Kaundinjâjana, Kaundinjâjana von Kaundinja, Kaundinja von Kaundinja und Âgniveçja.

21. Âgniveçja von Saitava, Saitava von Pârâçarja, Pârâçarja von Ġâtûkarnja, Ġâtûkarnja von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Bhâradvâga, Âsurâjana und Gautama, Gautama von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Baigavâpâjana, Baigavâpâjana von Kauçikâjani, Kauçikâjani von Ghrtakauçika, Ghrtakauçika von Pârâçarjâjana, Pârâçarjâjana von Pârâçarja, Pârâçarja von Ġâtûkarnja, Ġâtûkarnja von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Bhâradvâga, Âsurâjana und Jâska, Âsurâjana von Traivani, Traivani von Aupağandhani, Aupağandhani von Âsuri, Âsuri von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Âtreja.

22. Âtreja von Mânti, Mânti von Gautama, Gautama von Gautama, Gautama von Vâtsja, Vâtsja von Çândilja, Çândilja von Kaiçorja Kâpja, Kaiçorja Kâpja von Kumârahârîta, Kumârahârîta von Gâlava, Gâlava von Vidarbhîkaundinja, Vidarbhîkaundinja von Vatsanapât Bâbhava, Vatsanapât Bâbhava von Pathin Saubhara, Pathin Saubhara von Ajâsja Âṅgîrîsa, Ajâsja Âṅgîrîsa von Âbhûti Tvâshṭra, Âbhûti Tvâshṭra von Viçvarûpa Tvâshṭra, Viçvarûpa Tvâshṭra von den Açvin, die Açvin von Dadhjañk Âtharvaṇa, Dadhjañk Âtharvaṇa von Atharvan Daiva, Atharvan Daiva von Mṛtju Prâdhvaṃsana, Mṛtju Prâdhvaṃsana von Pradhvaṃsana, Pradhvaṃsana von Ekarshi, Ekarshi von Vipragitti, Vipragitti von Vjasṭi, Vjasṭi von Sanâru, Sanâru von Sanâtana, Sanâtana von Sanaga, Sanaga von Parameshṭhin, Parameshṭhin von Brahman. Das Brahman besteht durch sich selbst. Verneigung dem Brahman.

Dritter Adhjâja.

Erstes Brâhmaṇa.

1. Ġanaka, Fürst der Videha, brachte ein von vielen Geschenken begleitetes Opfer dar. Zu diesem Opfer hatten sich Brahmanen der Kuru-Paṅkâla versammelt. Ġanaka, Fürst der Videha, bekam das Verlangen zu wissen, wer wohl der Gelehrteste unter diesen Brahmanen sei.

2. Er hegte tausend Kühe ein. An den Hörnern jeder Kuh waren je zehn Viertel (eine bestimmte Goldmünze) angebunden. Zu jenen sprach er nun «Erhabene Brahmanen! Wer von Euch der gelehrteste Brahmane ist, der treibe diese Kühe für sich heraus». Aber die Brahmanen wagten es nicht.

3. Da sagte Jâgṇavalkja zu seinem Schüler «treibe, lieber Sâmaçravas, diese heraus». Da holte er sie heraus, die Brahmanen aber grollten, indem sie dachten: «Wie kann jener sich für den gelehrtesten Brahmanen unter uns ausgeben?»

4. Ġanaka, Fürst der Videha, hatte Açvala zum Hauspriester. Dieser fragte jenen: «Bist du, o Jâgṇavalkja, wirklich der gelehrteste Brahmane unter uns?» Dieser erwiederte: «Wir verbeugen uns vor dem gelehrtesten Brahmanen, wir haben nur ein Verlangen nach Kühen». Darauf begann der Hauspriester Açvala ihn zu befragen.

5. «Jâgṇavalkja», fragte er, «wenn Alles vom Tode ergriffen und Alles vom Tode erfasst ist, durch wen befreit sich ein Opferherr vollständig vom Alles ergreifenden Tode?» «Durch den Hotar genannten Priester, das Feuer, die Stimme. Der Hotar eines Opfers ist die Stimme; so ist denn die Stimme das Feuer, der Hotar, die Befreiung und die vollständige Befreiung».

6. «Jâgṇavalkja», fragte er, «wenn Alles von Tag und Nacht ergriffen, Alles von Tag und Nacht erfasst ist, durch wen befreit sich ein Opferherr vollständig von Tag und Nacht, die Alles

ergreifen?» «Durch den Adhvarju genannten Priester, das Auge, die Sonne. Der Adhvarju des Opferers ist das Auge; so ist denn das Auge die Sonne, der Adhvarju, die Befreiung und die vollständige Befreiung».

7. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn Alles von der ersten und von der zweiten Hälfte eines Monats ergriffen, Alles von der ersten und zweiten Hälfte eines Monats erfasst ist, durch wen befreit sich ein Opferherr vollständig von der ersten und von der zweiten Hälfte eines Monats, die Alles ergreifen?» «Durch den Brahman genannten Priester, das Denkorgan, den Mond. Der Brahman eines Opfers ist das Denkorgan; so ist denn das Auge der Mond, der Brahman, die Befreiung und die vollständige Befreiung».

8. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn der Luftraum, so zu sagen, ohne Stütze ist, mittels welches Aufstieges besteigt ein Opferherr die Himmelsstätte?» «Mittels des Udgâtar genannten Priesters, des Windes, des Hauches. Der Udgâtar eines Opfers ist der Hauch; so ist denn der Hauch Wind, der Udgâtar, die Befreiung und die vollständige Befreiung». So die vollständigen Befreiungen, jetzt die regelrechten Zahlen.

9. «Jâgñavalkja», fragte er, «von wie vielen Sprüchen wird der Hotar heute beim Opfer Gebrauch machen?» «Von dreien». «Welches sind diese?» «Die Puronuvâkjâ, die Jâgjâ und drittens die Çasjâ.» «Was gewinnt er durch diese?» «Durch die Puronuvâkjâ gewinnt er die Erdenstätte, durch die Jâgjâ die Luftraumstätte, durch die Çasjâ die Himmelsstätte».

10. «Jâgñavalkja» fragte er, «wie viele Opferspenden wird der Adhvarju heute beim Opfer in's Feuer werfen?» «Drei». «Welches sind diese drei?» «Die, welche beim Hineinwerfen aufflammen; die, welche beim Hineinwerfen überströmen; die, welche beim Hineinwerfen oben zu liegen kommen». «Was gewinnt er durch diese?» «Durch die, welche beim Hineinwerfen aufflammen, gewinnt er die Stätte der Götter, da die Stätte der Götter, so zu sagen, strahlt; durch die, welche beim Hineinwer-

fen überströmen, die Stätte der Menschen, da die Stätte der Menschen, so zu sagen, überströmt; durch die, welche beim Hineinwerfen oben (adhi) zu liegen kommen, die Stätte der Väter, da die Stätte der Väter, so zu sagen, hinunter (adhas) strebt».

11. «Jâgñavalkja», fragte er, «mit wie vielen Gottheiten wird der Brahman heute das Opfer von Süden her beschützen?» «Mit einer». «Welches ist diese eine?» «Das Denkorgan. Unendlich ist das Denkorgan, unendlich sind alle Götter, die unendliche Stätte gewinnt man dadurch».

12. «Jâgñavalkja», fragte er, «wie viele Stotrija-Verse wird der Udgâtar heute beim Opfer preisend aussprechen?» «Drei». «Welches sind diese drei?» «Die Purnuvâkjâ, die Jâgjâ und drittens die Çasjâ». «So in Bezug auf die Gottheiten, jetzt in Bezug auf das Selbst. Welches sind die in Bezug auf das Selbst?» «Die Purnuvâkjâ ist der Einhauch, die Jâgjâ — der Aushauch, die Çasjâ — der Durchhauch». «Was gewinnt man durch diese?» «Alles, was hier Leben hat». Darauf verstummte der Priester Açvala.

Zweites Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Ġâratkârava Ârtabhâga. «Jâgñavalkja», fragte er, «wie viele Ergreifer und wie viele mächtigere Ergreifer gibt es?» «Acht Ergreifer und acht mächtigere Ergreifer». «Welches sind die acht Ergreifer und die acht mächtigeren Ergreifer?»

2. «Ein Ergreifer ist der Einhauch. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, den Geruch, ergriffen, da man mit dem Einhauch die Gerüche riecht.

3. «Ein Ergreifer ist die Zunge. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, den Geschmack, ergriffen, da man mit der Zunge die Geschmäcke erkennt.

4. «Ein Ergreifer ist die Stimme. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, den Namen, ergriffen, da man mit der Stimme die Namen ausdrückt.

5. «Ein Ergreifer ist das Auge. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, die Erscheinungsform, ergriffen, da man mit dem Auge die Erscheinungsformen sieht.

6. «Ein Ergreifer ist das Ohr. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, den Laut, ergriffen, da man mit dem Ohre die Laute hört.

7. «Ein Ergreifer ist das Denkorgan. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, den Wunsch, ergriffen, da man mit dem Denkorgan Wünsche empfindet.

8. «Ein Ergreifer sind die Hände. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, das Werk, ergriffen, da man mit den Händen ein Werk verrichtet.

9. «Ein Ergreifer ist die Haut. Dieser wird durch einen mächtigeren Ergreifer, das Gefühl, ergriffen, da man mit der Haut die Gefühle empfindet. Dies sind die acht Ergreifer und die acht mächtigeren Ergreifer».

10. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn Alles die Speise des Todes ist, welcher Gottheit Speise ist der Tod?» «Der Tod ist Feuer. Dieses wehrt, als Speise des Wassers (apâm), einen abermaligen Tod ab (apa)».

11. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn der Mensch stirbt, was verlässt ihn dann nicht?» «Der Name. Unendlich ist der Name, unendlich sind alle Götter, eine unendliche Stätte gewinnt man dadurch».

12. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn der Mensch stirbt, fahren dann die Hauche aus ihm heraus, oder nicht?» «Nein», antwortete Jâgñavalkja, «sie werden in ihm mit einander vereinigt, er aber schwillt, bläst sich auf und liegt, aufgeblasen, todt da».

13. «Jâgñavalkja», fragte er, «wenn nach des Menschen Tode die Stimme in's Feuer eingeht, der Hauch in den Wind, das Auge in die Sonne, das Denkorgan in den Mond, das Ohr in die Weltgegenden, der Körper in die Erde, das Selbst in die Leere, die Haare am Körper in die Kräuter, die Kopfhaare in die Bäume, und wenn das Blut und der Same in's Wasser niedergelegt werden,

was wird dann aus dem Menschen?» «Reiche mir die Hand her, mein Lieber!

14. «Ârtabhâga!» sagte er: «wir werden es Beide erfahren, aber diese unsere Angelegenheit gehört nicht unter die Leute». Da traten sie hinaus und rathschlagten. Was sie sprachen, betraf das Werk, und was sie priesen, betraf das Werk, nämlich, durch ein gutes Werk wird man gut, durch ein böses — böse'. Darauf verstummte Ġâratkârava Ârtabhâga.

Drittes Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Bhuġju Lâhjâjani. «Jâġṇavalkja», sagte er, «als fahrende Schüler wanderten wir im Lande der Madra umher und kamen in das Haus des Kâpja Patañkala. Dieser hatte eine Tochter, die von einem Gandharva besessen war. Diesen fragten wir, wer er sei; er antwortete, dass er Sudhanvan Âṅgirasa heisse. Als wir uns bei ihm nach den Grenzen der Stätten erkundigten, da fragten wir ihn, wohin die Pârikshita gerathen seien, und wiederum, wohin die Pârikshita gerathen seien. Diese Frage, wohin die Pârikshita gerathen seien, richte ich an dich, Jâġṇavalkja!»

2. Dieser erwiderte: «Jener sagte wohl, dass sie dahin gegangen seien, wohin diejenigen gehen, welche ein Rossopfer dargebracht haben». «Wohin gehen denn diejenigen, welche ein Rossopfer dargebracht haben?» «Zweiunddreissig Tagereisen des Götterwagens beträgt der Umfang dieser Stätte, die Erde umfasst in zweimal grösserer Ausdehnung diese Stätte, das Meer umfasst in zweimal grösserer Ausdehnung die Erde. Dazwischen ist eine Leere von der Breite der Schneide eines Rasirmessers oder des Flügels einer Fliege. Jene (die das Rossopfer dargebracht haben) übergab Indra, nachdem er sich in einen Adler verwandelt hatte, dem Winde, und der Wind ging, nachdem er sie sich aufgesetzt hatte, dahin, wohin die Pârikshita gerathen waren. So ungefähr pries jener (der Gandharva) den Wind. Daher ist sowohl der Erfolg als auch die Erreichung der Wind. Wer Solches kennt, der

überwindet einen abermaligen Tod und erreicht ein volles Lebensalter». Darauf verstummte Bhugju Lâhjâjani.

Viertes Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Kahoda Kaushîtakeja. «Jâgñavalkja», sagte er: «Setze mir auseinander, was das vor Augen liegende und offenbare Brahman, was das in Allem befindliche Selbst ist». «Dieses dein Selbst ist in Allem befindlich». «Welches, o Jâgñavalkja, ist in Allem befindlich?» «Dasjenige, welches Hunger und Durst, Kummer, Verwirrung, Alter und Tod überwindet. Wenn Brahmanen dieses Selbst erkannt haben, stehen sie ab von dem Verlangen nach Kindern, von dem Verlangen nach Reichthum und von dem Verlangen nach Stätten, und wandern als Bettler. Das Verlangen nach Kindern ist Verlangen nach Reichthum, das Verlangen nach Reichthum — Verlangen nach Stätten; denn Beides ist eben Verlangen¹). Deshalb wünsche ein Gelehrter, nachdem er die Gelehrsamkeit von sich gethan hat, in kindlicher Einfalt zu verharren. Wenn er die kindliche Einfalt und die Gelehrsamkeit von sich gethan hat, ist er ein Muni. Wenn er das Nicht-Muni-Sein und das Muni-Sein von sich gethan hat, ist er ein Brahmane. «Wodurch wäre er dann ein Brahmane?» «Dadurch, dass er da ist, wird derjenige, der Solches kennt, ein solcher (wie er eben geschildert wurde)». Darauf verstummte Kahoda Kaushîtakeja.

Fünftes Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Ushasta Kâkrâjaṇa. «Jâgñavalkja», sagte er: «Setze mir auseinander, was das vor Augen liegende offenbare Brahman, was das in Allem befindliche Selbst ist». «Dieses dein Selbst ist in Allem befindlich». «Welches, o Jâgñavalkja, ist in Allem befindlich?» «Was mit dem Einhauch einathmet, ist dein in Allem befindliche Selbst; was mit dem Aushauch

1) Vgl. 4,4,26.

ausathmet, ist dein in Allem befindliche Selbst; was mit dem Durchhauch durchathmet, ist dein in Allem befindliche Selbst; was mit dem Aufhauch aufathmet, ist dein in Allem befindliche Selbst; was mit dem Mithauch mitathmet, ist dein in Allem befindliche Selbst». Darauf sagte Ushasta Kâkrâjaṇa: «Wenn es auf diese Weise gekennzeichnet wird, so ist dieses gerade so, als wenn Jemand sagte: das dort ist ein Rind, das dort ist ein Pferd! Setze mir auseinander, was das vor Augen liegende offenbare Brahman, was das in Allem befindliche Selbst ist». «Dieses dein Selbst ist in Allem befindlich». «Welches, o Jâgñavalkja, ist in Allem befindlich?» «Es möchte dir nicht gelingen, den Seher des Sehens zu sehen, den Hörer des Hörens zu hören, den Denker des Denkens zu denken, den Erkenner des Erkennens zu erkennen. Dieses dein Selbst ist in Allem befindlich; ein Anderes als dieses hat zu leiden». Darauf verstummte Ushasta Kâkrâjaṇa.

Sechstes Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Gârgî Vâkakovî. «Jâgñavalkja», sagte sie: «Da Alles in's Wasser ein- und verwoben ist, worin ist das Wasser ein- und verwoben?» «In den Wind, Gârgî!» «Worin ist der Wind ein- und verwoben?» «In die Leere, Gârgî!» «Worin ist die Leere ein- und verwoben?» «In die Stätten des Luftraums, Gârgî!» «Worin sind die Stätten des Luftraums ein- und verwoben?» «In die Stätten des Himmels, Gârgî!» «Worin sind die Stätten des Himmels ein- und verwoben?» «In die Stätten der Sonne, Gârgî!» «Worin sind die Stätten der Sonne ein- und verwoben?» «In die Stätten des Mondes, Gârgî!» «Worin sind die Stätten des Mondes ein- und verwoben?» «In die Stätten der Sterne, Gârgî!» «Worin sind die Stätten der Sterne ein- und verwoben?» «In die Stätten der Götter, Gârgî!» «Worin sind die Stätten der Götter ein- und verwoben?» «In die Stätten der Gandharva, Gârgî!» «Worin sind die Stätten der Gandharva ein- und verwoben?» «In die Stätten Pragâpati's, Gârgî!» «Worin sind die Stätten Pragâpati's ein- und verwoben?» «In die Stätten

Brahman's, Gârgî!» «Worin sind die Stätten Brahman's ein- und verwoben?» Da sagte er: «Gârgî! Frage nicht zu viel, damit dir nicht der Kopf berste. In Bezug auf die Gottheiten darf man nicht zu viel fragen. Du fragst zu viel! Gârgî! Frage nicht zu viel!» Darauf verstummte Gârgî Vâkakovî.

Siebentes Brâhmaṇa.

1. Darauf befragte ihn Uddâlaka Âruni. «Jâgnavalkja!» sagte er: «Wir hielten uns, das Opfer studierend, im Lande der Madra im Hause des Patañkala Kâpja auf. Dieser hatte eine Gattin, die von einem Gandharva besessen war. Diesen fragten wir, wer er sei; er antwortete, dass er Kavandha Âtharvaṇa heiße.

2. «Da sagte er zu Patañkala Kâpja und den Kennern der Opfer: ‚Kennst du, Kâpja, den Faden, an dem diese und jene Stätte und alle Wesen mit einander verknüpft sind?‘ Es antwortete Patañkala Kâpja: ‚Nicht kenne ich, Erhabener, diesen.‘

3. «Da sagte er zu Patañkala Kâpja und den Kennern des Opfers: ‚Kennst du, Kâpja, den inneren Lenker, der diese und jene Stätte und alle Wesen im Innern lenkt?‘ Es antwortete Patañkala Kâpja: ‚Nicht kenne ich, Erhabener, diesen.‘

4. «Da sagte er zu Patañkala Kâpja und den Kennern der Opfer: ‚Wer, o Kâpja, diesen Faden und diesen inneren Lenker kennt, der wäre ein Kenner des Brahman, ein Kenner der Stätten, ein Kenner der Götter, ein Kenner der Veda, ein Kenner der Opfer, ein Kenner der Wesen, ein Kenner des Selbst, ein Kenner von Allem.‘ So sprach er zu denen. Ich kenne dieses; wenn du aber, o Jâgnavalkja, ohne diesen Faden und diesen Lenker zu kennen, die für die Brahmanen bestimmten Kühe für dich hinaustreibst, dann wird dir der Kopf bersten.»

5. «Ich kenne, o Gautama¹⁾, diesen Faden und diesen inneren Lenker.» «Jeder Beliebige könnte ja sagen ‚ich kenne das, ich kenne das‘. Sage, wie du es kennst.»

1) Uddâlaka Âruni ist damit gemeint.

6. «Dieser Faden ist, o Gautama, der Wind. Der Wind ist der Faden, durch welchen diese und jene Stätte und alle Wesen mit einander verknüpft sind. Darum sagt man, o Gautama, wenn ein Mensch gestorben ist, dass seine Glieder auseinandergefallen seien. Der Wind ist ja, o Gautama, der Faden, durch welchen sie mit einander verknüpft sind». «So ist es, nun sprich auch vom inneren Lenker».

7. «Wer, in der Erde sich befindend, von der Erde verschieden ist, wen die Erde nicht kennt, wessen Körper die Erde ist, wer, im Innern seiend, die Erde lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

8. «Wer, im Wasser sich befindend, vom Wasser verschieden ist, wen das Wasser nicht kennt, wessen Körper das Wasser ist, wer, im Innern befindlich, das Wasser lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

9. «Wer, im Feuer sich befindend, vom Feuer verschieden ist, wen das Feuer nicht kennt, wessen Körper das Feuer ist, wer, im Innern seiend, das Feuer lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

10. «Wer, in der Leere sich befindend, von der Leere verschieden ist, wen die Leere nicht kennt, wessen Körper die Leere ist, wer, im Innern seiend, die Leere lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

11. «Wer, im Winde sich befindend, vom Winde verschieden ist, wen der Wind nicht kennt, wessen Körper der Wind ist, wer, im Innern seiend, den Wind lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

12. «Wer, in der Sonne sich befindend, von der Sonne verschieden ist, wen die Sonne nicht kennt, wessen Körper die Sonne ist, wer, im Innern seiend, die Sonne lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

13. «Wer, im Monde und in den Sternen sich befindend, von Mond und Sternen verschieden ist, wen Mond und Sterne nicht kennen, wessen Körper Mond und Sterne sind, wer, im Innern

seiend, Mond und Sterne lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

14. « Wer, in den Weltgegenden sich befindend, von den Weltgegenden verschieden ist, wen die Weltgegenden nicht kennen, wessen Körper die Weltgegenden sind, wer, im Innern seiend, die Weltgegenden lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

15. « Wer, im Blitze sich befindend, vom Blitze verschieden ist, wen der Blitz nicht kennt, wessen Körper der Blitz ist, wer, im Innern seiend, den Blitz lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

16. « Wer im Donner sich befindend, vom Donner verschieden ist, wen der Donner nicht kennt, wessen Körper der Donner ist, wer, im Innern seiend, den Donner lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker. So in Bezug auf die Gottheiten, jetzt in Bezug auf die Stätten.

17. « Wer, in allen Stätten sich befindend, von allen Stätten verschieden ist, wen keine Stätte kennt, wessen Körper alle Stätten sind, wer, im Innern seiend, alle Stätten lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker. So also in Bezug auf die Stätten, jetzt in Bezug auf die Veda.

18. « Wer, in allen Veda sich befindend, von allen Veda verschieden ist, wen kein Veda kennt, wessen Körper alle Veda sind, wer, im Innern seiend, alle Veda lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker. So also in Bezug auf die Veda, jetzt in Bezug auf die Opfer.

19. « Wer, in allen Opfern sich befindend, von allen Opfern verschieden ist, wen kein Opfer kennt, wessen Körper alle Opfer sind, wer, im Innern seiend, alle Opfer lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker. So also in Bezug auf die Opfer, jetzt in Bezug auf die Wesen.

20. « Wer, in allen Wesen sich befindend, von allen Wesen verschieden ist, wen kein Wesen kennt, wessen Körper alle Wesen sind, wer, im Innern seiend, alle Wesen lenkt, der ist als dein

Selbst der unsterbliche innere Lenker. So also in Bezug auf die Wesen, jetzt in Bezug auf das Selbst.

21. « Wer, im Hauche sich befindend, vom Hauche verschieden ist, wen der Hauch nicht kennt, wessen Körper der Hauch ist, wer, im Innern seiend, den Hauch lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

22. « Wer, in der Stimme sich befindend, von der Stimme verschieden ist, wen die Stimme nicht kennt, wessen Körper die Stimme ist, wer, im Innern seiend, die Stimme lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

23. « Wer, im Auge sich befindend, vom Auge verschieden ist, wen das Auge nicht kennt, wessen Körper das Auge ist, wer, im Innern seiend, das Auge lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

24. « Wer, im Ohre sich befindend, vom Ohre verschieden ist, wen das Ohr nicht kennt, wessen Körper das Ohr ist, wer, im Innern sich befindend, das Ohr lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

25. « Wer, im Denkorgan sich befindend, vom Denkorgan verschieden ist, wen das Denkorgan nicht kennt, wessen Körper das Denkorgan ist, wer, im Innern seiend, das Denkorgan lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

26. « Wer, in der Haut sich befindend, von der Haut verschieden ist, wen die Haut nicht kennt, wessen Körper die Haut ist, wer, im Innern seiend, die Haut lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

27. « Wer, in der Glut sich befindend, von der Glut verschieden ist, wen die Glut nicht kennt, wessen Körper die Glut ist, wer, im Innern seiend, die Glut lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

28. « Wer, in der Finsterniss sich befindend, von der Finsterniss verschieden ist, wen die Finsterniss nicht kennt, wessen Körper die Finsterniss ist, wer, im Innern seiend, die Finsterniss lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

29. «Wer, im Samen sich befindend, vom Samen verschieden ist, wen der Same nicht kennt, wessen Körper der Same ist, wer, im Innern seiend, den Samen lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

30. «Wer, im Selbst sich befindend, vom Selbst verschieden ist, den das Selbst nicht kennt, dessen Körper das Selbst ist, wer, im Innern seiend, das Selbst lenkt, der ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker.

31. «Den Seher hat man nicht gesehen, den Hörer nicht gehört, den Denker nicht gedacht, den Erkenner nicht erkannt. Es gibt keinen anderen Seher, keinen anderen Hörer, keinen anderen Denker, keinen anderen Erkenner. Das ist als dein Selbst der unsterbliche innere Lenker; ein Anderes als dieses hat zu leiden». Darauf verstummte Uddâlaka Âruṇi.

Achtes Brâhmaṇa.

1. Darauf sprach Vâkakanvî¹⁾: «Erhabene Brahmanen! Ich will dem Jâgñavalkja hier zwei Fragen zur Beantwortung vorlegen. Wenn er mir diese löst, dann wird Keiner von euch ihn je in einem theologischen Wettstreit besiegen; löst er sie mir dagegen nicht, dann wird sein Kopf bersten». «Frage, Gârgî!»

2. Sie sprach: «Wie wenn ein gewaltiger Prinz vom Volke der Kâçi oder Videha einen Bogen mit abgespannter Sehne mit dieser bezöge, zwei den Widersacher durchbohrende Pfeile in die Hand nähme und auf jenen losginge, so bin ich, o Jâgñavalkja, mit zwei Fragen auf dich losgegangen. Löse mir diese!» «Frage, Gârgî!».

3. Sie fragte: «Was, wie man, Jâgñavalkja, sagt, oberhalb des Himmels, was unterhalb der Erde, was zwischen Himmel und Erde, was vergangen, was gegenwärtig und was zukünftig ist, worin ist dieses ein- und verwoben?»

4. Er antwortete: «Was, wie man, Gârgî, sagt, oberhalb

1) Vgl. 3,6.

des Himmels, was unterhalb der Erde, was zwischen Himmel und Erde, was vergangen, was gegenwärtig und was zukünftig ist, das ist in die Leere ein- und verwoben».

5. Sie sprach: «Ich verneige mich vor dir, Jâgñavalkja, da du mir diese Frage gelöst hast; mache dich auf die andere gefasst!» «Frage, Gârgî!».

6. Sie fragte: «Was, wie man, Jâgñavalkja, sagt, oberhalb des Himmels, was unterhalb der Erde, was zwischen Himmel und Erde, was vergangen, was gegenwärtig und was zukünftig ist, worin ist dieses, so frage ich abermals, ein- und verwoben?»

7. Er antwortete: «Was, wie man, Gârgî, sagt, oberhalb des Himmels, was unterhalb der Erde, was zwischen Himmel und Erde, was vergangen, was gegenwärtig und was zukünftig ist, das ist, so antworte ich abermals, in die Leere ein- und verwoben». «Worin ist aber die Leere ein- und verwoben?»

8. Er antwortete: «Dieses Unvergängliche bezeichnen, Gârgî, die Brahmanen als nicht grob und nicht fein, als nicht kurz und nicht lang, als ohne Blut und ohne Fett, als ohne Schatten und ohne Finsterniss, als ohne Wind und ohne Leere, als nicht anhaftend, als nicht fühlbar, als geruch- und geschmacklos, als ohne Augen, ohne Ohren, ohne Stimme und ohne Denkorgan, als ohne Glut, ohne Hauch und ohne Mund, als ohne Personen- und ohne Geschlechtsnamen, als nicht alternd und nicht sterbend, als ohne Furcht, als unsterblich, als staublos, als nicht aufgedeckt und als nicht verhüllt, als Nichts vor, Nichts hinter, Nichts in und Nichts ausser sich habend. Es genießt Niemanden und wird auch von Niemand genossen.

9. «Unter der Leitung dieses Unvergänglichen werden, Gârgî, Himmel und Erde auseinandergehalten. Unter der Leitung dieses Unvergänglichen werden, Gârgî, Sonne und Mond auseinandergehalten. Unter der Leitung dieses Unvergänglichen werden, Gârgî, Tage und Nächte, Halbmonate, Monate, Jahreszeiten und Jahre auseinandergehalten. Unter der Leitung dieses Unvergänglichen strömen, Gârgî, von den weissen Bergen einige Flüsse nach

Osten, andere nach Westen oder nach dieser und jener Weltgehend. Unter der Leitung dieses Unvergänglichen preisen, Gârgî, die Menschen den, der da spendet; hängen die Götter vom Opferer, die Väter von der Löffelspende ab.

10. « Wer, Gârgî, ohne Kenntniss dieses Unvergänglichen auf dieser Stätte sogar viele tausend Jahre hindurch Opfer in's Feuer wirft, spendet und sich kasteit, für den hat diese Stätte ein Ende. Wer, Gârgî, ohne Kenntniss dieses Unvergänglichen von dieser Stätte scheidet, dem ist jämmerlich zu Muthe. Wer aber, Gârgî, mit Kenntniss dieses Unvergänglichen von dieser Stätte scheidet, der ist ein Brahmane.

11. « Dieses Unvergängliche ist, Gârgî, der ungesehene Seher, der ungehörte Hörer, der ungedachte Denker, der unerkannte Erkenner. Es gibt keinen anderen Seher, keinen anderen Hörer, keinen anderen Denker, keinen anderen Erkenner. Das ist, Gârgî, das Unvergängliche, in welches die Leere ein- und verwoben ist ».

12. Sie sprach: « Erhabene Brahmanen! Schlagt es hoch an, wenn ihr durch eine Verneigung von ihm loskommt. Keiner von euch wird ihn je in einem theologischen Wettstreit besiegen ». Darauf verstummte Vâkakovî.

Neuntes Brâhmana.¹⁾

1. Darauf fragte ihn Vidagdha Çâkalja: « Wie viele Götter gibt es Jâgnavalkja? » Dieser hub mit der folgenden Nivid an:

« So viele als in der Nivid des an alle Götter gerichteten Çastra aufgeführt werden: dreihundertunddrei und dreitausendunddrei ».

« Gut » sagte er.

2. « Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja? » « Dreiunddreissig ». « Gut » sagte er. « Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja? » « Sechs ». « Gut »

1) Vgl. Çat. Br. 11,6,3,3 fgg.

sagte er. «Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja?» «Drei». «Gut» sagte er. «Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja?» «Zwei». «Gut» sagte er. «Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja?» «Anderthalb». «Gut» sagte er. «Wie viele Götter gibt es, so frage ich abermals, Jâgnavalkja?» «Einen». «Gut» sagte er. «Welches sind die dreihundertunddrei und dreitausendunddrei?».

3. Er antwortete: «Diese Zahl drückt nur ihre Majestät aus; in Wirklichkeit gibt es nur dreiunddreissig». «Welches sind diese dreiunddreissig?» «Acht Vasu, elf Rudra und zwölf Âditja; diese ergeben die Zahl einunddreissig. Indra ist der zwei- und Pragâpati der dreiunddreissigste».

4. «Welches sind die Vasu?» «Das Feuer, die Erde, der Wind, der Luftraum, die Sonne, der Himmel, der Mond und die Sterne sind die Vasu. In diesen ist ja alles Gut (vasu) enthalten, und diese beherbergen Alles. Weil sie Alles beherbergen (vâsajante), heissen sie Vasu».

5. «Welches sind die Rudra?» «Die zehn Hauche im Menschen. Das Selbst ist der elfte. Wenn sie aus diesem sterblichen Körper fahren, bewirken sie Weinen. Weil sie Weinen bewirken (rodajanti), heissen sie Rudra».

6. «Welches sind die Âditja?» «Die zwölf Monate des Jahres sind die Âditja. Diese nehmen ja auf ihrem Gange Alles mit sich fort. Weil sie auf ihrem Gange Alles mit sich fortnehmen (âdâdânâjanti), heissen sie Âditja».

7. «Wer ist Indra, wer Pragâpati?» «Indra ist der Donner und Pragâpati ist das Opfer». «Wer ist der Donner?» «Der Blitzstrahl». «Wer ist das Opfer?» «Die Thiere».

8. «Welches sind die sechs?» «Das Feuer, die Erde, der Wind, der Luftraum, die Sonne und der Himmel sind diese sechs. In diesen sechsen ist ja Alles enthalten».

9. «Welches sind die drei Götter?» «Die drei Stätten. In diesen befinden sich ja alle Götter». «Welches sind die zwei Göt-

ter?» «Die Speise und der Hauch». «Welches ist der anderthalbige Gott?» «Der Wind, der da bläst».

10. «In Bezug hierauf sagt man: ,da der, welcher bläst, nur Einer ist, wie kommt es, dass man ihn anderthalbig nennt?« «Weil sich in ihm Alles ausbreitete (adhjardhnot), deshalb heisst er anderthalbig (adhjardha)». «Welches ist der eine Gott?» «Den nennt man Dieses als Brahman».

11. «Wer mit der Sehkraft des Auges bei dem Lichte des Denkvermögens das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist (Puru-sha), dessen Sitz die Erde ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der im Körper befindliche Geist. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Die Weiber» antwortete er.

12. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz die Erscheinungsformen sind, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der Geist in der Sonne. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Das Auge» antwortete er.

13. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz die Leere ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der Geist im Winde. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Der Hauch» antwortete er.

14. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz der Wunsch ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der Geist im Monde. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Das Denkorgan» antwortete er.

15. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz die

Glut ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der Geist im Feuer. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Die Stimme» antwortete er.

16. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz die Finsterniss ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der als Schatten erscheinende Geist. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Der Tod» antwortete er.

17. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz das Wasser ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der Geist im Wasser. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Varuṇa» antwortete er.

18. «Wer mit der Sehkraft des Auges beim Lichte des Denkorgans das höchste Ziel jedes Selbst, den Geist, dessen Sitz der Same ist, konnte, der wäre, Jâgñavalkja, ein Kenner». «Ich kenne diesen Geist, das höchste Ziel jedes Selbst, von dem du redest. Es ist der als Sohn erscheinende Geist. Sage mir aber, Çâkalja, wer dessen Gottheit ist». «Pragâpati» antwortete er.

19. «Çâkalja!» sagte Jâgñavalkja: «Haben die Brahmanen hier dich zu einer Kohlenzange gemacht?».

20. Çâkalja antwortete: «Da du, Jâgñavalkja, die Brahmanen der Kuru-Paṅkâla auf diese Art niederdisputirt hast, kennst du das Brahman?» «Ich kenne die Weltgegenden mit ihren Göttern und Halten». «Wenn du die Weltgegenden mit ihren Göttern und Halten kennst,

21. (so frage ich dich) welche Gottheit du im Osten hast». «Die Sonne habe ich hier zur Gottheit». «Woran hat die Sonne ihren Halt?» «Am Auge». «Woran hat das Auge seinen Halt?» «An den Erscheinungsformen». «Woran haben die Erscheinungsformen ihren Halt?» «Am Herzen, da man mit dem Herzen die

Erscheinungsformen erkennt. Ja, am Herzen haben die Erscheinungsformen ihren Halt». «So ist es, Jâgñavalkja!

22. «Welche Gottheit hast du im Süden?» «Jama habe ich hier zur Gottheit». «Woran hat Jama seinen Halt?» «Am Opferlohn». «Woran hat der Opferlohn seinen Halt?» «An dem Glauben, da man spendet, wenn man glaubt. Ja, am Glauben hat der Opferlohn seinen Halt». «Woran hat der Glaube seinen Halt?» «Am Herzen, da man mit dem Herzen glaubt. Ja, am Herzen hat der Glaube seinen Halt». «So ist es, Jâgñavalkja!

23. «Welche Gottheit hast du im Westen?» «Varuṇa habe ich hier zur Gottheit». «Woran hat Varuṇa seinen Halt?» «Am Wasser». «Woran hat das Wasser seinen Halt?» «Am Samen». «Woran hat der Same seinen Halt?» «Am Herzen. Deshalb sagt man auch von einem (dem Vater) ähnlichen Sohne, er sei gleichsam aus dem Herzen geschlüpft, aus dem Herzen gebildet. Ja, am Herzen hat der Same seinen Halt». «So ist es, Jâgñavalkja!

24. «Welche Gottheit hast du im Norden?» «Soma habe ich hier zur Gottheit». «Woran hat Soma seinen Halt?» «An der Weihe». «Woran hat die Weihe ihren Halt?» «An der Wahrheit. Deshalb sagt man auch zu einem Geweihten, er möge die Wahrheit sprechen. Ja, an der Wahrheit hat die Weihe ihren Halt». «Woran hat die Wahrheit ihren Halt?» «Am Herzen, da man mit dem Herzen die Wahrheit erkennt. Ja, an dem Herzen hat die Wahrheit ihren Halt». «So ist es, Jâgñavalkja!

25. «Welche Gottheit hast du im Zenith?» «Das Feuer habe ich hier zur Gottheit». «Woran hat das Feuer seinen Halt?» «An der Stimme». «Woran hat die Stimme ihren Halt?» «Am Denkorgan». «Woran hat das Denkorgan seinen Halt?» «Am Herzen». «Woran hat das Herz seinen Halt?»

26. «Thörichter!» sagte Jâgñavalkja: «Wenn du meinen solltest, dass dieses anderswo als in uns wäre, und wenn dieses anderswo als in uns wäre, dann würden es die Hunde fressen und die Vögel zerreißen».

27. «Woran hast du und das Selbst seinen Halt?» «Am Ein-

hauch». «Woran hat der Einhauch seinen Halt?» «Am Aus-
hauch». «Woran hat der Aushauch seinen Halt?» «Am Durch-
hauch». «Woran hat der Durchhauch seinen Halt?» «Am Auf-
hauch». «Woran hat der Aufhauch seinen Halt?» «Am Mithauch.

28. «Dies ist das Selbst, von dem es heisst ,nicht, nicht‘.¹⁾ Als unerfassbar wird es ja nicht erfasst, als unzerstörbar wird es ja nicht zerstört, als an Nichts haftend und als ungebunden haftet es ja an Nichts und schwankt auch nicht. Dies sind die acht Sitze, die acht Stätten und die acht Geister. Ich frage dich nach dem in den Upanishad gelehrten Geist, der diese acht Geister, nachdem er sie auseinander und wieder zurückgeschoben hat, überschritten hat. Wenn du mir diesen nicht kundthust, wird dein Kopf bersten». Çâkalja wusste über diesen Nichts zu sagen, und so barst sein Kopf. Auch trugen Räuber seine Knochen, die sie für etwas Anderes hielten, fort.

29. Jâgñavalkja aber sagte: «Erhabene Brahmanen! Wer von Euch das Verlangen dazu hat, der frage mich, oder fraget mich Alle! Oder ich will den fragen, der von Euch das Verlangen dazu hat, oder ich will euch Alle fragen». Aber die Brahmanen wagten es nicht.

30. Da befragte er sie mit den folgenden Çloka:

«Der Mensch gleicht fürwahr einem Baume des Waldes:
seine Haare am Körper entsprechen den Blättern, seine
Haut der äusseren Rinde,

31. das aus seiner Haut hervorfliessende Blut dem Saft,
der aus der Rinde des Baumes quillt. Wie jenes aus
dem Menschen entströmt, wenn er verwundet ist, so
der Saft aus dem Baume, wenn er angehauen ist.

32. Sein Fleisch entspricht den Holzsplittern, die festen
Sehnen dem Baumbast, die Knochen dem Holze im In-
nern, das Mark ist dem Marke gleich gebildet.

33. Wohl wächst ein angehauener Baum aus der Wurzel

1) Vgl. 2,3,11. 4,2,6. 4,27.

als jüngerer Baum wieder empor, aus welcher Wurzel aber sollte ein vom Tode umgehauener Sterblicher emporwachsen?

34. Saget nicht ‚aus dem Samen‘, da dieser sich nur bei einem Lebenden erzeugt. Wer einmal geboren ist, wird nicht wieder geboren. Wer sollte ihn wohl wieder erzeugen? Auch ein aus einem Samenkorn aufwachsender Baum entsteht aus einem andern nach dessen Tode. Ein Baum, dessen Wurzel man ausrisse, würde nicht wieder wachsen. Aus welcher Wurzel sollte ein vom Tode umgehauener Sterblicher emporwachsen?

Erkenntniss, Wonne, das Brahman, das höchste Ziel des willig gebenden Spenders, wird dem zu Theil, der, Solches wissend, ausharrt ».

Vierter Adhjâja.

E r s t e s B r â h m a n a .

1. Ġanaka, Fürst der Videha, ertheilte Audienz. Da trat Jâgñavalkja heran. Ġanaka, Fürst der Videha, fragte ihn: «Weshalb bist du gewandert? Aus Verlangen nach Vieh oder nach Fragen mit feiner Lösung?» Dieser sagte: «Aus Verlangen nach Beiden, o Oberkönig! Wenn dir Jemand Etwas sagte, so wollen wir dieses hören».

2. «Udañka Çaulbâjana sagte mir, dass das Brahman der Hauch sei». «Wenn dir Çaulbâjana sagte, dass das Brahman der Hauch sei, da es ja um den geschehen sei, der nicht athme, so sprach er wie ein Jeder, der eine Mutter, einen Vater und einen Lehrer gehabt hat, sprechen würde. Gab er dir aber seinen Sitz und seinen Halt an?» «Die gab er mir nicht an». «Dann ist dieses (das Brahman) einfüssig, o Oberkönig!»

3. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist der Hauch, der Halt ist die Leere, als Liebes soll man es (das Brahman) verehren». «Was ist unter dem Lieben gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Eben der Hauch, o Oberkönig! Dem Hauche zu Liebe opfert man, o Oberkönig, für Einen, für den man nicht opfern dürfte, und empfängt Gaben von Einem, von dem man sie nicht empfangen dürfte. Dem Hauche zu Liebe befürchtet man, o Oberkönig, den Tod, nach welcher Richtung man auch gehen mag. Das höchste Brahman ist, o Oberkönig, eben der Hauch. Den verlässt der Hauch nicht, dem strömen alle Wesen zu,

4. der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches kennend, dieses (das Brahman) verehrt». «Tausend Kühe mit einem elefantenartigen Stiere gebe ich dir» sagte Ġanaka, Fürst der Videha. Jâgñavalkja aber sagte: «Mein Vater war der Meinung, dass man keine Gabe annehmen dürfe, bevor man Jemand belehrt habe. Wer sagte dir noch Etwas?»

5. «Ġitvan Çailina sagte mir, dass das Brahman die Stimme sei». «Wenn dir Çailina sagte, dass das Brahman die Stimme sei, da es ja um den geschehen sei, der nicht rede, so sprach er wie ein Jeder, der eine Mutter, einen Vater und einen Lehrer gehabt hat, sprechen würde. Gab er dir aber seinen Sitz und seinen Halt an?» «Die gab er mir nicht an, Jâgñavalkja!» «Dann ist es einfüssig».

6. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist die Stimme, der Halt ist die Leere, als Erkenntniss soll man es verehren». «Was ist unter Erkenntniss gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Eben die Stimme, o Oberkönig! An der Stimme wird, o Oberkönig, die Verwandtschaft erkannt. Der Rgveda, der Jağurveda, der Sâmaveda, die Atharvâñgiras (der Atharvaveda), der Itihâsa, das Purâṇa, die Wissenschaften, die Upanishad, die Çloka, die Sûtra, die Anuvjâkhjâna und die Vjâkhjâna werden, o Oberkönig, durch die Stimme erkannt. Das höchste Brahman

ist, o Oberkönig, eben die Stimme. Den verlässt nicht die Stimme, dem strömen alle Wesen zu,

7. «der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches kennend, dieses verehrt». «Tausend Kühe u. s. w. (wie in 4 bis zum Schluss).

8. «Barku Bârshṇa sagte mir, dass das Brahman das Auge sei». «Wenn dir Bârshṇa sagte, dass das Brahman das Auge sei, da es ja um den geschehen sei, der nicht sehe, so sprach er u. s. w. (wie in 5 bis zum Schluss).

9. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist das Auge, der Halt ist die Leere, als Wahrheit soll man es verehren». «Was ist unter Wahrheit gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Eben das Auge, o Oberkönig! Einen, der mit dem Auge sieht, fragt man, o Oberkönig, ‚hast du es gesehen?‘ und er antwortet ‚ich habe es gesehen‘, und das ist Wahrheit. Das höchste Brahman ist, o Oberkönig, eben das Auge. Den verlässt nicht das Auge, dem strömen alle Wesen zu,

10. der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches kennend, dieses (das Brahman) verehrt». «Tausend Kühe u. s. w. (wie in 4 bis zum Schluss).

11. «Gardabhîvipîta Bhâradvâga sagte mir, dass das Brahman das Ohr sei». «Wenn dir Bhâradvâga sagte, dass das Brahman das Ohr sei, da es ja um den geschehen sei, der nicht höre, so sprach er u. s. w. (wie in 5 bis zum Schluss).

12. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist das Ohr, der Halt ist die Leere. Als den Unendlichen soll man es verehren». «Was ist unter dem Unendlichen gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Die Weltgegenden, o Oberkönig! Deshalb kommt man, o Oberkönig, nach welcher Richtung man auch geht, nie an ihr Ende. Die Weltgegenden sind ja unendlich, die Weltgegenden sind ja das Ohr. Das höchste Brahman ist, o Oberkönig, eben das Ohr. Den verlässt nicht das Ohr, dem strömen alle Wesen zu,

13. «der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches

kennend, dieses verehrt». «Tausend Kühe u. s. w. (wie in 4 bis zum Schluss).

14. «Satjakâma Ġâbâla sagte mir, dass das Brahman das Denkorgan sei». «Wenn dir Satjakâma sagte, dass das Brahman das Denkorgan sei, da es ja um den geschehen sei, der nicht denke, so sprach er u. s. w. (wie in 5 bis zum Schluss).

15. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist das Denkorgan, der Halt ist die Leere, als Wonne soll man es verehren». «Was ist unter Wonne gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Das Denkorgan, o Oberkönig! Mit dem Denkorgan liebt man, o Oberkönig, ein Weib, von diesem wird ein (dem Vater) ähnlicher Sohn geboren, und das ist Wonne. Das höchste Brahman ist, o Oberkönig, eben das Denkorgan. Den verlässt nicht das Denkorgan, dem strömen alle Wesen zu,

16. «der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches kennend, dieses verehrt». «Tausend Kühe u. s. w. (wie in 4 bis zum Schluss).

17. «Vidagdha Çâkalja sagte mir, dass das Brahman das Herz sei». «Wenn dir Çâkalja sagte, dass das Brahman das Herz sei, da es ja um den geschehen sei, der kein Herz habe, so sprach er u. s. w. (wie in 5 bis zum Schluss).

18. «Gib du sie uns an, Jâgñavalkja!» «Der Sitz ist das Herz, der Halt ist die Leere, als Bestand soll man es verehren». «Was ist unter Bestand gemeint, Jâgñavalkja?» Dieser sagte: «Das Herz, o Oberkönig! Der Halt aller Wesen ist, o Oberkönig, das Herz, da alle Wesen durch das Herz ihren Halt haben. Das höchste Brahman ist, o Oberkönig, das Herz. Den verlässt nicht das Herz, dem strömen alle Wesen zu,

19. «der geht, Gott geworden, zu den Göttern, wer, Solches kennend, dieses verehrt». «Tausend Kühe u. s. w. (wie in 4 bis zum Schluss).

Zweites Brâhmaṇa.

1. Darauf stieg Ġanaka, Fürst der Videha, von seinem Sitze

und sprach herbeischleichend: «Ich verneige mich vor dir, Jâgñavalkja! Belehre mich!» Dieser sagte: «Wie Einer, der eine grosse Reise zu unternehmen gedenkt, sich einen Wagen oder ein Schiff verschaffen würde, so ist dein Selbst mit diesen Upanishad versehen. Der du so über Alle hoch erhaben und reich bist, wohin wirst du, nachdem du die Veda studirt hast, und nachdem dir die Upanishad verkündet worden sind, hingehen, wenn du von hier dich ablösest?» «Nicht weiss ich, Erhabener, wohin ich gehen werde». «Dann will ich es dir sagen, wohin du gehen wirst». «Es spreche der Erhabene!»

2. Dieser sagte: «Der Geist im rechten Auge führt den Namen Entflammer. Diesen nennt man in versteckter Weise Indra, da er der Entflammer (indha) ist. Die Götter lieben ja das Versteckte und sind dem offen zu Tage Liegenden abgeneigt.¹⁾

3. «Die Erscheinungsform des Geistes im linken Auge aber ist seine Gattin Virâg. Die Leere im Herzen ist der Ort des gemeinsamen Lobgesanges der Beiden; der Blutklumpen im Herzen ist ihre Speise; das netzähnliche Ding im Herzen ist ihr Ueberwurf; die aus dem Herzen hinaufsteigende Ader ist gangbar, indem sie ihnen als Weg dient.

4 «Die Hitâ genannten Adern des Herzens sind so fein wie ein tausendfach gespaltenes Haupthaar. Durch diese fliesst Jenem (dem Geist) das Zufließende zu. Daher nimmt er eine feinere Nahrung zu sich als das im Körper befindliche Selbst.

5. «Die nach vorn gehenden Hauche dieses Geistes sind der Osten, die nach rechts gehenden Hauche sind der Süden, die nach hinten gehenden Hauche sind der Westen, die nach links gerichteten Hauche sind der Norden, die nach oben gehenden Hauche sind der Zenith, die nach unten gehenden Hauche sind der Nadir, alle Hauche sind alle Weltgegenden.

6. «Dies ist das Selbst, von dem es heisst: nicht, nicht.²⁾ Als unfassbar wird es ja nicht erfasst, als unzerstörbar wird es ja nicht

1) Vgl. Ait. Up. 3,14.

2) Vgl. 2,3,11. 3,9,28. 4,4,27.

zerstört, als an Nichts haftend und als ungebunden haftet es ja an Nichts und schwankt auch nicht. Nun bist du, o Ġanaka, so weit gekommen, dass du nichts zu fürchten hast». Da sprach Ġanaka, Fürst der Videha: «Ich verneige mich vor dir, Jâgñavalkja! In Zukunft soll Sicherheit dir zu Theil werden, da du uns, Erhabener, kund thust, dass wir Nichts zu fürchten haben. Hier die Videha und ich (d. i. wir stehen zu deiner Verfügung).»

Drittes Brâhmaṇa.

1. Zu Ġanaka, Fürsten der Videha, kam Jâgñavalkja um sich mit ihm zu unterhalten. Als nun Ġanaka, Fürst der Videha, und Jâgñavalkja sich über das Feueropfer unterhielten, sicherte Jâgñavalkja ihm die Gewährung eines Wunsches zu. Dieser wählte die Erlaubniss eine beliebige Frage zu thun. Dieses gewährte ihm Jâgñavalkja. Da befragte der Oberkönig diesen zuerst.

2. «Jâgñavalkja! Welches Lichtes bedient sich der Mensch?» «Des Lichtes der Sonne, o Oberkönig!» antwortete er. «Beim Licht der Sonne sitzt man, geht man umher, verrichtet man ein Werk und kehrt man heim. «So ist es, Jâgñavalkja!

3. «Wenn aber, Jâgñavalkja, die Sonne untergegangen ist, welches Lichtes bedient sich dann der Mensch?» «Des Lichtes des Mondes, o Oberkönig!» antwortete er. «Beim Lichte des Mondes sitzt man, geht man umher, verrichtet man ein Werk und kehrt man heim». «So ist es, Jâgñavalkja!

4. «Wenn aber, Jâgñavalkja, die Sonne untergegangen, und der Mond untergegangen ist, welches Lichtes bedient sich dann der Mensch?» «Des Lichtes des Feuers» antwortete er. «Beim Lichte des Feuers sitzt man, geht man umher, verrichtet man ein Werk und kehrt man heim». «So ist es, Jâgñavalkja!

5. «Wenn aber, Jâgñavalkja, die Sonne untergegangen ist, der Mond untergegangen ist und das Feuer erloschen ist, welches Lichtes bedient sich dann der Mensch?» «Des Lichtes der Stimme, o Oberkönig», antwortete er. «Beim Lichte der Stimme sitzt man, geht man umher, verrichtet man ein Werk und kehrt man heim.

Daher kommt es, o Oberkönig, dass, wenn man sogar die eigene Hand nicht zu erkennen vermag, sich dorthin begiebt, wo eine Stimme ertönt». «So ist es, Jâgñavalkja!

6. «Wenn aber, Jâgñavalkja, die Sonne untergegangen ist, der Mond untergegangen ist, das Feuer erloschen ist und die Stimme verhallt ist, welches Lichtes bedient sich dann der Mensch?» «Des Lichtes des Selbst, o Oberkönig», antwortete er. «Beim Lichte des Selbst sitzt man, geht man umher, verrichtet man ein Werk und kehrt man heim».

7. «Was ist das Selbst?» «Der als Erkenntniss erscheinende Geist (Purusha) in den Hauchen, der im Herzen innerlich leuchtet, durchwandert, da er derselbe ist (mit dem Selbst) beide Stätten, scheint zu denken und zu schwingen und überschreitet, nachdem er sich in einen mit Intellect versehenen Traum verwandelt hat, diese Stätte.

8. «Wenn dieser Geist geboren wird und einen Körper anlegt, verbindet er sich mit Leiden; wenn er hinausfährt und stirbt, befreit er sich von den Leiden, den Erscheinungsformen des Todes.

9. «Dieser Geist hat zwei Standorte: diesen hier und den Standort in der jenseitigen Stätte; der Standort im Traume, der dritte, liegt dazwischen. Wenn er sich auf diesem dazwischen liegenden Standorte befindet, sieht er beide Standorte, sowohl den hier befindlichen, als auch den in der jenseitigen Stätte.

10. «Da es einen Aufstieg zum Standort in der jenseitigen Stätte gibt, so betritt er diesen Aufstieg und sieht Beides, Leiden und Freuden. Wenn er einschläft, trennt er einen kleinen Theil dieser Alles enthaltenden Stätte ab, zerstört sie selbst und schafft sie selbst beim eigenen Glanze und beim eigenen Lichte, und schläft so ein. Dann leuchtet der Geist selbst.

11. «Hier gibt es keine Wagen, kein Wagengespann und keine Wege; Wagen, Wagengespann und Wege schafft er. Hier gibt es keine Wonnen, keine Freuden und keine Ausgelassenheiten; Wonnen, Freuden und Ausgelassenheiten schafft er. Hier

gibt es keine Teiche, keine Flüsse und keine Seen; Teiche, Flüsse und Seen schafft er. Er ist ja ein Schöpfer.

12. «In Bezug hierauf folgende Ćloka:

«Mit dem Schlafe alles Körperliche abstossend, beschaut der goldene, einzige Schwan des Geistes, nicht schlafend, die Schlafenden und kehrt, das Licht ergreifend, wieder heim.

13. ,Mit dem Hauche das niedere Nest schützend, streicht der unsterbliche, goldene einzige Schwan des Geistes ausserhalb des Nestes umher und geht, er der Unsterbliche, wohin es ihm beliebt.

14. ,Im Zustande des Traumes auf- und niedersteigend, nimmt der Göttliche viele Erscheinungsformen an: bald vergnügt er sich mit Frauen, bald lacht er, bald sieht er sogar Gefahren.

15. ,Sein Ergötzen sieht man, ihn aber sieht Niemand‘.

«Darum sagt man, dass man Einen nicht ohne Weiteres wecken dürfe. Schwer zu heilen ist der, zu dem dieser (der Geist) nicht zurückkehrt.

16. «Man sagt aber auch, dass dieses der Platz seines wachen Zustandes sei, da er schlafend dasselbe sieht, was er wachend sieht. In diesem Zustande leuchtet der Geist selbst». «So ist es, Jâgñavalkja! Hier schenke ich dem Erhabenen tausend (Kühe). Sprich aber von nun an über das, was zur Erlösung dient».

17. «Wenn er (der Geist) in diesem Zustande des Traumes sich vergnügt hat, umhergestrichen ist und Gutes und Böses gesehen hat, eilt er in umgekehrter Ordnung wieder heimwärts zum wachen Zustande. Von Allem, was er dort (im Traume) sieht, bleibt er unberührt, da der Geist an Nichts haftet»¹⁾. «So ist es, Jâgñavalkja! Hier schenke ich dem Erhabenen tausend (Kühe). Sprich aber von nun an über das, was zur Erlösung dient».

18. «Wie ein grosser Fisch an beiden Ufern, am diesseitigen

1) Vgl. 40.

und am jenseitigen, entlang geht, so geht der Geist an beiden Zuständen, am Zustande des Traumes und an dem des Wachens entlang.

19. «Wie ein Falke oder ein Adler, wenn er im Luftraum umhergeflogen ist, ermüdet die Flügel zusammenlegt und sich zum Niederhocken anschickt, so rennt der Geist zu jenem Zustande, in welchem er, schlafend, keinen Wunsch hegt und keinen Traum hat.

20. «Seine Hitâ genannten Adern sind von derselben Feinheit wie ein tausendfach gespaltenes Kopfhaar und gefüllt mit weissem, blauem, röthlich braunem, grünem und rothem Stoffe. Wenn es den Anschein hat, als wenn man ihn schläge oder schinde, als wenn ein Elephant ihn in die Enge triebe, als wenn er in eine Grube fiele, dann stellt er sich aus Unwissenheit dieselbe Gefahr vor, die er im wachen Zustande sieht. Wenn er aber, gleichsam ein Fürst oder ein Gott, Alles zu sein sich einbildet, dann ist dieses die höchste Stätte. Wenn er aber, schlafend, keinen Wunsch hegt und keinen Traum hat,

21. «dann ist dieses seine nach dem Selbst verlangende, die Wünsche erlangt habende, von Wünschen befreite Erscheinungsform. Wie ein von einem lieben Weibe Umschlungener weder Aeusseres noch Inneres kennt, so kennt auch das im Körper befindliche Selbst, wenn es von dem einsichtsvollen Selbst umschlungen wird, weder Aeusseres noch Inneres.

22. «Dies ist seine von Verlangen freie, von Uebel befreite, furchtlose Erscheinungsform, die nicht mit Trauer untermischt ist. Dann ist der Vater nicht mehr Vater, die Mutter nicht mehr Mutter, die Stätten nicht mehr Stätten, die Götter nicht mehr Götter, die Veda nicht mehr Veda, die Opfer nicht mehr Opfer. Dann ist der Dieb nicht mehr Dieb, der Tödter einer Leibesfrucht nicht mehr der Tödter einer Leibesfrucht, ein Paulkasa nicht mehr ein Paulkasa, ein Kâṇḍâla nicht mehr ein Kâṇḍâla, ein Bettelmönch nicht mehr ein Bettelmönch, ein Asket nicht mehr ein Asket, dann ist er nicht behaftet mit Gutem und auch nicht be-

haftet mit Bösem, dann hat er alle Kümmernisse des Herzens überwunden.

23. «Wenn er dann nicht sieht, so sieht er, obgleich sehend, nicht das, was (sonst) zu sehen ist. Es kommt ja der Sehende nicht um das Sehen, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er sehen könnte.

24. «Wenn er dann nicht riecht, so riecht er, obgleich er riecht, nicht das, was (sonst) zu riechen ist. Es kommt ja der Riechende nicht um das Riechen, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er riechen könnte.

25. «Wenn er dann nicht schmeckt, so schmeckt er, obgleich erkennend (schmeckend), nicht den Geschmack. Es kommt ja der Schmeckende nicht um den Geschmack, da dieser nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er schmecken könnte.

26. «Wenn er dann nicht spricht, so spricht er, obgleich sprechend, nicht das, was (sonst) zu sprechen ist. Es kommt ja der Sprechende nicht um die Sprache, da diese nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er sprechen könnte.

27. «Wenn er dann nicht hört, dann hört er, obgleich hörend, nicht das, was (sonst) zu hören ist. Es kommt ja der Hörende nicht um das Gehör, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er hören kann.

28. «Wenn er dann nicht denkt, so denkt er, obgleich denkend, nicht das, was (sonst) zu denken ist. Es kommt ja der Denkende nicht um das Denken, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er denken könnte.

29. «Wenn er dann nicht fühlt, so fühlt er, obgleich fühlend, nicht das, was (sonst) zu fühlen ist. Es kommt ja der Fühlende nicht um das Gefühl, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein

Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er fühlen könnte.

30. «Wenn er dann nicht erkennt, so erkennt er, obgleich erkennend, nicht das, was (sonst) zu erkennen ist. Es kommt ja der Erkennende nicht um das Erkennen, da dieses nicht schwindet, aber es gibt kein Zweites, von ihm Verschiedenes und Getrenntes, das er erkennen könnte.

31. «Es wogt der eine Seher ohne ein Zweites; er wird zur Stätte Brahman's, o Oberkönig!» sagte er und fuhr fort: «Das ist sein höchstes Glück, das ist seine höchste Stätte, das ist seine höchste Wonne. Die übrigen Wesen leben von einem kleinen Theile dieser Wonne.

32. «Wenn unter den Menschen Jemand, der Gelingen hat und reich ist, sich zum Oberhaupt von Andern emporschwingt und mit allen Dingen des menschlichen Verlangens auf das Reichste ausgestattet wird, so ist das die höchste Wonne der Menschen.¹⁾

33. «Aber hundert Wonnen der Menschen bilden nur eine Wonne der Väter, die ihre Stätte errungen haben.

34. «Aber hundert Wonnen der Väter, die ihre Stätte errungen haben, bilden nur eine Wonne der Götter durch Werke, die der göttlichen Würde durch Werke theilhaftig werden.

35. «Aber hundert Wonnen der Götter durch Werke bilden nur eine Wonne der Götter von Geburt und eines nicht ränkevollen, nicht von Wünschen geplagten mit der heiligen Lehre vertrauten Brahmanen.

36. «Aber hundert Wonnen der Götter von Geburt bilden nur eine Wonne in der Stätte der Götter und eines nicht ränkevollen, nicht von Wünschen geplagten mit der heiligen Lehre vertrauten Brahmanen.

37. «Aber hundert Wonnen in der Stätte der Götter bilden nur eine Wonne in der Stätte der Gandharva und eines nicht

1) Zu 32 fgg. vgl. Taitt. Up. 2,8.

ränkevollen, nicht von Wünschen geplagten mit der heiligen Lehre vertrauten Brahmanen.

38. «Aber hundert Wonnen in der Stätte der Gandharva bilden nur eine Wonne in der Stätte Praġâpati's und eines nicht ränkevollen, nicht von Wünschen geplagten mit der heiligen Lehre vertrauten Brahmanen.

39. «Aber hundert Wonnen in der Stätte Praġâpati's bilden nur eine Wonne der Stätte Brahman's und eines nicht ränkevollen, nicht von Wünschen geplagten mit der heiligen Lehre vertrauten Brahmanen. Das ist Brahman's Stätte, o Oberkönig!» So belehrte er ihn. «Das ist Unsterblichkeit! Hier gebe ich dem Erhabenen tausend (Kühe). Sprich aber von nun an über das, was zur Erlösung dient».

40. «Wenn er in diesem Zustande der vollkommenen Ruhe sich vergnügt hat, umhergestrichen ist und Gutes und Böses gesehen hat, eilt er in umgekehrter Ordnung wieder heimwärts zum wachen Zustande. Von Allem, was er dort (im Traume) sieht, bleibt er unberührt, da der Geist an Nichts haftet»¹⁾. «So ist es, Jâġnavalkja! Hier gebe ich dem Erhabenen tausend (Kühe). Sprich von nun aber über das, was zur Erlösung dient».

41. Da erschrak Jâġnavalkja, indem er dachte ‚der Fürst ist klug, er hat mich aus allen Grenzen verdrängt‘. (Er fuhr aber fort:) «Wenn Jemand abmagert, so magert er ab in Folge des Alters oder einer Krankheit. Wie eine Frucht des Âmra, Udumbara oder Pippala vom Stile sich ablösen würde, so löst sich das im Körper befindliche Selbst von den Gliedern vollständig ab und eilt in umgekehrter Ordnung wieder heimwärts zum Hauche.

42. «Wie ein schwer beladener Karren knarrend sich in Bewegung setzen würde, so setzt sich das im Körper befindliche Selbst knarrend in Bewegung, wenn das einsichtsvolle Selbst auf ihm lastet.

43. «Wie gewaltige Dienstpflichtige, Stallmeister und Vor-

1) Vgl. 17.

steher von Gemeinden einen herankommenden Fürsten mit Speisen. Getränken' und Nachtlagern empfangen, indem sie sagen ,da kommt er, da naht er', so empfangen den, der Solches kennt, alle Wesen, indem sie sagen ,da kommt, da naht das Brahman'.

44. «Wie sich um einen Fürsten, der heimzukehren sich anschickt, gewaltige Dienstpflichtige, Stallmeister und Vorsteher von Gemeinden versammeln, so versammeln sich um den, der Solches kennt, alle Hauche, wenn er so auszuhauchen gedenkt.

Viertes Brahmana.

1. «Wenn das im Körper befindliche Selbst in Schwäche verfällt und die Besinnung zu verlieren scheint, dann versammeln sich die Hauche insgesamt um dasselbe. Jenes fasst die Lichttheilchen zusammen und zieht sich allmählich in's Herz.

2. «Wenn der im Auge befindliche Geist sich wegwendet und heimgeht, dann kann es nicht mehr die Erscheinungsform unterscheiden. Alsdann sagt man, dass es sich absondere und nicht sehe, dass es sich absondere und nicht rieche, dass es sich absondere und nicht schmecke, dass es sich absondere und nicht rede, dass es sich absondere und nicht höre, dass es sich absondere und nicht denke, dass es sich absondere und nicht fühle, dass es sich absondere und nicht erkenne.

3. «Die Spitze des Herzens beginnt an zu leuchten, und bei diesem Lichte tritt das Selbst hinaus, entweder aus dem Auge, oder aus dem Kopfe, oder aus anderen Gegenden des Körpers. Wenn dieses hinaustritt, tritt nach ihm der Einhauch hinaus; wenn der Einhauch nach ihm hinausgetreten ist, treten alle Hauche nach diesem hinaus. Darauf tritt das Bewusstsein hinaus. Das intelligente Selbst wird mit Erkenntniss ausgestattet. Wissen und Werke sowie die Kenntniss des Vorangegangenen umfassen es.

4. «Wie eine Raupe sich zusammenzieht, wenn sie an das Ende eines Grashalms gekommen ist, so zieht sich der Geist zusammen, wenn er den Körper niedergeschlagen und ihn um alles Wissen gebracht hat.

5. «Wie eine Stickerin ein kleines Stückchen von einem Gewebe abtrennt und eine andere, neuere und schönere Erscheinungsform bildet, so bildet der Geist, wenn er den Körper niedergeschlagen und ihn um alles Wissen gebracht hat, eine andere, neuere Erscheinungsform, sei es die der Väter, der Gandharva, Brahman's, Pragâpati's, der Götter, der Menschen oder anderer Wesen.

6. «Das Brahman ist eben das Selbst, und dieses erscheint als Erkenntniss, als Denkorgan, als Stimme, als Hauch, als Auge, als Ohr, als Leere, als Wind, als Glut, als Wasser, als Erde, als Zorn und als Nichtzorn, als Freude und als Nichtfreude, als Recht und als Unrecht oder auch als Alles. Wenn man nun sagt, dass es als dieses oder jenes erscheine, so heisst dieses so viel als, dass es so werde, wie es handle und verfahre; dass es, wenn es gut handle, gut werde, wenn es schlecht handle, schlecht werde; dass es durch ein gutes Werk gut, durch ein schlechtes schlecht werde.

7. «Auch sagt man, dass der Mensch als Wunsch erscheine. Dieses heisst: was er wünscht, das beschliesst er; was er beschliesst, das setzt er in's Werk; je nach dem Werke, welches er vollbringt, wird er zu diesem oder jenem.

8. «In Bezug hierauf gibt es folgenden Çloka:

,Worauf Jemandes gekennzeichneteter Sinn geheftet ist, dahin gelangt er, da er ein solcher ist, mitsammt dem Werke.

Wenn Einer für jedes Werk, das er hier vollbringt, seinen endgültigen Lohn empfangen hat, dann kommt er von der Stätte zu dieser Stätte wieder zurück, zum Werke'.

Dieses von dem, der Wünsche hegt; nun von dem, der keine Wünsche hegt. Wer ohne Wünsche ist, wer frei von Wünschen ist, wessen Wünsche auf das Selbst gerichtet sind, und wer seine Wünsche erlangt hat, aus dem entweichen die Hauche nicht. Sie

vereinigen sich in ihm, und er geht als das Brahman in das Brahman ein.

9. «In Bezug hierauf gibt es folgenden Çloka:

„Wenn alle Wünsche, die in Jemandes Herzen sich befinden, sich ablösen, dann wird er, der Sterbliche, unsterblich, dann gelangt er zum Brahman“. ¹⁾

10. «Wie eine abgestreifte Schlangenhaut todt, auf einem Ameisenhaufen hingeworfen, liegen würde, so liegt alsdann der Körper. Aber das knochen- und körperlose verständige Selbst ist das Brahman, ist die Stätte, o Oberkönig!» So sprach Jâgñavalkja, und Ganaka, Fürst der Videha, sagte: «Hier gebe ich dem Erhabenen tausend (Kühe)».

11. «Auch in Bezug hierauf gibt es folgende Çloka:

„Ich habe den schmalen, weithin führenden, vormaligen Pfad aufgefunden, der zu mir führt. Auf diesem gehen Weise, die das Brahman kennen, aufsteigend zur Stätte des Himmels ein, wenn sie von hier erlöst werden.

12. „Auf diesem (Pfade) gibt es, wie man sagt, Weisses, Blaues, Braunrothes, Grünes und Rothcs. Diesen Pfad hat das Brahman aufgefunden; auf diesem geht der Kenner des Brahman, der Glutvolle, und der, welcher Gutes thut.

13. „In dichte Finsterniss treten diejenigen ein, welche die Vernichtung verehren, aber in eine noch ärgere Finsterniss diejenigen, welche an der Entstehung Gefallen finden.“ ²⁾

14. „Die in dichte Finsterniss gehüllten Stätten heissen Asurisch. In diese gehen nach dem Tode unwissende und unvernünftige Leute ein.“ ³⁾

15. „Wir werden das, weil wir das sind. Wenn dieses nicht

1) Auch Kathop. 6,14.

1) VS. 40,9. Îçop. 12.

2) VS. 40,3. Îçop. 3.

erkannt worden ist, erfolgt eine grosse Vernichtung.¹⁾ Diejenigen, welche Solches wissen, werden unsterblich; die Andern (die Solches nicht wissen) aber erfahren nur Leid.

16. ,Wenn ein Mensch erkennt, dass das Selbst sein eigenes Ich ist, was könnte er dann noch wünschen und wonach Verlangen haben, um dem Körper nachzufolgen?
17. ,Wer sein in diese undurchdringliche Verkittung eingetrenes Selbst gefunden und wahrgenommen hat, der ist der Allbildner, da er ein Schöpfer ist. Sein ist die Stätte und er die Stätte.
18. ,Wenn Einer das Selbst alsbald als einen Gott erkennt, als Herrn des Vergangenen und Zukünftigen, dann ist er nicht mehr in Ungewissheit.
19. ,Das Selbst, an dem die fünf Geschlechter und die Leere ihren Halt haben, halte ich, der Unsterbliche, für das Brahman und für unsterblich.
20. ,Vor dem das Jahr mit seinen Tagen sich umdreht, das verehren die Götter als das Licht der Lichter, da es die unsterbliche Lebenskraft ist.
21. ,Diejenigen, welche des Hauches Hauch, des Auges Auge, des Ohres Ohr, der Speise Speise, des Denkkorgans Denkorgan kennen, haben das alte, über Alles stehende Brahman erkannt. Durch das Denkorgan kann man die Ueberzeugung erlangen, dass es kein Mannichfaches gibt.²⁾
22. ,Wer hier Mannichfaches sieht, der gelangt von einem Tode zum andern Tode.³⁾ Das Unvergängliche und Dauerhafte ist durch das Denkorgan zu erschauen.

1) Vgl. Kenop. 13.

2) Vgl. Kathop. 9,11.

3) Vgl. Kathop. 9,10.

23. „Das Selbst ist staublos, jenseits der Leere befindlich, ungeboren, gross und dauernd. Wenn ein verständiger Brahmane dieses (Selbst) erkannt hat, dann fasse er einen Entschluss. Nicht sinne er über viele Worte nach, da dieses eine Ermüdung der Stimme ist.

24. «Das Selbst beherrscht als Gebieter über Alles, als Herr von Allem und als Oberhaupt von Allem Alles, was es hier gibt. Durch ein gutes Werk wird es nicht grösser, durch ein schlechtes nicht kleiner. Es ist das Oberhaupt von allen Wesen, der Herr der Stätten, der Hüter der Stätten; es ist der Damm, der die Stätten auseinanderhält, damit sie nicht zusammenbrechen.

25. «Man sucht es durch Hersagen der Veda kennen zu lernen, durch Studium des heiligen Wissens, durch Kasteiungen, Glauben, Opfer und Hungern. Hat man es kennen gelernt, so wird man ein Muni. Bettelmönche verlassen ihr Haus, indem sie sich dieses als Stätte wünschen.

26. «In Anbetracht dieses pflegten frühere Brahmanen, die gelehrt und klug waren, keine Nachkommenschaft sich zu wünschen, indem sie meinten, dass Nachkommenschaft ihnen Nichts nützen würde, da das Selbst ihnen schon eine Stätte sei. Auch pflegten sie, nachdem sie dem Verlangen nach Söhnen, dem Verlangen nach Reichthum und dem Verlangen nach Stätten entsagt hatten, betteln zu gehen. Das Verlangen nach Söhnen ist ja ein Verlangen nach Reichthum, und das Verlangen nach Reichthum ein Verlangen nach Stätten; denn Beides ist eben Verlangen.¹⁾

27. «Dies ist das Selbst, von dem es heisst ‚nicht, nicht!‘ Als unerfassbar wird es ja nicht erfasst, als unzerstörbar wird es ja nicht zerstört, als an Nichts haftend und als ungebunden haftet es ja an Nichts und schwankt auch nicht.²⁾ Daher kommt der Unsterbliche über Beides hinweg, sowohl über das ‚ich vollbrachte Böses,‘ als auch über das ‚ich vollbrachte Gutes.‘ Weder das

1) Vgl. 3,4,1.

2) Vgl. 2,3,11. 3,9,28. 4,2,6.

Gute, das er vollbrachte, noch das Schlechte, das er unterliess, betrüben ihn. Durch kein Werk, welcher Art es auch sei, geht ihm eine Stätte verloren.

28. « In Bezug hierauf sagt ein Spruch :

„Diese stetige Würde eines Brahmanen nimmt durch ein Werk weder zu noch ab. Mit diesem mache man sich vertraut. Wer sie erkannt hat, wird durch kein schlechtes Werk verunreinigt.“

Darum sehe derjenige, der Solches kennt, wenn er müde, sanft, ruhig, geduldig und gläubig geworden ist, im eigenen Selbst das Selbst. Dann sieht er in Jedem das Selbst, wird Jeder ihm zum Selbst, wird er für Jeden das Selbst. Jedes Uebel überwindet er, nicht überwindet ihn das Uebel ; jedes Uebel versengt er, nicht versengt ihn das Uebel. Wer Solches kennt, wird ein Brahmane, der frei von Uebel, frei von Alter, frei von Hunger und Durst ist.

29. « Das ist das grosse, ungeborene Selbst, welches Speise geniesst und Güter spendet. Wer dieses grosse, ungeborene Selbst, welches Speise geniesst und Güter spendet, in dieser Weise kennt, der findet Güter.

30. Das ist das grosse, ungeborene Selbst, welches nicht altert und nicht stirbt, keine Furcht kennt, unsterblich und das Brahman ist. Sicherheit vor aller Gefahr hast du, o Ġanaka, erlangt ». So sprach Jâgñavalkja. « Hier gebe ich dem Erhabenen die Videha und mich dazu zur Knechtschaft ».

31. Das ist das grosse, ungeborene Selbst, welches nicht altert und nicht stirbt, keine Furcht kennt, unsterblich und das Brahman ist. Das Brahman bewahrt vor aller Gefahr. Wer Solches kennt, der wird ja zum Brahman, das vor aller Gefahr bewahrt.

Fünftes Brâhmaṇa.¹⁾

1. Jâgñavalkja hatte zwei Frauen: Maitrejî und Kâtjâjanî. Die eine von ihnen, Maitrejî, sprach gern über das höchste Wis-

1) Dasselbe Zwiegespräch in etwas anderer Fassung oben 2,4.

sen; Kâtjâjanî hatte, so zu sagen, Weiberverstand. Als Jâgñavalkja im Begriff war eine andere Lebensstellung anzutreten, sprach er: «Maitrejî! Ich habe die Absicht diesen Ort zu verlassen;

2. da will ich denn, o Beste, zwischen dir und Kâtjâjanî die Abrechnung machen».

3. Maitrejî fragte: «Wenn, o Erhabener, diese ganze mit Reichthümern angefüllte Erde mir gehörte, würde ich dadurch unsterblich oder nicht?» «Nein» sagte Jâgñavalkja, «dein Leben würde dann gerade so wie das vermögender Leute sein; Unsterblichkeit aber kann man durch Reichthum nicht erhoffen».

4. = 2,4,3.

5. Jâgñavalkja sprach: «Da die Verehrte uns lieb ist, hat sie uns Liebes erwiesen. Wohlan! Ich will es, Verehrte, dir sagen und auseinandersetzen; wenn ich es dir aber auseinandersetze, dann achte auf die Rede!» «Es spreche der Erhabene!»

6. Jâgñavalkja sprach: «Nicht aus Liebe zum Gatten ist, o Beste, uns der Gatte lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Gatte lieb. Nicht aus Liebe zur Gattin ist, o Beste, uns die Gattin lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns die Gattin lieb. Nicht aus Liebe zu den Söhnen sind, o Beste, uns die Söhne lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Söhne lieb. Nicht aus Liebe zum Reichthum ist, o Beste, uns der Reichthum lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Reichthum lieb. Nicht aus Liebe zum Priesterstande ist, o Beste, uns der Priesterstand lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Priesterstand lieb. Nicht aus Liebe zum Kriegerstande ist, o Beste, uns der Kriegerstand lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns der Kriegerstand lieb. Nicht aus Liebe zu den Stätten sind, o Beste, uns die Stätten lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Stätten lieb. Nicht aus Liebe zu den Göttern sind, o Beste, uns die Götter lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Götter lieb. Nicht aus Liebe zu den Veda sind, o Beste, uns die Veda lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Veda lieb. Nicht aus

Liebe zu den Opfern sind, o Beste, uns die Opfer lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Opfer lieb. Nicht aus Liebe zu den Wesen sind, o Beste, uns die Wesen lieb, sondern aus Liebe zum Selbst sind uns die Wesen lieb. Nicht aus Liebe zu Allem ist, o Beste, uns Alles lieb, sondern aus Liebe zum Selbst ist uns Alles lieb. So muss denn nun, o Beste, das Selbst gesehen, gehört, gedacht und mit Aufmerksamkeit verfolgt werden. Wenn das Selbst, o Beste, gesehen, gehört, gedacht und erkannt ist, dann ist Alles erkannt.

7. «Wer den Priesterstand in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat der Priesterstand preisgegeben. Wer den Kriegerstand in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat der Kriegerstand preisgegeben. Wer die Stätten in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Stätten preisgegeben. Wer die Götter in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Götter preisgegeben. Wer die Veda in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Veda preisgegeben. Wer die Opfer in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Opfer preisgegeben. Wer die Wesen in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den haben die Wesen preisgegeben. Wer Alles in etwas Anderem als im Selbst erkennt, den hat Alles preisgegeben. Dieses Selbst ist der Priesterstand, der Kriegerstand, die Stätten, die Götter, die Veda, die Opfer, die Wesen, ist Alles.

8—10. = 2,4,7—9.

11. «Wie die Rauchwolken eines mit feuchtem Holze angelegten Feuers gesondert nach allen Richtungen ausströmen, so ist dieses hier der Aushauch des grossen Wesens: der R̥gveda, der Jaḡurveda, der Sāmaveda, die Atharvāṅgiras (der Atharvaveda), der Itihāsa, das Pûraṇa, die Wissenschaften, die Upanishad, die Çloka, die Sûtra, die Anuvjâkhjâna, die Vjâkhjâna, das Gespendete, das Geopferte, das zum Essen und Trinken Gereichte, diese und jene Stätte und alle Wesen. Alle diese sind eben seine Aushauche.

12. = 2,4,11.

13. « Wie ein Salzklumpen Nichts (Anderes) in sich und Nichts (Anderes) ausser sich hat, sondern in seiner Gesamtheit Nichts als eine compacte Masse von Geschmack ist, gerade so ist, o Beste, dieses grosse Wesen unendlich und unbegrenzt und in seiner Gesamtheit Nichts als eine compacte Masse von Erkenntniss. Aus den Elementen hervorgegangen, verschwindet es wieder in diese. Nach dem Tode gibt es kein Bewusstsein, dieses sage ich dir, o Beste! » So sprach Jâgñavalkja.

14. Da sagte Maitrejî: « In dieser Beziehung hat der Erhabene mich in die grösste Verwirrung gestürzt. Nicht begreife ich es, dass es nach dem Tode kein Bewusstsein geben sollte. »

15. Jâgñavalkja sagte: « Ich spreche, o Beste, Nichts was Verwirrung bringt. Das Selbst geht nicht zu Grunde und unterliegt nicht der Vernichtung; es besteht aber aus einem Gemisch von kleinen Theilchen.

16—23. = 4,3,23—30.

24. « Wenn es ein Anderes gäbe, dann würde Einer ein Anderes sehen, Einer ein Anderes riechen, Einer ein Anderes schmecken, Einer ein Anderes begrüßen, Einer ein Anderes hören, Einer ein Anderes denken, Einer ein Anderes fühlen, Einer ein Anderes erkennen¹⁾.

25. « Wenn Einem aber Alles zum Selbst geworden ist, womit und wen sollte er dann sehen? Womit und wen sollte er dann riechen? Womit und wen sollte er dann schmecken? Womit und wen sollte er dann begrüßen? Womit und wen sollte er dann hören? Womit und wen sollte er dann denken? Womit und wen sollte er dann fühlen? Womit und wen sollte er dann erkennen? Womit sollte er den erkennen, durch den er dieses All erkennt? Womit sollte er, o Beste, den Erkenner erkennen?²⁾ So ist dir denn die Unterweisung zu Theil geworden. So viel und nicht mehr kann man, Maitrejî, über die Unsterblichkeit sagen ». So sprach Jâgñavalkja und verliess das Haus.

1) Vgl. 2,4,15.

2) Vgl. 2,4,16.

26. Nun folgt die Lehrerreihe¹⁾: Wir haben dieses von Çaurpañājja, Çaurpañājja von Gautama, Gautama von Vâtsja, Vâtsja von Vâtsja und Pârâçarja, Pârâçarja von Sâṃkr̥tja und Bhâradvâga, Bhâradvâga von Audavâhi und Çauṇḍilja, Çauṇḍilja von Baiḡavâpa und Gautama, Gautama von Baiḡavâpâjana und Vaishtapureja, Vaishtapureja von Çâṇḍilja und Rauhiṇâjana, Rauhiṇâjana von Çaunaka, Gaivantâjana und Raibhja, Raibhja von Pautimâshjâjana und Kaṇḍinjâjana, Kaṇḍinjâjana von den beiden Kaṇḍinja, die beiden Kaṇḍinja von den Aurnavâbha, die Aurnavâbha von Kaṇḍinja, Kaṇḍinja von Kaṇḍinja, Kaṇḍinja von Kaṇḍinja und Âgniveçja.

27. Âgniveçja von Saitava, Saitava von Pârâçarja, Pârâçarja von Ġâtûkarnja, Ġâtûkarnja von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Bhâradvâga, Âsurâjana und Gautama, Gautama von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Balâkâkaucika, Balâkâkaucika von Kâshâjana, Kâshâjana von Saukarâjana, Saukarâjana von Traivani, Traivani von Aupaḡandhani, Aupaḡandhani von Sâjakâjana, Sâjakâjana von Kauçikâjani, Kauçikâjani von Ghṛtakauçika, Ghṛtakauçika von Pârâçarjâjana, Pârâçarjâjana von Pârâçarja, Pârâçarja von Ġâtûkarnja, Ġâtûkarnja von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Bhâradvâga, Âsurâjana und Jâska, Âsurâjana von Traivani, Traivani von Aupaḡandhani, Aupaḡandhani von Âsuri, Âsuri von Bhâradvâga, Bhâradvâga von Âtreja.

28. = 2,5,22.

Fünfter Adhjâja.

Erstes Brâhmaṇa.

1. Dort ein Volles und hier ein Volles; aus einem Vollen wird ein Volles ausgeschöpft: wenn man das Volle eines Vollen

1) 26. 27. Mit geringen Abweichungen = 2,5,20 fg.

wegnimmt, bleibt ein Volles. Om ! das Brahman ist die Leere¹⁾; die Leere besteht von Alters her; die Leere birgt den Wind. So pflegte Kauravjâjanîputra zu sagen. Dies ist ein Veda, die Brahmanen wissen es, und durch jenen weiss man, was zu wissen ist.

Zweites Brâhmaṇa.

1. Die Götter, die Menschen und die Dämonen, dreierlei Geschöpfe Praḡâpati's, befanden sich bei ihrem Vater Praḡâpati in der Lehre.

2. Als die Götter ihre Lehrzeit vollendet hatten, sprachen sie: «Sage uns Etwas!». Ihnen sagte er die Silbe da und fragte sie, ob sie dieses verstanden hätten. «Wir haben es verstanden», antworteten sie, ,zügelt Euch (dâmjata)!‘ sagst du uns». «So ist es», sprach er, «ihr habt es verstanden».

3. Darauf sprachen die Menschen: «Sage uns Etwas!» Auch ihnen sagte er die Silbe da und fragte sie, ob sie dieses verstanden hätten. «Wir haben es verstanden», antworteten sie, ,spendet (datta)!‘ sagst du uns». «So ist es», sprach er, «ihr habt es verstanden».

4. Darauf sprachen die Dämonen: «Sage uns Etwas!» Auch ihnen sagte er die Silbe da und fragte sie, ob sie dieses verstanden hätten. «Wir haben es verstanden», antworteten sie, ,übet Mitleid (dajadhvam)!‘ sagst du uns». «So ist es», sprach er, «ihr habt es verstanden». Eben dieses spricht die göttliche Stimme, der Donner, nach, wenn es dadada ertönt, d. i. zügelt euch, spendet und übet Mitleid! Diese drei erlerne man: Selbstzügelung, Freigebigkeit und Mitleid.

Drittes Brâhmaṇa.

1. Der Hauch (gehe) in den unsterblichen Wind! Der Körper wird schliesslich zu Asche. Om!
Gedenke, o Kratu! Zum Gelingen gedenke! Führe

1) Vgl. VS. 40,17. Khând. Up. 4,10,15.

uns, o Agni, auf schönem Pfade zu Reichthum! O Gott, der du alle Richtzeichen kennst! Halte fern von uns den Frevel, der in die Irre leitet! Wir wollen dir überaus reichliche Huldigung darbringen! ¹⁾)

Viertes Brâhmaṇa.

1. Das Herz ist Praġâpati. Es ist Brahman, es ist Alles. Das Wort Herz (hr̥daja) ist dreisilbig. Hr̥ ist eine Silbe. Wer Solches kennt, dem bringen (abhi-hr̥) die Seinen und Andere Etwas dar. Da ist wieder eine Silbe. Wer Solches kennt, dem spenden (dâ) die Seinigen und Andere. Ja m ist wieder eine Silbe. Wer Solches kennt, der geht (i) in die Stätte des Himmels ein.

Fünftes Brâhmaṇa.

1. Das ist das, und das war dieses, nämlich die Wahrheit. Wer in dieser Weise in diesem grossen, übernatürlichen Wesen, in der erstgeborenen Wahrheit, das Brahman erkennt, der ersiegt diese Stätten. Könnte wohl der besiegt werden, der in diesem grossen, übernatürlichen Wesen, der erstgeborenen Wahrheit, das Brahman erkennt? Ja, das Brahman ist die Wahrheit.

Sechstes Brâhmaṇa.

1. Zuerst war hier das Wasser. Das Wasser erschuf die Wahrheit, das Brahman als Wahrheit — den Praġâpatî, Praġâpati — die Götter.

2. Die Götter verehrten die Wahrheit. Das Wort Wahrheit (satiam) ist dreisilbig: sa ist eine Silbe, ti wieder eine und a m wieder eine. Die erste und die letzte Silbe sind Wahrheit, die in der Mitte ist Unwahrheit. Diese Unwahrheit wird, da sie von der Wahrheit umschlossen ist, zur Wahrheit. Wer Solches kennt, dem thut die Unwahrheit kein Leid an.

3. Die Wahrheit ist die Sonne da. Sowohl der Geist in der

1) VS. 40,15 fg. Vgl. RV. 1,189,1.

Sonnenscheibe als auch der Geist im rechten Auge haben Einer an dem Andern ihren Halt. Jener hat mit seinen Strahlen seinen Halt an diesem, dieser mit seinen Hauchen seinen Halt an jenem. Wenn dieser im Begriff ist hinauszufahren, erscheint ihm die Sonnenscheibe klar; die Strahlen gelangen nicht mehr bis zu ihm.

4. Der Kopf des Geistes in der Sonnenscheibe ist Bhûr. Man hat nur einen Kopf, und Bhûr ist einsilbig. Seine Arme sind Bhuvas. Man hat zwei Arme, und Bhuvas ist zweisilbig. Seine Beine sind Suar. Man hat zwei Beine, und Suar ist zweisilbig. Seine geheime Bezeichnung ist Tag (ahan). Wer Solches kennt, schlägt Unheil nieder (han) und hält es von sich fern (hâ).

5. Der Kopf des Geistes im rechten Auge ist Bhûr. Man hat nur einen Kopf und Bhûr ist einsilbig. Seine Arme sind Bhuvas. Man hat zwei Arme, und Bhuvas ist zweisilbig. Seine Beine sind Suar. Man hat zwei Beine, und Suar ist zweisilbig. Seine geheime Bezeichnung ist Ich (aham). Wer Solches kennt, schlägt das Unheil nieder (han) und hält es von sich fern (hâ).

Siebentes Brâhmaṇa.

1. Man sagt, dass das Brahman der Blitz sei. Der vom Ablösen (vidâna) benannte Blitz (vidjut) löst den, der da weiss, dass das Brahman der Blitz ist, von jeglichem Unheil ab. Ja, das Brahman ist der Blitz.

Achtes Brâhmaṇa.

1. Der als Denkorgan erscheinende Geist, dessen wahres Wesen Licht ist, befindet sich im Innern des Herzens. Der Geist im Innern des Herzens gleicht einem Reis- oder Gerstenkorn. Wer Solches kennt, beherrscht als Gebieter über Alles, als Herr von Allem und als Oberhaupt von Allem, Alles, was es hier gibt.

Neuntes Brâhmaṇa.

1. Man verehere die Stimme als milchende Kuh. Ihre vier Zitzen sind die Ausrufe Svâhâ, Vashat, Hanta und Svadhâ. Von

zwei Zitzen derselben, von den Ausrufen Svahâ und Vashat, leben die Götter, von dem Ausrufe Hanta die Menschen, von dem Ausrufe Svadhâ die Väter. Ihr Stier ist der Hauch, ihr Kalb das Denkorgan.

Zehntes Brâhmaṇa.

1. Das Summen des Agni Vaiçvânara im Innern des Menschen, der das, was verspeist wird, kocht, ist das, was man hört, wenn man die Ohren geschlossen hat. Wenn er im Begriff ist hinauszufahren, hört man dieses Summen nicht.

Elftes Brâhmaṇa.

1. Wenn ein Kranker leidet, so ist dieses die höchste Kasteiung. Wer Solches kennt, gewinnt die höchste Stätte. Wenn man einen Verstorbenen in den Wald fortträgt, so ist dieses die höchste Kasteiung. Wer Solches kennt, gewinnt die höchste Stätte. Wenn man einen Verstorbenen in's Feuer legt, so ist dieses die höchste Kasteiung. Wer Solches kennt, gewinnt die höchste Stätte.

Zwölftes Brâhmaṇa.

1. Wenn der Geist von dieser Stätte scheidet, gelangt er zum Winde. Dieser thut sich hier für ihn so weit auf als die Höhlung eines Rades. Durch diese schreitet er aufwärts. Er gelangt zur Sonne. Diese thut sich hier für ihn so weit auf als die Höhlung einer Trommel. Durch diese schreitet er aufwärts. Er gelangt zum Monde. Dieser thut sich hier für ihn so weit auf als die Höhlung einer Pauke. Durch diese schreitet er aufwärts. Er gelangt zu der Stätte, wo es keinen Kummer und keine Kälte gibt. In dieser verweilt er ewige Jahre.

Dreizehntes Brâhmaṇa.

1. Einige sagen, dass das Brahman die Speise sei. Dieses ist nicht richtig, da die Speise ohne den Hauch verfault. Andere sagen, dass das Brahman der Hauch sei. Auch dieses ist nicht rich-

tig, da der Hauch ohne die Speise verdorrt. Wenn aber diese beiden Gottheiten zu einer geworden sind, dann gelangen sie zur höchsten Stellung.

2. In Bezug hierauf sprach Prâtrda zu seinem Vater: «Welches Gute oder welches Böse könnte man wohl dem anthun, der Solches kennt?» Der Vater sprach, mit der Hand (abwehrend): «Nicht so, Prâtrda! Wer aber (so frage ich dagegen) gelangt zur höchsten Stellung, wenn er mit jenen beiden eins geworden ist?»

3. Darauf sprach er zu ihm (dem Sohne) Folgendes: «Es ist das Vi. Das Vi ist die Speise, da alle Wesen in die Speise eingegangen sind (vishtâni). Es ist das Ram. Das Ram ist der Hauch, da am Hauch alle Geschöpfe sich ergötzen (ratâni). In den, der solches weiss, gehen alle Wesen ein, und an dem ergötzen sich alle Wesen¹⁾.

Vierzehntes Brâhmaṇa.

1. Vom Uktha. Das Uktha ist der Hauch, da der Hauch Alles erstehen lässt (utthâpajati). Wer Solches kennt, dem ersteht (uttishṭhati) ein das Uktha kennender Sohn, und der gewinnt die Vereinigung mit dem Uktha und den Besitz seiner Stätte.

2. Vom Jagus. Das Jagus ist der Hauch, da im Hauche alle Wesen sich verbinden (jugjante). Wer Solches kennt, für den verbünden sich alle Wesen um ihm den Vorrang zu verschaffen, und der gewinnt die Vereinigung mit dem Jagus und den Besitz seiner Stätte.

3. Vom Sâman. Das Sâman ist der Hauch, da zum Hauch alle Wesen zugewandt (samjañki) sind. Wer Solches weiss, dem werden alle Wesen zugewandt um ihm den Vorrang zu verschaffen, und der gewinnt die Vereinigung mit dem Sâman und den Besitz seiner Stätte.

4. Vom Kriegerstande. Der Kriegerstand ist der Hauch. Ja, der Kriegerstand ist der Hauch. Wer Solches kennt, den schützt

1) Gemeint ist virata zur Ruhe gelangt.

(trâjate) der Hauch vor Verwundung (kshanitos), der erlangt den Inbegriff des Kriegerstandes und gewinnt die Vereinigung mit dem Kriegerstande und den Besitz seiner Stätte.

Fünfzehntes Brâhmaṇa.

1. Bhûmi (die Erde), Antariksha (der Luftraum) und Din (der Himmel) bilden acht Silben. Achtsilbig ist ein Stollen der Gâjatrî. Dieser ihr Stollen besagt Folgendes: Wer diesen ihren Stollen auf diese Weise kennt, der gewinnt so viel, als in diesen Stätten sich findet.

2. Die Rkas, die Jagûṃshi und die Sâ mânî bilden acht Silben. Achtsilbig ist ein (der zweite) Stollen der Gâjatrî. Dieser ihr Stollen besagt wiederum Folgendes: Wer diesen ihren Stollen auf diese Weise kennt, der gewinnt so viel, als diese dreifache Wissenschaft umfasst.

3. Prâṇa (der Einhauch), Apâna (der Aushauch) und Viâna (der Durchhauch) bilden acht Silben. Achtsilbig ist ein (der dritte) Stollen der Gâjatrî. Dieser ihr Stollen besagt wiederum Folgendes: Wer diesen ihren Stollen auf diese Weise kennt, der gewinnt so viel, als es hier Lebendes (Prâṇin) gibt.

4. Die jenseits des Dunstes befindliche wärmende Sonne ist ihr vierter (turîja) schöner Stollen. Turîja ist soviel als der vierte (katurtha). «Schöner (darçata) Stollen» heisst es, weil er zu Gesicht zu kommen (dadṛçe) scheint. «Jenseits des Dunstes befindlich» heisst es, weil jene hoch über allem Dunst wärmt. Wer diesen ihren Stollen auf diese Weise kennt, der wärmt auf gleiche Weise durch Pracht und Ansehen.

5. Die Gâjatrî (mit ihren drei ersten Stollen) hat ihren Halt an der jenseits des Dunstes befindlichen Sonne, an diesem vierten schönen Stollen, und auf diese Weise hat sie ihren Halt an der Wahrheit. Die Wahrheit ist das Auge. Ja, die Wahrheit ist das Auge. Aus diesem Grunde soll man, wenn jetzt zwei Streitende kämen, von denen der Eine sagte, dass er es gesehen, der An-

dere, dass er es gehört habe, dem glauben, der da sagt, dass er es gesehen habe.

6. Die Wahrheit hat aber ihren Halt an der Macht. Die Macht ist der Hauch, in dieser Weise hat sie ihren Halt am Hauch. Deshalb sagt man, dass die Macht gewaltiger sei als die Wahrheit. Diesen Halt hat die Gâjatrî in Bezug auf das Selbst.

7. Die Gâjatrî beschützte die Gaja. Die Gaja sind die Hauche, in dieser Weise beschützte sie die Hauche. Weil sie die Gaja beschützte (tatre), deshalb führt sie den Namen Gâjatrî. Das ist jene Gâjatrî, die man da vorspricht. Wem man sie vorspricht, dessen Hauche beschützt man.

8. Einige sprechen eine Anushtubh als Sâvitri vor, indem sie sagen, dass die Anushtubh die Stimme sei, und dass sie demnach die Stimme vorsprache. So thue man nicht, man spreche die Gâjatrî vor. Wenn man auch scheinbar sehr viel (für das Hersagen der Sâvitri) geschenkt bekommt, so wiegt dieses doch nicht einmal einen einzigen Stollen der Gâjatrî auf.

9. Wer diese drei Stätten¹⁾, vollgefüllt, geschenkt bekäme, der erhielte nur ihren ersten Stollen. Und wer so viel geschenkt bekäme, als die dreifache Wissenschaft umfasst²⁾, der erhielte nur ihren zweiten Stollen. Und wer so viel geschenkt bekäme, als es hier lebende Wesen gibt³⁾, der erhielte nur ihren dritten Stollen. Aber die wärmende Sonne, ihren vierten schönen Stollen⁴⁾, kann Niemand erhalten. Woher könnte man so viel erhalten?

10. Ihre Verehrung lautet: «O Gâjatrî! Du bist ein-, zwei-, drei- und vierfüssig. Du bist auch fusslos, da du nicht umfällst. Ich verneige mich vor der jenseits des Dunstes befindlichen (Sonne), deinem vierten schönen Stollen». Wenn man für Einen, den man anfeindete, mit den Worten «N. N. soll das und das nicht erlangen» oder «der und der Wunsch soll ihm nicht in

1) Vgl. 1.

2) Vgl. 2.

3) Vgl. 3.

4) Vgl. 4.

Erfüllung gehen» die Verehrung begeht, dann geht jenem der Wunsch nicht in Erfüllung. So auch, wenn man sagt: «Ich habe das und das erlangt».

11. Bei dieser Gelegenheit fragte Ġanaka, Fürst der Videha, den Buḍila Âçvatarâçvi: «Wie kommt es, dass du, der du dich für einen solchen Kenner der Gâjatrî ausgabst, zum Elephanten geworden bist und (mich) trägst?» «Ich kannte, o Oberkönig, ihren Mund nicht», antwortete er.

12. Ihr Mund ist Agni. Wenn man auch sehr viel in's Feuer hineinzulegen meint, so verbrennt es doch dieses Alles. So zerkaut auch der, der Solches kennt, alles scheinbar noch so viel Böse, das er vollbringt, und wird rein, lauter, nicht alternd und unsterblich.

Sechster Adhjâja.

E r s t e s B r â h m a ṇ a ¹⁾.

1. Çvetaketu Âruneja kam zu einer Versammlung der Pañ-kâla und näherte sich dem Ġaivala Pravâhana, der sich aufwarten liess. Als dieser ihn erblickte, begrüßte er ihn mit den Worten «junger Mann!» Dieser antwortete «Herr!» (Es fragte ihn der Fürst) «Hat dich dein Vater unterwiesen?» «Ja» sagte dieser.

2. «Weisst du, wie diese Geschöpfe, wenn sie abscheiden, sich hierhin und dorthin begeben?» «Nein», antwortete er. «Weisst du, wie sie zu dieser Stätte wieder gelangen?» «Nein», antwortete er abermals. «Weisst du, woher jene Stätte durch die Vielen, die immer und immer wieder abscheiden, nicht überfüllt wird?» «Nein», antwortete er abermals.

1) Vgl. Khând. Up. 5,3 fgg.

3. «Weisst du, nach der wievielten Darbringung einer Spende das Wasser menschliche Stimme annimmt, sich erhebt und spricht?» «Nein», antwortete er abermals. «Kennst du den Zugang zu dem zu den Göttern, und zu dem zu den Vätern führenden Pfade, und in Folge welcher Werke man den zu den Göttern oder den zu den Vätern führenden Pfad betritt?

4. «Auch haben wir den Ausspruch des R̥shi gehört:

,Von zwei Wegen für die Sterblichen hörte ich, von dem, der zu den Vätern, und von dem, der zu den Göttern führt. Alles, was sich hier zwischen Vater (dem Himmel) und Mutter (der Erde) bewegt, geht auf diesen‘».

«Von allem diesem weiss ich Nichts», antwortete er.

5. Darauf forderte er (der Fürst) ihn auf bei ihm zu bleiben. Diese Aufforderung zu bleiben nicht beachtend, lief der junge Mann davon. Er kam zum Vater und sprach zu diesem: «Auf die Weise also hat der Verehrte uns vorhin für unterwiesen erklärt!» «Wie so das, Kluger?» Dieser sagte: «fünf Fragen hat ein schlichter Fürst an mich gerichtet, von denen ich keine einzige zu beantworten weiss». «Welches sind diese?» Mit den Worten «diese hier» sagte er die Anfangsworte derselben her.

6. Darauf sagte der Vater: «Du kennst uns, mein Sohn, hinlänglich um zu wissen, dass ich Alles, was ich weiss, dir gesagt habe. Mache dich auf! Wir gehen dahin und treten in die Lehre!» «Es gehe der Verehrte!»

7. Darauf kam Gautama dahin, wo der Aufenthaltsort des Gaivâli Pravâhana war. Dieser liess ihm einen Sitz und darauf Wasser herbeibringen und bereitete ihm einen feierlichen Empfang.

8. Darauf sagte er: «Wir gestatten dem verehrten Gautama sich Etwas zu erbitten». Dieser sprach: «Den folgenden Wunsch hast du mir also zugesagt. So theile mir denn die Worte mit, die du in Gegenwart des jungen Mannes sprachst».

9. Darauf sagte der Fürst: «So Etwas erbitten sich Götter, sprich von solchen Dingen, die Menschen sich erbitten».

10. Gautama sagte: «Es ist eine bekannte Sache, dass man Einem Gold, Kühe und Pferde, Slavinnen, Ober- und Untergewänder abgenommen hat. Es bringe uns aber der Verehrte nicht um Vieles, Unendliches, Unbegrenztes!» «Du sollst es, Gautama, auf richtige Weise suchen». «Ich begeben mich zu dem Verehrten in die Lehre». Mit Worten pflegten die Alten sich in die Lehre zu begeben.

11. Bei Erwähnung des in die Lehre Gehens sagte der Fürst: «Mögest du, Gautama, und auch deine Vorväter sich nicht so gegen uns vergangen haben, dass diese Wissenschaft bis jetzt bei keinem Brahmanen ihre Wohnung aufschlug. Dir werde ich sie aber mittheilen, denn wer darf dich, der du in dieser Weise sprichst, abweisen?

12. «Das Feuer ist, Gautama, jene Stätte. Ihr Brennholz ist die Sonne, ihr Rauch — die Strahlen, ihre Flamme — der Tag, ihre Kohlen — der Mond, ihre Funken — die Sterne. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende den Glauben. Aus dieser Spende geht der Fürst Soma hervor.

13. «Das Feuer ist, Gautama, der Regengott. Sein Brennholz ist das Jahr, sein Rauch — die Wolken, seine Flamme — der Blitz, seine Kohlen — der Donnerkeil, seine Funken — der Hagel. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende den Soma. Aus dieser Spende geht der Regen hervor.

14. «Das Feuer ist, Gautama, diese Stätte. Ihr Brennholz ist die Erde, ihr Rauch — der Wind, ihre Flamme — die Nacht, ihre Kohlen — die Weltgegenden, ihre Funken — die Zwischengegenden. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende den Regen. Aus dieser Spende geht die Speise hervor.

15. «Das Feuer ist, Gautama, der Mann. Sein Brennholz ist der geöffnete Mund, sein Rauch — der Hauch, seine Flamme — die Stimme, seine Kohlen — das Auge, seine Funken — das Ohr. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende die Speise. Aus dieser Spende geht der Same hervor.

16. «Das Feuer ist, Gautama, das Weib. Sein Brennholz ist

der Schooss, sein Rauch — die Haare am Körper, seine Flamme — die weibliche Scham, seine Kohlen — das was man hineinthut, seine Funken — die Wollustgefühle. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende den Samen. Aus dieser Spende geht der Mensch hervor. Dieser wird geboren und lebt so lange, als er lebt. Stirbt er, so trägt man ihn zum Feuer hin.

17. «Das Feuer wird zu seinem Feuer, das Brennholz zu seinem Brennholz, der Rauch zu seinem Rauch, die Flamme zu seiner Flamme, die Kohlen zu seinen Kohlen, die Funken zu seinen Funken. In dieses Feuer werfen die Götter als Spende den Menschen. Aus dieser Spende geht der lichtfarbige Geist hervor.

18. «Diejenigen, die dieses in dieser Weise kennen, und diejenigen, die im Walde die Wahrheit als Glauben verehren, gehen in die Flamme ein, aus der Flamme in den Tag, aus dem Tage in die Monatshälfte des zunehmenden Mondes, aus der Monatshälfte des zunehmenden Mondes in die sechs Monate, da die Sonne nach Norden geht, aus diesen Monaten in die Stätte der Götter, aus der Stätte der Götter in die Sonne, aus der Sonne in das Blitzfeuer. Nun kommt der im Denkorgan befindliche Geist herbei und befördert jene in die Stätten Brahman's. In diesen Stätten Brahman's verweilen sie bis in die fernsten Fernen. Von dort kehren sie nicht wieder hierher zurück.¹⁾

19. «Diejenigen, die durch Opfer, Spenden und Kasteiungen eine Stätte gewinnen, gehen in den Rauch ein, aus dem Rauche in die Nacht, aus der Nacht in die Monatshälfte des abnehmenden Mondes, aus der Monatshälfte des abnehmenden Mondes in die sechs Monate, da die Sonne nach Süden geht, aus diesen Monaten in die Stätte der Väter, aus der Stätte der Väter in den Mond. Wenn sie den Mond erreicht haben, werden sie zu Speise. Zu ihnen sagen die Götter wie zu Soma, dem Fürsten, 'fülle dich, nimm ab' und verzehren sie wie jenen dort. Wenn dieses für sie verstreicht, gehen sie in die Leere ein, aus der Leere in den

1) Zu 18. 19 vgl. Khând. Up. 5,10,1 fgg.

Wind, aus dem Winde in den Regen, aus dem Regen auf die Erde. Wenn sie die Erde erreicht haben, werden sie zu Speise. So drehen sie sich allmählich herum. Diejenigen aber, die diese beiden Pfade nicht kennen, werden Würmer, Motten und alles mögliche stechende Gewürm ».

Zweites Brâhmaṇa.¹⁾

1. Wer den Vorzüglichsten und Besten kennt, wird der Vorzüglichste und Beste unter den Seinigen. Der Vorzüglichste und Beste ist der Hauch. Wer Solches kennt, wird der Vorzüglichste und Beste unter den Seinigen und auch unter denjenigen, unter welchen er es zu werden wünscht.

2. Wer die Trefflichste kennt, wird der Trefflichste unter den Seinigen. Die Trefflichste ist die Stimme. Wer Solches kennt, wird der Trefflichste unter den Seinigen.

3. Wer den Halt kennt, hat einen Halt auf ebenem und unwegsamem Boden. Der Halt ist das Auge, da man mit Hülfe des Auges auf ebenem und unwegsamem Boden einen Halt hat. Wer Solches kennt, hat einen Halt auf ebenem und auch einen Halt auf unwegsamem Boden.

4. Wer das Gelingen kennt, dem gelingt, was er sich wünscht. Das Gelingen (saṃpad) ist das Ohr, da zum Ohre alle Veda gelangt sind (abhisaṃpanna). Wer Solches kennt, dem gelingt, was er sich wünscht.

5. Wer den Sitz kennt, wird der Sitz der Seinigen und ein Sitz der Leute. Der Sitz ist das Denkorgan. Wer Solches kennt, wird der Sitz der Seinigen und der Leute.

6. Wer die Fortpflanzung kennt, pflanzt sich fort mit Nachkommenschaft und Vieh. Die Fortpflanzung ist der Same. Wer Solches weiss, pflanzt sich fort mit Nachkommenschaft und Vieh.

1) Vgl. Khând. Up. 5,1. Kaush. Up. 3,3.

7. Die Hauche, um den Vorrang streitend, gingen zum Brahman um zu erfahren, wer unter ihnen der Trefflichste sei. Dieses sprach: «derjenige ist der Trefflichste, nach dessen Austritt der Körper sich am Schlechtesten zu fühlen meint».

8. Da trat die Stimme hinaus. Nachdem sie ein Jahr auswärts gewesen war, kam sie wieder und sprach: «Wie habt ihr ohne mich leben können?» Diese antworteten: «Wir haben gelebt wie Stumme, die mit der Stimme nicht reden, aber mit dem Hauche athmen, mit dem Auge sehen, mit dem Ohre hören, mit dem Denkorgan erkennen und mit dem Samen sich fortpflanzen». Da trat die Stimme wieder ein.

9. Da trat das Auge hinaus. Nachdem es ein Jahr auswärts gewesen war, kam es wieder und sprach: «Wie habt ihr ohne mich leben können?» Diese antworteten: «Wir haben gelebt wie Blinde, die mit dem Auge nicht sehen, aber mit dem Hauche athmen, mit der Stimme reden, mit dem Ohre hören, mit dem Denkorgan erkennen und mit dem Samen sich fortpflanzen». Da trat das Auge wieder ein.

10. Da trat das Ohr hinaus. Nachdem es ein Jahr auswärts gewesen war, kam es wieder und sprach: «Wie habt ihr ohne mich leben können?» Diese antworteten: «Wir haben gelebt wie Taube, die mit dem Ohre nicht hören, aber mit dem Hauche athmen, mit der Stimme reden, mit dem Auge sehen, mit dem Denkorgan erkennen und mit dem Samen sich fortpflanzen». Da trat das Ohr wieder ein.

11. Da trat das Denkorgan hinaus. Nachdem es ein Jahr auswärts gewesen war, kam es wieder und sprach: «Wie habt ihr ohne mich leben können?» Diese antworteten: «Wir haben gelebt wie Dumme, die mit dem Denkorgan nicht erkennen, aber mit dem Hauche athmen, mit der Stimme reden, mit dem Auge sehen, mit dem Ohre hören und mit dem Samen sich fortpflanzen». Da trat das Denkorgan wieder ein.

12. Da trat der Same hinaus. Nachdem er ein Jahr auswärts gewesen war, kam er wieder und sprach: «Wie habt ihr

ohne mich leben können?» Diese antworteten: «Wir haben gelebt wie Impotente, die sich mit dem Samen nicht fortpflanzen, aber mit dem Hauche athmen, mit der Stimme reden, mit dem Auge sehen, mit dem Ohre hören und mit dem Denkorgan erkennen». Da trat der Same wieder ein.

13. Als der Hauch im Begriff war hinauszutreten, da riss er die (andern) Hauche heraus, gerade so, wie wenn ein stolzes Ross vom Indus die Pflöcke seiner Fusskette herausreißen würde. Da sprachen jene: «Erhabener! Tritt nicht hinaus! Ohne dich werden wir nicht leben können». «So bringt mir denn eine Huldigungsgabe dar!» «So soll es geschehen».

14. Da sprach die Stimme: «Da ich die Trefflichste bin, bist auch du der Trefflichste». Das Auge: «Da ich der Halt bin, hast auch du einen Halt». Das Ohr: «Da ich das Gelingen bin, bist auch du das Gelingen». Das Denkorgan: «Da ich der Sitz bin, bist auch du der Sitz». Der Same: «Da ich die Fortpflanzung bin, bist auch du die Fortpflanzung». «Was ist aber meine Speise und meine Kleidung?» Die sagten: «Alles, was es hier gibt, bis zu den Würmern, bis zu den Käfern und Motten hinab ist deine Speise, das Wasser aber ist deine Kleidung». Wer diese Speise (anna) des Hauches (ana) kennt, der pflegt Nichts zu geniessen, was nicht Speise ist, und Nichts entgegenzunehmen, was nicht Speise ist.

15. Gelehrte Brahmanen, die Solches kennen, spülen sich den Mund vor und nach dem Essen. Dadurch glauben sie diesen Hauch (ana) nicht nackt (anagna) zu lassen. Darum soll der, welcher Solches kennt, vor und nach dem Essen sich den Mund spülen. Dadurch läßt er den Hauch nicht nackt.

Drittes Brâhmaṇa.¹⁾

1. Wer etwas Grosses zu erlangen wünscht, beginnt beim Gange der Sonne nach Norden, in einer Monatshälfte des zuneh-

¹⁾ Vgl. Khând. Up. 5,2,4 fgg.

menden Mondes und an einem glücklichen Tage die Upasad-Feier für die Dauer von zwölf Tagen, trägt dann in einer Schale oder in einem Becher von Udumbara-Holz Kräuter aller Art und Früchte zusammen, kehrt und bestreicht den Boden rings umher, legt Feuer hinzu, bereitet in hergebrachter Weise das Opfer-schmalz, mengt unter einem männlich gedachten Mondhause den Rührtrank und bringt alsdann die Spende dar (mit dem Spruche):

2. «O Gâtavedas! Allen den unholden Göttern in dir, welche die Wünsche des Menschen vereiteln, bringe ich ihren Antheil dar. Die mögen, wenn sie befriedigt sind, mich mit meinen Wünschen befriedigen!

Svâhâ!

3. «Du Unholde, die du dich niederlegst in der Meinung, dass du die Trennende seiest! Dir, als der Zufriedenstellenden opfere ich mit einem Guss von Schmalzbutter.

Svâhâ». Mit dem Spruche R.V. 10,121,10 bringt er die dritte Spende dar.

4. Mit den Worten «dem Vorzüglichsten Svâhâ, dem Besten Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «dem Hauche Svâhâ, der Trefflichsten Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «der Stimme Svâhâ, dem Halt Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «dem Auge Svâhâ, dem Gelingen Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «dem Ohre Svâhâ, dem Sitze Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «dem Denkorgan Svâhâ, der Fortpflanzung Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank. Mit den Worten «dem Samen Svâhâ» wirft er eine Spende in's Feuer und giesst den Rest in den Rührtrank.

5. Mit den Worten «dem Vergangenen Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Zukünftigen Svâhâ» wirft er u. s. w.

Mit den Worten «dem Ganzen Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «Allem Svâhâ» wirft er u. s. w.

6. Mit den Worten «der Erde Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Luftraum Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Himmel Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «den Weltgegenden Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Priesterstande Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Kriegerstande Svâhâ» wirft er u. s. w.

7. Mit den Worten «dem Bhûs Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Bhuvas Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Svar Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Bhûs, Bhuvas, Svar Svâhâ» wirft er u. s. w.

8. Mit den Worten «dem Feuer Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Soma Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Licht Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «der Çrî Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «der Lakshmi Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Savitar Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «der Sarasvatî Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «allen Göttern Svâhâ» wirft er u. s. w. Mit den Worten «dem Pragâpati Svâhâ» wirft er u. s. w.

9. Darauf berührt er ihn (den Rührtrank) und spricht: «Du bist unstät, du bist das Brennende, du bist das Volle, du bist das Steife, du bist der Sammelpunkt von Allem, du bist das Hiñ, das ausgesprochen worden ist, und das Hiñ, welches ausgesprochen wird, du bist das Udgîtha und das Sâman, das man zu singen anfängt, du bist das im Ritual Zugerufene und das im Ritual als Erwiederung Zugerufene, du bist das im Feuchten Flammende, du bist der Weitreichende, du bist der Hervorragende, du bist Licht, du bist Speise, du bist das Ende, du bist der Ansichraffer».

10. Darauf erhebt er ihn mit den Worten:

«Du bist ungekocht, da dein Ungekochtes in mir ist.

Er ist Fürst, Herr und Oberhaupt. Er, der Fürst und Herr, mache mich zum Oberhaupt».¹⁾

1) Vgl. Khând. Up. 5,2,6.

11. Darauf schlürft er ihn mit den Worten :

¹(«Dieses des Savitar liebenswerthe ¹)

«Süssigkeit strömen dem Frommen die Winde zu, Süssigkeit die Flüsse. Süss mögen uns die Kräuter sein! ²)

Dem Bhûs Svâhâ!»

12. ²(«strahlende Licht möchten wir erlangen, ³)

«Süss möge uns die Nacht und die Morgenröthe sein, süss uns der irdische Staub, süss sei uns der Vater Himmel! ⁴)

Dem Bhuvas Svâhâ!»

13. ³(«auf dass er unsere Gedanken erfreue. ⁵)

«Süss sei uns der Baum, süss sei die Sonne, süss mögen uns die Kühe sein. ⁶)

Dem Svar Svâhâ!» Er sagt die ganze Sâvitri her, alle Süssigkeits-Lieder, alle Ausrufe und die Worte: «Möchte ich dieses Alles werden! dem Bhûs, Bhuvas und Svar Svâhâ!» Nachdem er sich zum Schluss den Mund gespült und die Hände gewaschen hat, setzt er sich hinter das Feuer mit nach Osten gewandtem Kopfe.

14. Am andern Morgen verehrt er die Sonne mit den Worten «du bist die einzige Lotusblüte der Weltgegenden, möchte ich die einzige Lotusblüte der Menschen werden!» Nachdem er auf dieselbe Weise, wie er gekommen war, wieder hingegangen ist, setzt er sich hinter das Feuer und sagt halblaut die Lehrerreihe her.

15. Nachdem Uddâlaka Âruni diesen (Rührtrank) dem Vâgasaneja Jâgñavalkja, seinem Schüler, mitgetheilt hatte, sprach

1) RV. 3,62,10,a.

2) VS. 13,27.

3) RV. 3,62,10,b.

4) VS. 13,28.

5) RV. 3,62,10,c.

6) VS. 13,29.

er «Wenn man diesen auch auf einen dürren Stumpf gösse, würden Zweige sich bilden, und Blätter sprossen». ¹⁾

16. Nachdem Vâgasaneja Jâgñavalkja eben diesen dem Madhuka Paiṅgja, seinem Schüler, mitgetheilt hatte, sprach er: «Wenn man diesen u. s. w.».

17. Nachdem Madhuka Paiṅgja eben diesen dem Kûḍa Bhâgavitti, seinem Schüler, mitgetheilt hatte, sprach er: «Wenn man diesen u. s. w.».

18. Nachdem Kûḍa Bhâgavitti eben diesen dem Ġânaki Âjahsthûṇa, seinem Schüler, mitgetheilt hatte, sprach er: «Wenn man diesen u. s. w.».

19. Nachdem Ġânaki Âjahsthûṇa eben diesen dem Satjakâma Ġâbâla, seinem Schüler, mitgetheilt hatte, sprach er: «Wenn man diesen u. s. w.».

20. Nachdem Satjakâma Ġâbâla eben diesen seinen Schülern mitgetheilt hatte, sprach er: «Wenn man diesen auch auf einen dürren Stumpf gösse, würden Zweige sich bilden, und Blätter sprossen». Diesen theile man Keinem mit, der nicht ein Sohn oder ein Schüler wäre.

21. Vier Dinge sind von Udumbara-Holz: der Becher ist von Udumbara-Holz, der Löffel ist von Udumbara-Holz, das Brennholz kommt vom Udumbara, und die beiden Rührstäbe sind von Udumbara-Holz.

22. Es gibt zehn angebaute Getreidearten: Reis und Gerste, Sesam und Bohnen, Panicum miliaceum und P. italicum, Weizen, Linsen, Khalva und Dolichos uniflora. Nachdem man diese zusammen gemalen hat, begiesst man sie mit saurer Milch, Honig und Schmalzbutter, und giesst Opferschmalz in's Feuer.

Viertes Brâhmaṇa.

1. Die Erde ist der Saft der Wesen, der Saft der Erde ist das Wasser, der Saft des Wassers — die Kräuter, der Saft der

¹⁾ Vgl. Khând. Up. 5,2,3.

Kräuter — die Blüten, der Saft der Blüten — die Früchte, der Saft der Früchte — der Mann, der Saft des Mannes — der Same.

2. Pragâpati kam auf den Gedanken diesem (dem Manne) einen Halt zu bereiten. Da schuf er das Weib. (Der Schluss bis 5 incl. lässt sich nicht wiedergeben.)

6. Wenn man sich im Wasser erblicken sollte, dann spreche man diesen Spruch:

«In mir (sei) Glanz, Uebergewalt, Ansehen, Reichthum und Rechtschaffenheit».

7. Ein Weib mit rein gewordenem Gewande ist eine Pracht unter den Weibern. Darum nähere man sich einem Weibe in solchem Gewande, da sie ein schönes Ansehen hat, und spreche ihr zu. Wenn es sich Einem nicht hingibt, suche man es getrost zu erkaufen. Gibt es sich auch dann Einem nicht hin, dann schlage man es getrost mit einer Gerte oder mit der Hand und gehe seiner Wege mit den Worten:

«Mit meiner Manneskraft und meinem Ansehen nehme ich dir dein Ansehen».

Auf diese Weise verliert es sein Ansehen.

8. Wenn Jemand wünscht, dass ein Weib ihn lieben möge, dann (nicht wiederzugeben).

9. Wenn Jemand wünscht, dass ein Weib nicht empfangen möge, dann (nicht wiederzugeben).

10. Wenn Jemand wünscht, dass ein Weib empfangen möge, dann (nicht wiederzugeben).

11. Wenn Jemandes Gattin einen Liebhaber hätte, und wenn man diesen anfeindete, dann lege man in einem ungebrannten Gefäss Feuer hinzu, breite eine Streu aus in verkehrter Ordnung liegenden Rohrhalmen aus, bestreiche darin drei in verkehrter Ordnung liegende Rohrspitzen mit zerlassener Butter, werfe eine Spende in's Feuer und spreche: «du, N. N.

hast in ein von mir entzündetes Feuer eine Spende geworfen, ich entziehe dir die gegenwärtigen und zukünftigen Erwartungen».

Hierbei nennt er dessen Namen. «Du, N. N.

hast in ein von mir entzündetes Feuer eine Spende geworfen, ich entziehe dir Söhne und Vieh».

Hierbei nennt er dessen Namen. «Du, N. N.

hast in ein von mir entzündetes Feuer eine Spende geworfen, ich entziehe dir den Ein- und Aushauch».

Hierbei nennt er dessen Namen. Wen ein Brahmane, der Solches kennt, verflucht, der scheidet ohne männliches Vermögen und ohne gute Werke von dieser Stätte. Darum trachte derjenige, der Solches kennt, keinen Scherz zu treiben mit der Gattin eines gelehrten Brahmanen; auch bekommt ja dieser, der Solches kennt, die Oberhand.

12. Wenn bei Jemandes Frau die Regeln eintreten, dann trinke dieser drei Tage lang aus keinem Kaṁsa genannten Becher und lege auch kein neues Gewand an. Weder ein Çûdra noch dessen Weib darf sie (die Frau) berühren. Nach Ablauf von drei Tagen bade er sich und lasse (die Frau) Reis dreschen.

13. Wer sich einen weisslichen Sohn wünscht, der einen Veda hersagt und ein volles Lebensalter (100 Jahre) erreicht, der lasse Reis in Milch kochen und verzehre diesen geschmälzt mit seiner Frau. Dann sind sie im Stande (einen solchen Sohn) zu erzeugen.

14. Wer sich einen bräunlichen Sohn mit röthlichen Augen wünscht, der zwei Veda hersagt und ein volles Lebensalter erreicht, der lasse Reis in saurer Milch kochen und verzehre diesen geschmälzt mit seiner Frau. Dann sind sie im Stande (einen solchen Sohn) zu erzeugen.

15. Wer sich einen dunkelfarbigen Sohn mit röthlichen Augen wünscht, der drei Veda hersagt und ein volles Lebensalter erreicht, der lasse Reis in Wasser kochen und verzehre diesen geschmälzt mit seiner Frau. Dann sind sie im Stande (einen solchen Sohn) zu erzeugen.

16. Wer sich eine unterrichtete Tochter wünscht, die ein volles Lebensalter erreicht, der lasse Reis mit Sesam kochen und

verzehre diesen geschmälzt mit seiner Frau. Dann sind sie im Stande (eine solche Tochter) zu erzeugen.

17. Wer sich einen unterrichteten, berühmten, die Rathsammlung besuchenden, gern gehörte Reden sprechenden Sohn wünscht, der alle Veda hersagt und ein volles Lebensalter erreicht, der lasse Reis mit Fleisch kochen und verzehre diesen geschmälzt mit seiner Frau. Dann sind sie im Stande (einen solchen Sohn) zu erzeugen. Mit Fleisch, d. i. mit Fleisch von einem jüngeren oder älteren Stiere.

18. Gegen Morgen bereitet er Opferschmalz nach der Weise der Topfspeise und, von der Topfspeise nehmend, wirft er eine Spende in's Feuer mit den Worten: «dem Agni Svâhâ, der Anumatî Svâhâ, dem Gotte Savitar, dessen Geheiss wahr ist, Svâhâ!» Nachdem er die Spende dargebracht hat, nimmt er Etwas heraus und isst davon. Hat er gegessen, so reicht er (die Speise) der Anderen (seiner Frau). Darauf wäscht er sich die Hände, füllt den Wassertopf und besprengt sie dreimal mit den Worten:

«Erhebe dich, Viçvâvasu, von hier weg! Wünsche dir ein anderes üppiges Weib! (Lass) die Frau mit dem Manne!»

19. Darauf tritt er an sie heran mit den Worten:

«Ich bin der (ama), und du bist die (sâ); die (sâ) bist du, und der (ama) bin ich. Ich bin das Sâman, du die Rk; ich bin der Himmel, du die Erde. Komm! Wollen wir uns umfassen und den Samen zusammenthun, auf dass uns ein männliches Kind geboren werde, und wir Reichthum erlangen!»

20. 21. (Nicht wiederzugeben).

22. Die Kreisende besprengt man mit Wasser und spricht dabei (nicht wiederzugeben).

23. Ist das Kind geboren, so legt (der Vater) Feuer hinzu, nimmt das Kind auf den Schooss, giesst gesprenkelte Butter in einen Becher, nimmt Etwas von dieser gesprenkelten Butter und wirft es als Spende in's Feuer mit den Worten:

« Möge ich, im eigenen Hause gedeihend, tausend ernähren! Möge unter seiner Dienerschaft Keiner mich um Nachkommenschaft und Vieh bringen!

Svâhâ! Die Hauche, die in mir sind, werfe ich in Gedanken als Spende in dich. Svâhâ!»

24. «Was ich an Werken zu viel gethan oder was ich hier zu wenig gethan habe, das möge Agni, der die Opfer gelingen lässt, er, der dieses weiss, wohl geopfert und wohl dargebracht machen.¹⁾

Svâhâ!»

25. Darauf vollzieht er an ihm (am Kinde) die auf langes Leben sich beziehende Ceremonie. Er nähert sich dem rechten Ohre (des Kindes), spricht dreimal «Stimme, Stimme» und gibt dem Kinde einen Namen, indem er spricht «du bist der Veda». Dieses muss sein geheimer Name sein. Darauf mischt er saure Milch, Honig und Schmelzbutter zusammen und gibt davon dem Kinde zu essen von einem goldenen Gegenstande, der in Nichts eingefasst ist. Er spricht dabei «Bhûs lege ich in dich, Bhuvâs lege ich in dich, Svar lege ich in dich, Bhûs, Bhuvâs, Svar, Alles lege ich in dich».

26. Darauf berührt er das Kind und spricht:

«Werde ein Stein, werde eine Axt, werde unversiegliches Gold! Du bist mein Selbst, Sohn genannt. Du lebe hundert Jahre!»²⁾

27. Darauf bespricht er die Mutter mit folgendem Spruche:

«Du bist Idâ Maitrâvaruṇî. Du, Heldin, hast einen Helden geboren. Werde eine Heldenreiche, die du uns heldenreich gemacht hast».

28. Darauf übergibt er das Kind der Mutter und reicht ihm deren Brust mit den Worten:

1) Vgl. Âçv. Gr̥hj. 1,10,23.

2) Vgl. Kaush. Up. 2,11. Âçv. Gr̥hj. 1,15,13. Pâr. Gr̥hj. 1,16,18.

«Deine Brust, o Sarasvatî, die unversieglich, labend, Schätze spendend, Güter verschaffend, Gaben spendend ist, durch welche du alles Köstliche mehrest, gib zum Saugen her». ²⁾

29. Zu diesem (dem Vater) sagt man: «Ha! du hast deinen Vater übertroffen! Ha! du hast deinen Grossvater übertroffen! Ein Sohn, der von einem Solches wissenden Brahmanen gezeugt wird, der erreichte, ha, den höchsten Gipfel durch Glück, Ansehen und die Macht des heiligen Wissens!»

30. Nun folgt die Lehrerreihe. Wir haben es von Bhâradvâgîputra, Bhâradvâgîputra von Vâtsîmâṇḍavîputra, Vâtsîmâṇḍavîputra von Pârâçarîputra, Pârâçarîputra von Gârgîputra, Gârgîputra von Pârâçarîkaundîṇîputra, Pârâçarîkaundîṇîputra von Gârgîputra, Gârgîputra von Gârgîputra, Gârgîputra von Bâḍejîputra, Bâḍejîputra von Maushikîputra, Maushikîputra von Hârikarnîputra, Hârikarnîputra von Bhâradvâgîputra, Bhâradvâgîputra von Paiṅgîputra, Paiṅgîputra von Çaunakîputra, Çaunakîputra

31. von Kâçjapîbâlâkjamâṭharîputra, Kâçjapîbâlâkjamâṭharîputra von Kautsîputra, Kautsîputra von Baudhîputra, Baudhîputra von Çâlaṅkâjanîputra, Çâlaṅkâjanîputra von Vârshaganîputra, Vârshaganîputra von Gautamîputra, Gautamîputra von Âtrejîputra, Âtrejîputra von Gautamîputra, Gautamîputra von Vâtsîputra, Vâtsîputra von Bhâradvâgîputra, Bhâradvâgîputra von Pârâçarîputra, Pârâçarîputra von Vârkârûṇîputra, Vârkârûṇîputra von Ârtabhâgîputra, Ârtabhâgîputra von Çauṅgîputra, Çauṅgîputra von Sâṃkrîṭîputra, Sâṃkrîṭîputra

32. von Âlambîputra, Âlambîputra von Âlambâjanîputra, Âlambâjanîputra von Gâjantîputra, Gâjantîputra von Mâṇḍûkâjanîputra, Mâṇḍûkâjanîputra von Mâṇḍûkîputra, Mâṇḍûkîputra von Çâṇḍilîputra, Çâṇḍilîputra von Râthîtarîputra, Râthîtarîputra von den zwei Krauṅkîkîputra, die zwei Krauṅkîkîputra

2) Vgl. RV. 1,164,49.

von Baidabhṛtîputra, Baidabhṛtîputra von Bhâlukîputra, Bhâlukîputra von Prâkînajogîputra, Prâkînajogîputra von Sâṃgîvîputra, Sâṃgîvîputra von Kârkaṣejîputra, Kârkaṣejîputra

33. von Prâṇîputra Âsurivâsin, Prâṇîputra von Âsurâjaṇa, Âsurâjaṇa von Âsuri, Âsuri von Jâgṇavalkja, Jâgṇavalkja von Uddâlaka, Uddâlaka von Aruṇa, Aruṇa von Upaveçi, Upaveçi von Kuçri, Kuçri von Vâgaçravas, Vâgaçravas von Ġihvâvant Bâdhjoga, Ġihvâvant Bâdhjoga von Asita Vârshagaṇa, Asita Vârshagaṇa von Harita Kaçjapa, Harita Kaçjapa von Çilpa Kaçjapa, Çilpa Kaçjapa von Kaçjapa Naidhruvi, Kaçjapa Naidhruvi von der Vâk, die Vâk von der Ambhiṇî, die Ambhiṇî von Âditja (dem Sonnengott). Diese wissen von Âditja kommenden Jâgus werden von Vâgasaneja Jâgṇavalkja verkündet.

Verbesserungen.

S. 27, Z. 5 zu lesen: Erscheinungsform.
» 51, » 9 » » Denkorgans.

Bṛhadâraṇyakopanishad in der Mâdhjamdina-Recension

St. Petersburg 1889

A.or. 4136 i

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11541908-8